

OPGEDRAGEN AAN:

Marjolein

Viola

Valerie

Doctorsal scriptie Sociologie

van J. Siemons

Groningen, maart 1992

Begeleider: Prof. dr. J. E. Ellemers

Co-referent: Drs. J. P. van de Sande

INHOUDSOPGAVE

Verantwoording	8
1 Inleiding	10
1.1 Probleemstelling	14
1.2 Onderzoeksmethode	15
2 Theoretisch kader	18
2.1 Smelser's model voor het ontstaan van 'collective behavior' aangevuld met de 'Resource Mobilization Approach' van McCarthy en Zald	18
2.1.1 De componenten	18
2.1.2 Het 'value-added' proces	19
2.1.3 Voorbeelden van bewegingen	22
2.1.4 Het voorbeeld paniek nader uitgewerkt	22
2.1.5 Kortsluiting	26
3 Baulig-Indië, het Oude RKZ en het WNC in hun historische context	28
3.1 Baulig en Indië	28
3.1.1 De kraakactie en de historische context	29
3.1.2 Globale planontwikkeling	30
3.1.3 Afloop of huidige stand van zaken	31
3.2 Het Oude RKZ	31
3.2.1 De kraakactie en de historische context	31
3.2.2 Globale planontwikkeling	33
3.2.3 Afloop of huidige stand van zaken	36
3.3 Het WNC	37
3.3.1 De kraakactie en de historische context	37
3.3.2 Globale planontwikkeling	39
3.3.3 Afloop of huidige stand van zaken	42

4 Het model van Smelser toegepast op kraakacties in Groningen en empirische toetsing van verwachtingen	44
4.1 'Structural conduciveness'	44
4.1.1 Politieke context met betrekking tot kraken	45
4.1.2 Gebruikte communicatiemogelijkheden door krakers	47
4.2 Structurele spanning	49
4.2.1 Spanning tussen waarden/normensystemen van krakers en de overheid	50
4.2.2 Uitspraken en handelingen	52
4.3 'Generalized beliefs'	55
4.3.1 Ideologie van de kraakgroepen	56
4.3.2 Bewoners	60
4.4 Versnellende factoren	62
4.4.1 Belastingen en heffingen	62
4.4.2 Nutsvoorzieningen	67
4.4.3 Ontruiming	69
4.5 Mobilisatie van de deelnemers	72
4.5.1 Rol van de leiders	72
4.5.2 Organisatie van de beweging	76
4.5.3 Aanwending van hulpbronnen	79
4.6 Sociale controle ter regulering van de beweging	86
4.6.1 Invloed door geld en faciliteiten	87
4.6.2 Invloed van bestuurders en ambtenaren op de kraakbeweging: wel of geen netwerk	89
4.6.4 Aanwenden van macht	94
5 Conclusies en aanbevelingen	99
5.1 Het 'value-added process'	99
5.1.1 De determinant 'structural conduciveness'	99
5.1.2 De determinant 'structural strain'	100
5.1.3 De determinant 'generalized beliefs'	100
5.1.4 De determinant 'versnellende factoren'	100
5.1.5 De determinant 'mobilisatie van de deelnemers'	101
5.1.6 De determinant 'sociale controle'	102

5.2 Op zoek naar een verklaring	103
5.2.1 'Institutionalisering en radicalisering: het afscheidingsproces binnen de Groningse kraakbeweging	103
5.2.2 Gevolgen voor de onderzochte casus	105
5.3 Beleidsaanbevelingen	106
6 Samenvatting	108
7 Literatuuroverzicht	110
Bijlage 1 - Collegeprogram's	116
Bijlage 2 - Overzicht kraakacties/ontruiming in Groningen en Amsterdam	122

VERANTWOORDING

Met de ontruiming van het Wolters-Noordhoff Complex (WNC) op zondag 27 mei 1990 en de gewelddadigheden die daaraan voorafgingen, is een stukje geschiedenis geschreven door de krakers en de overheid van Groningen. Na afloop van de gehele operatie waarin ik een nadrukkelijke rol heb vervuld, heb ik gekozen voor afronding van mijn studie sociologie.

Al enkele jaren vervul ik de rol van 'kraakcoördinator', door de krakers omgedoopt tot 'ontruimingscoördinator' bij het Groningse politiekorps. Vanuit dit specialisme heb ik, naast politie-technische interesse, belangstelling gekregen voor het kraakprobleem en de bij het probleem betrokken groeperingen of personen. Deze interesse heeft ertoe geleid dat mijn afstudeerproject in het teken is gesteld van het kraakprobleem.

Met dit probleem hebben zich diverse wetenschappelijke disciplines, zoals rechten, planologie, sociale geschiedenis, sociale psychologie, beleids- en algemene sociologie, ingelaten. In deze studie is voor een descriptief-sociologische benadering gekozen.

Een vraag die mij lang heeft beziggehouden is, waarom de kraakactie van het WNC tot geweld leidde, terwijl andere acties juist resulteerden in gelegaliseerde woonvormen. Ik heb het velen gevraagd, maar vaak verschilden de antwoorden, afhankelijk van de wijze van betrokkenheid van de geïnterviewden. Politie mensen weten het aan het politiebeleid of de krakers, bestuurscontacten aan de rollen die bestuurders en projectleiders vervulden, stadsvernieuwers aan de tijd of het bouwbeleid en 'ex-krakers' aan bestuurders en politie. Met de gekozen benadering probeer ik een complex onderzoeksveld met behulp van een grote verscheidenheid aan data in kaart te brengen en daaruit conclusies te trekken.

Mijn begeleider prof. dr J.E. Ellemers heeft een wezenlijke rol in mijn onderzoek vervuld. Hij heeft zijn kennis tegen mijn praktijkervaringen aangelegd en dat samen vormde een bron van inspiratie die het werken aan dit werkstuk altijd aantrekkelijk heeft gehouden. De adviezen van mijn co-referent drs J.P. van de Sande hebben geleid tot een inventarisatie in den lande geëscaleerde ontruiming. Ook zijn kennis op het gebied van rellen en relgedrag heb ik dankbaar gebruikt. Bij het veldwerk heb ik tientallen informanten benaderd. Op een openhartige wijze hebben zij gegevens verstrekt, waarvan ik gebruik heb mogen maken. In het bijzonder wil ik bedanken de heer W. Brinkhuis die nlang heeft opgetreden als contactpersoon naar de kraakbeweging. Via hem kwam ik terecht bij de heer P. Plantenga, ex-lid van het KraakKomité Groningen (KKG) en de Praktiese Kraakgroep Groningen (PKG), die mij wegwijs heeft gemaakt in de Groningse kraakbeweging van de eind 70-er jaren. Toen ik bij het Oude Rooms-Katholieke Ziekenhuis (ORKZ) aanklopte om informatie werd ik direct doorverwezen naar de heer H. Brons. Van hem en via hem ben ik veel te weten gekomen van

dit unieke woonproject en de bewoners'organisatie'. Helaas kan ik de voormalige bewoners van het WNC niet bedanken. Een van de benaderde ex-bewoners heb ik bereid gevonden te bespreken of ik een delegatie van hen zou kunnen interviewen. Daarop heb ik nimmer bericht ontvangen. Wel is mij door een ander op niet mis te verstane wijze meegedeeld op welke medewerking ik van zijn zijde mocht rekenen. Hoewel ik begrip heb voor het door hen juist tegenover mij ingenomen standpunt, passen deze reacties helaas in het beeld dat deze krakers van zichzelf hebben geschapen. Zeer veel ambtenaren van de gemeente Groningen heb ik naar gegevens gevraagd op mijn speurtocht naar informatie over de betrokkenheid van de overheid bij het kraakprobleem. Hen wil ik eveneens zeer bedanken.

Marieke van Dijk bedank ik voor het corrigeren van het manuscript en het verzorgen van de lay-out. Mijn vrouw Gerda wil ik hier speciaal bedanken voor haar geduld en de steun die ik van haar heb gehad.

1. INLEIDING

Kraken is een beladen term, waarvan de inhoud vaak verschillend wordt beleefd. 'De slag om het Wolters-Noordhoff Complex' en 'Het is oorlog in Groningen' zijn de krantekoppen, die veelal worden geassocieerd met grootscheeps krakersverzet bij de ontruiming van hun bolwerken door de politie. In het afgelopen decennium zijn krakers door dit soort gebeurtenissen gestigmatiseerd gemaakt, waardoor een tendens tot eenzijdige beeldvorming bestaat. Echter ook bij krakers is een beeld ontstaan: zij beschouwen autoriteiten, de projectontwikkelaars, en vooral de politie als hun natuurlijke vijanden. Het is geen wonder dat in een zo sterk gepolariseerde situatie het moeilijk is waarheid en verbeelding uit elkaar te houden. In dit onderzoek wordt getracht te komen tot een meer objectieve visie op het verschijnsel kraken, want er zijn ook kraakacties die niet op polarisering uitdraaien. De vraag staat daarom voorop, hoe de verschillen tussen kraakacties met een vreedzame en een gewelddadige afloop te verklaren zijn.

Kraken is een begrip met een zeer ruime betekenis. Het is van origine het bargoense woord voor inbreken. In deze betekenis wordt het woord nog steeds gebruikt. Een andere veel gebruikte definitie is "het zonder toestemming van de eigenaar en, indien dit vereist is, het zonder toestemming van de overheid in gebruik nemen van een pand als woning" (Van Noort 1982: 21). In deze betekenis is kraken voor het eerst gebruikt in Amsterdam in 1969 toen een groepje jongeren opereerde onder de slogan "Woningbureau de Kraker (doet het steeds vaker)", waarbij zij doelden op hun wijze van binnenkomen in woningen, namelijk via het openbreken (kraak) (Dijst 1988: 4). Meestal worden woningen of gebouwen gekraakt die langdurig leegstaan. De kraakbeweging houdt zich aan deze min of meer algemeen bekende normen voor leegstand en bewoning, omdat bij overschrijding van de normen de eigenaar en/of de overheid een kraakpand mogen ontruimen. "In verband met de heersende woningnood in een groot aantal gemeenten is een krachtig ingrijpen noodzakelijk om chaotische toestanden op het gebied van volkshuisvesting te voorkomen, waarvan vooral de economisch zwakkeren het slachtoffer zouden worden" (Memorie van Toelichting op de Woonruimtetwet 1947). Met dit krachtig optreden werd bedoeld op de woningdistributie en het vorderen van woonruimte. "De ingreep was nodig, omdat woningzoekenden in deze periode zelf dreigden te nemen waar zij recht op meenden te hebben" (Van der Loo a.a. 1984: 55). Hiermee zijn de eenvoudigste verklaringen voor het kraken gegeven, namelijk leegstand en woningnood en onvoldoende afstemming (al dan niet met bemiddeling van de overheid) ertussen. De relevantie van beide verklaringen voor het kraken is in de Nederlandse literatuur overigens ook aangevochten¹.

In de tot nu toe gebruikte definitie van kraken is één belangrijk element nog niet behandeld. Kraken kan door één of twee individuen gebeuren, maar in de meest gebruikte betekenis van het woord wordt geduid op een vorm van collectieve actie, vergelijkbaar of soms gepaard gaand met andere vormen als rellen, protestacties, revolutionaire- of hervormingsbewegingen. Voor de rest van mijn studie zal ik me met de collectieve vormen van kraakacties bezighouden.

Tal van geleerden hebben collectief gedrag bestudeerd en een drie stromingen in benaderingen kunnen worden onderscheiden (Van Noort: 1988).

A De 'klassieke' benaderingen

Binnen deze stroming worden drie benaderingen onderscheiden. Deze hebben met elkaar gemeen dat ervan wordt uitgegaan, dat collectief gedrag een reactie is op spanningen, die structureel, of althans sociaal, en niet individueel worden bepaald.

De *structureel-functionalistische benadering* probeert van het ontstaan van bepaalde structuren te verklaren vanuit de functie die deze structuren vervullen voor het grotere geheel. Deze verklaringwijze is door N.J. Smelser toegepast op collectief gedrag. In zijn als mijlpaal beschouwde 'Theory of collective behavior' (1962, gebruikte 2^e editie verschenen in 1967) wordt collectief gedrag opgevat als een mobilisatie in een niet geïnstitutionaliseerde situatie op grond van een 'generalized belief'. In deze theorie wordt collectief gedrag verder opgevat als het gevolg van een verstoring van een sociaal systeem (Van Noort 1988: 26), of van een onvolkomen maatschappelijke integratie en een gebrekkige sociale controle (Van Noort 1987: 63). De theorie van Smelser is in Nederland systematisch toegepast in de studies van het emigratieproces in Nederland tussen 1945 en 1961 (Ellemers 1964), het door het Calvinisme gedomineerde revolutionaire proces van maatschappij-ontwikkeling in de 16^e eeuw (Ellemers 1967) en van de Boerenbeweging in Nederland in de jaren 30 (De Ru 1979).

De *'collective behavior' benadering* - vooral bekend geworden door het standaardwerk van Turner en Killian (1972) - is nauw verbonden met het symbolisch interactionisme. Centraal in deze theorie staat de betekenis die mensen aan handelingen toekennen en de interpretatie die mensen aan situaties geven. De betekenissen en interpretaties geven vorm aan en zijn bepalend voor interacties tussen mensen. Collectief gedrag ontstaat door de communicatie van mensen die allen hun eigen meningen, opvattingen en motieven in de communicatie meenemen. Door deze communicatie ontstaan nieuwe normen die het gedrag van de deelnemers richting geven. Deze benadering heeft in Nederland weinig 'school' gemaakt. Schreuder (1981, 1985) heeft de benadering toegepast in

zijn werk. Hij legt de nadruk op de zingeving door deelnemers aan sociale bewegingen, waarbij de bewegingen als motor worden gezien voor culturele veranderingen.

In beide tot nu toe behandelde benaderingen zijn normen, waarden en verwachtingen belangrijke elementen. Het verschil tussen de benaderingen is dat de structureel-functionalistische zich meer richt op het sociale systeem en de symbolisch-interactionistische meer let op de interacties tussen mensen. Beide benaderingen hebben in de jaren 60 de Amerikaanse en Nederlandse sociologie gedomineerd.

De *relatieve deprivatie-benadering* stelt de discrepantie tussen wat mensen hebben en waar ze menen recht op te hebben centraal. Als deze discrepantie tussen de objectieve situatie en de verwachting ervan niet op een geïnstitutionaliseerde manier is op te heffen door bijv. een sociale maatregel, dan is sprake van een geblokkeerde verwachting. Meestal is het niet de objectieve achterstelling die de grootste frustratie veroorzaakt. Daarom zijn ook vaak niet de meest achtergestelden degenen die tot actievoering overgaan, maar degenen met geblokkeerde verwachtingen². De theoretische benadering wordt om deze reden ook wel de frustratie-agressie theorie genoemd en is wereldwijd veel toegepast, ook in Nederland (Tromp 1981). De benadering heeft in de tweede helft van de jaren 60 en de eerste helft van de jaren 70 de Amerikaanse en Nederlandse sociologie gedomineerd. Het standaardwerk voor deze benadering is geschreven door T.R. Gurr (1970).

B De 'resource mobilization approach' (RMA)

Deze benadering is in de tweede helft van de jaren 70 populair geworden in Amerika en later ook in Nederland door o.a. de publicaties van McCarthy en Zald (1973, 1977). De RMA is in zekere zin een kritiek op de relatieve deprivatie-benadering.

Het is een meso-benadering die niet de pretentie heeft alomvattend te zijn en die door de schrijvers ook "a Partial Theory" wordt genoemd. Het is een kritische, sceptische, sociologische benadering die zich afzet tegen verklaringen voor collectieve actie waarin de nadruk ligt op sociale problemen i.p.v. de sociale bewegingen en actiegroepen. Niet de aanwezigheid van grieven en klachten is van doorslaggevende betekenis voor het ontstaan van collectief gedrag, maar de aanwezigheid van personen en organisaties die deze grieven activeren en exploiteren (McCarthy en Zald 1977: 1215).

mobilisering van hulpbronnen d.w.z. medestanders en middelen, benodigd voor collectieve actie staat in de benadering centraal. McCarthy en Zald wijzen op een toename van 'discretionary time' (tijd die men zelf kan indelen) bij de leiders - door hen ondernemers of entrepreneurs genoemd - als belangrijke oorzaak aan voor het ontstaan van sociale bewegingen in Amerika in de jaren 60.

Andere factoren zijn de stijging van de welvaart waardoor individuen meer geld kunnen steken in acties, de rol van vooral de televisie, en de mogelijkheid om ook binnen bewegingen carrière te

maken of beroepen uit te oefenen, waarin men veel tijd kan vrijmaken voor actievoeren, zoals de sociale advocatuur en de alternatieve hulpverlening. De RMA is in Nederland met name in het werk Klandermans (1983 en latere publikaties) en dat van Van Noort (1984, 1987, 1988) toegepast³.

C De alternatieve benaderingen

Deze zijn meestal reacties op en discussies met de RMA.

Het *politieke proces-model* is zeer compleet, maar door de breedte en vaagheid van zijn formulering analytisch niet krachtig. Het verbindt de RMA aan de klassieke machtseletheorie, met dien verstande dat in deze benadering actie van onderop, als gevolg van 'cognitive liberation' of bewustwording niet wordt verontachtzaamd. Sociale bewegingen kennen nu twee dilemma's. Ten eerst vereisen de organisaties enige coördinatie, leiding en formalisering, terwijl dit meestal gepaard gaat met doelverschuiving oligarchisering en verlies aan enthousiasme voor het voeren van actie. Ten tweede moeten bewegingen vaak doelen en tactieken matigen, omdat de oorspronkelijke radicale doelen onhaalbaar blijken. De resultaten van bewegingen blijven dus sterk achter bij de oorspronkelijke wensen. De theorie heeft met name door McAdam (1982) naam gemaakt en wordt in Nederland slechts in overzichten genoemd.

De *sociaal-psychologische aanvulling* vindt dat de RMA tekort schiet door het verontachtzamen van sociaal-psychologische analyse van sociale bewegingen. Voor de motivatie van deelnemers om mee te doen aan een collectieve actie zijn niet de kosten en baten van het actiedoel, maar de kosten en baten van participatie bepalend.

De *'new social movement approach'* heeft een ander uitgangspunt dan de RMA. De modernisering van hoog ontwikkelde westerse samenlevingen leidt tot de vorming van nieuwe waardenpatronen en toenemende problemen, zoals marginalisering van groepen en regio's en steeds meer ingrijpen in het privé-bestaan. Als geheel daalt de effectiviteit van de samenleving, waardoor nieuwe sturingsmechanismen nodig zijn. De staat raakt hierdoor enerzijds steeds meer gebureaucratiseerd en anderzijds worden er steeds meer en andere eisen aan haar gesteld. Ellemers en Ter Hoeven (1955) hebben deze tendens gesignaleerd in het maatschappelijk werk en bij het opvangen van massale immigraties in Nederland. Crozier (1964: 187-198) heeft dit probleem van de bureaucratistische vicieuze cirkel geanalyseerd en komt tot de conclusie dat crisis elementair is voor de oplossing van dit probleem. Deze crises zullen bij de beschreven ontwikkelingen worden veroorzaakt door nieuwe protestbewegingen. Van der Loo, Snel en Van Steenberghe (1984) zijn representanten van deze stroming in Nederland. Ze zijn er echter niet in geslaagd gemeenschappelijke kenmerken in bewegingen te onderscheiden of de groeirichting ervan te bepalen.

Als uitgangspunt voor mijn studie heb ik de theorie van Smelser gekozen, omdat erdoor een model wordt verschaft voor de verklaring van collectief gedrag. Het aantrekkelijke van het model is, dat het compleet is en elementen van diverse andere theorieën in zich verenigt⁴. De compleetheid van de theorie gaat niet ten koste van de analytische kracht, omdat alle oorzaken voor collectief gedrag uiteindelijk leiden tot een 'kortsluitingsproces', dat nauwkeurig te analyseren valt⁴. Ik heb de theorie van Smelser gecombineerd met de RMA omdat Smelser de ontwikkeling van een collectieve actie beschrijft maar minder systematisch ingaat op de mobilisering van mensen en middelen dan McCarthy en Zald.

n studie beoogt enkele concrete vragen te beantwoorden en het kraakbeleid in Groningen met oehulp van een geoperationaliseerd theoretisch kader te evalueren. Daarnaast biedt het uitgangspunten voor verder wetenschappelijk onderzoek evenals adviezen voor nieuw beleid.

1.1 Probleemstelling

In de probleemstelling staat het ontdekken van factoren, die de ontwikkeling van gewelddadig collectief gedrag bepalen, centraal. Uitgangspunt hierbij is dat de kraakactie van het Wolters-Noordhoff Complex, in het vervolg WNC genoemd - één van de grootste kraakpanden van Nederland - uiteindelijk op een gewelddadige uitbarsting uitgelopen en de kraakactie van het Oude Rooms-Katholieke Ziekenhuis, in het vervolg ORKZ genoemd - het grootste kraakpand van Nederland - niet. Het ORKZ heeft zelfs een door de bewoners gewenste en door de overheid gelegaliseerde bestemming gekregen.

De probleemstelling luidt daarom: *welke factoren verklaren het verschillende verloop van deze kraakacties.*

Mijn interesse richt zich op de processen die zich vanaf het begin tot aan de beëindiging van beide kraakacties hebben voltrokken en de partijen die op deze processen invloed hebben uitgeoefend. Algemeen wordt aangenomen dat de relatie van de gemeente met beide kraakgroepen, de verandering binnen de kraakbeweging, de politieke omstandigheden bij de kraakactie en de lokatie en bestemming van beide complexen beïnvloedende factoren zijn geweest.

De belangrijkste fase in het proces is de omslag van een geweldloze situatie naar de gewelddadige collectieve actie als die bij het WNC. Is één overheidsmaatregel de oorzaak geweest voor deze omslag of waren het er meer? Zijn ook de ORKZ-bewoners met overheidsmaatregelen geconfronteerd en waarom kwam het daar niet tot gewelddadigheden?

1.2 Onderzoeksmethode

Voor de beantwoording van de probleemstelling is gekozen voor case-beschrijving en case-vergelijking. Allereerst wordt het model van Smelser in combinatie met de theorie van McCarthy en Zald toegelicht (hoofdstuk 2). Vervolgens zijn de onderzochte casus in hun historische context beschreven (hoofdstuk 3). Bij de selectie van casus heb ik mij moeten beperken tot de Groningse historie. Daarmee is voorkomen dat verschillen in plaatselijke politiek-culturele achtergronden de vergelijking van casus bemoeilijken. Daarnaast is mij gebleken dat ik veel meer informatie over kraakincidenten in Groningen kon krijgen dan in andere steden. Nadelig effect van de selectie is, dat geen met het WNC vergelijkbare gewelddadige ontruiming in de studie is betrokken. Deze kwam eenvoudigweg in Groningen niet voor. Daarom is gekozen voor de methodische vergelijking van twee zo volledig mogelijk beschreven kraakacties, waarvan er één uitliep op gewelddadig collectief gedrag.

In deze studie probeer ik de factoren die verschillen verklaren op te sporen en te ordenen, de processen die hebben geleid tot al dan niet collectief gedrag met deze factoren vervolgens te verklaren en conclusies te trekken voor het beleid.

In hoofdstuk 4 zullen per ontwikkelingsfase van een collectieve actie twee of meer factoren worden beschreven. Elke factor is een interpretatie van een in kraaksituaties voorkomende verschijnselen. Over het optreden ervan, en met name over het verschil in de mate waarin ze in de onderzochte casus optreden, zullen verwachtingen worden geformuleerd. Soms vertoont de beschrijving van een verwachting over een historische gebeurtenis de schijn van post hoc analytische redenering. Dit is hier niet het geval omdat de zoektocht niet leidt naar een concrete gebeurtenis of verschijnsel maar naar het verschil in optreden ervan in twee casus. En deze concrete verschillen, die slechts in één casus hebben geresulteerd in de ontwikkeling van gewelddadig collectief gedrag, zijn bij de aanvang van dit onderzoek niet bekend geweest. Bij de beschrijving van enkele factoren is een derde casus als extra steun toegevoegd. Hierdoor wordt de generaliseerbaarheid van de resultaten bevorderd.

De geformuleerde verwachtingen worden met empirisch materiaal getoetst. Dit materiaal is verkregen door een documentenstudie te combineren met open ongestructureerde interviews. Diverse archieven van (boven)gemeentelijke instellingen, het archief van het Nieuwsblad van het Noorden, een verzameling van RKZ-kraakkranten, brochures van kraakgroepen, hun pamfletten en persoonlijke dossiers zijn als bronnen gebruikt. Lacunes in het materiaal zijn gecompenseerd met

data verkregen van sleutelpersonen. Ter bescherming van hun privacy heb ik hen aangeduid met een letter. De betrouwbaarheid van de interviewdata bleek problematisch te zijn. Op de vraag naar oorzaken voor het escaleren van de WNC-kraakactie bleek dat vaak, afhankelijk van de wijze van betrokkenheid, de nadruk op een bepaalde oorzaak werd gelegd. Dit kan te maken hebben met selectieve perceptie in een gecompliceerd waarnemingsveld (Hilgard, 1971: 153), het kan ook te maken hebben met in- of externe attributie (Keers en Wilke 1980: 101)⁶. De omvang van twee van de onderzoeksgroepen en de verwachte 'uitval' bij de derde groep maakte het verder onmogelijk door steekproeftrekking de betrouwbaarheid te verhogen⁷. Om deze redenen zijn de interviewdata gebruikt ter verduidelijking of illustratie, dan wel als meetmateriaal als ze minimaal door andere data worden ondersteund.

In hoofdstuk 5 worden conclusies getrokken en worden aanbevelingen gedaan voor het te volgen beleid.

Hoofdstuk 6 bevat een samenvatting van dit onderzoek.

¹ Tromp (1981) weerlegt het door de leiders van de kraakbeweging vaak gebruikte argument, dat de toenemende woningnood leidt tot kraakacties. In de jaren zeventig zijn de mogelijkheden om kraakacties te plegen veel groter geweest dan in de jaren vijftig, toen de woningnood veel ernstiger was. Dijkstra (1986: 42-43) merkt hierbij op dat Tromp vergeet zich af te vragen of de leegstand in de jaren vijftig misschien ook veel minder was. Bijna alle woonruimte werd destijds legaal of illegaal bewoond, zoals tuinhuisjes, zolderkamers door inwonende gezinnen en onbewoonbaar verklaarde woningen. Maar ook de definities van woningnood en leegstand ondergaan een wijziging. Zo is door staatssecretaris Van Dam het recht op huisvesting voor jongeren erkend, waardoor een groot deel van de jongeren met geblokkeerde verwachtingen werd geconfronteerd.

Van Noort (1982: 57) wijst erop dat het kraakverschijnsel de resultante is van woningnood, leegstand en andere factoren, zoals cityvorming en stadsvernieuwing, emancipatieprocessen onder de jeugd en nieuwe vormen van buitenparlementaire actie. Dijkstra (1986: 23) wijst er daarnaast op dat cultuurvorming, als gevolg van door kraakacties ontwikkelde waarden, rechtvaardigingen en organisaties, de verspreiding van het kragen heeft bevorderd.

² In de vakbeweging waren het niet de fabrieksarbeiders, die zich het eerst konden organiseren, maar de meer geschoolde diamantbewerkers en typografen. Analooft aan deze gedachte wordt ook in de kraakliteratuur wel eens afgevraagd of het de krakers waren die de grootste woningnood ondervonden (Van Noort 1984: 12).

³ Van Noort heeft in zijn dissertatie (1988) de RMA gebruikt in combinatie met de toepassing van het barrièremodel, één van de door hem beschreven modellen van de politieke besluitvorming. Dit heeft geleid tot een heldere, zij het onvolkomen verklaringen voor het ontwikkelingsproces van bewegingen en hun resultaten.

⁴ Zo kan de relatieve deprivatiebenadering worden ingedeeld in de fase 'structural conduciveness' of 'structural strain' in het del van Smelser. De RMA is een nuttige aanvulling op de mobilisatiefase van dat model. De 'new social movement approach' tracht het probleem van kortsluiting in het systeem te verklaren.

⁵ Wel is het problematisch met de theorie hypothesen te genereren (Migram 1969: 561). Dit is gezien de soort probleemstelling voor deze studie niet relevant.

⁶ Van interne attributie is sprake als iemand een prestatie toeschrijft aan zichzelf, van externe attributie is sprake als deze wordt toegeschreven aan de omstandigheden. In de WNC-casus heeft geen van de geselecteerde sleutelpersonen zich als mede-veroorzaker voor de escalatie gekwalificeerd. In de ORKZ-casus hebben alle geselecteerde sleutelpersonen zichzelf

snige relatie tot het succes toegedicht. In dit verband kan hennerd worden aan de aan J.F. Kennedy toegeschreven uitspraak: 'Failure is an orphan and success has many fathers'. Dit heeft geen bewust proces van vertekening van de feiten te zijn. Van Goor en Kuiper (1989: 118) noemen falende hennening en selectief onthouden d.g. verdningen van informatie, als oorzaken voor wat zij noemen retrospectieve vertekeningen van gebeurtenissen door informanten. Zij komen tot de pessimistische conclusie dat de waarde van de interview-techniek voor onderzoek beperkt is.

⁷ De aard van dit onderzoek maakte steekproeftrekking uit de groep bij het kraken betrokken ambtenaren en de groep WNC-krakers achteraf moeilijk. Deze laatste groep was daarnaast niet bereid aan mijn onderzoek mee te werken. Voor de ORKZ-bewoners geldt dat de omvang voor een steekproef geschikt was, maar ook hier op 'uitval' gerekend moest worden. Ook van deze steekproef zou de representativiteit in twijfel getrokken moeten worden.

2 THEORETISCH KADER

2.1 Smelser's model voor het ontstaan van 'collective behavior' aangevuld met de 'Resource Mobilisation Approach' van McCarthy en Zald

Collectief gedrag speelt zich af op de grens van niet-institutioneel en institutioneel gedrag. Smelser definieert het als "an uninstitutionalized mobilization to reconstitute a component of social action on the basis of a generalized belief" (Smelser 1967: 382). Het collectief gedrag wordt gezien als een proces van opeenvolgende stadia, dat volgens de logica van de toegevoegde waarde, uiteindelijk kan leiden tot de herformulering van een sociale component¹. Met deze herformulering is een nieuw institutioneel kader voor sociaal handelen geschapen.

2.1.1 De componenten

Sociaal handelen speelt zich af op vier niveaus. Deze niveaus of componenten van sociaal handelen zijn gerangschikt van algemeen naar specifiek. Het meest algemene niveau is dat van de waarden. Deze waarden bevatten criteria voor de legitimiteit van het handelen, maar stellen er nog geen regels voor. Regels of normen integreren waardenpatronen in onze sociale structuur. Waarden en normen leggen de preciese organisatievorm van het handelen niet vast. Deze sociale organisatie ('mobilization of motivation into organized action') betreft de socialisatie van mensen in rollen en organisaties. Tenslotte zijn er hulpbronnen, zoals kennis van de omgeving en de vaardigheid om deze te beïnvloeden, ('social facilities') nodig om doelen te bereiken in de context van de rol of organisatie². Sociale componenten kunnen betrekking hebben op de maatschappij als geheel, maar ook op dat van een sector, een organisatie of zelfs daarbinnen. In het analyseschema van Smelser is elke sociale component daarom zelf nog eens van algemeen naar specifiek gerangschikt. Bij het analyseren van sociaal handelen, waaronder collectief gedrag, is het van belang de beschreven niveaus te onderscheiden als er spanning op één of meer wordt uitgeoefend. Op het niveau van de waarden leidt spanning tot het onder druk komen van de steun aan bepaalde waarden of aan de legitimiteit van waardenpatronen. Deze worden dan als verkeerd of immoreel gezien. Het opheffen van de spanning op een geïnstitutionaliseerde manier leidt vervolgens tot aanpassingen op lagere niveaus van het sociaal handelen. Op het niveau van normen treden spanningen op in de vorm van rolconflicten, integratieproblemen van een organisatie in een sociale sector of relatieproblemen tussen sociale sectoren. Vaak kan de ernst ervan op een institutionele manier worden gereduceerd, door prioriteitstelling of compromisvorming. Dit heeft vaak gevolgen voor de eronder liggende niveaus van organisatie en hulpbronnen. Op het niveau van de mobilisatie

van motivatie sporen bij spanningen het verantwoordelijk rolgedrag en de erbij behorende waardering niet met elkaar. Het kan hier complexe spanningen als minimumloonconflicten of werkloosheidsproblemen betreffen maar ook minder complexe als onderwaardering voor een prestatie. De opheffing van zo'n spanning op een institutionele manier heeft consequenties voor het niveau van hulpbronnen. Op dit niveau leidt spanning tot onzekerheid over het bereiken van de doelen met de gestelde middelen. De onzekerheid kan betrekking hebben op complexe zaken als de verdeling van welvaart over maatschappelijke sectoren, maar ook op riskante bedrijfsinvesteringen of het kunnen bedwingen van een brand.

Een component van sociaal handelen, die onder spanning komt te staan, moet worden aangepast. Deze aanpassing betreft verandering van de component zelf, zoals bijv. paniek een nieuwe uitgangssituatie kan scheppen voor institutioneel gedrag, of verandering van een component op hoger niveau zoals bijv. kraakacties kunnen leiden tot wijziging van de opvattingen en normen over kraken. Voor niet-geïnstitutioniseerd gedrag worden 'oplossingen' op andere niveaus gezocht en daarmee wordt een begin gemaakt voor nieuw geïnstitutioniseerd gedrag. In het geval van paniek liggen die oplossingen bij een hoger niveau van abstractie binnen een handelingscomponent; in het geval van kraakacties bij een component op een hoger niveau dan die welke onder spanning staat. Dit proces van generalisatie van een hogere component kan leiden tot herdefiniëring ervan. Deze herdefiniëring heeft tot gevolg dat alle onder de gewijzigde component gelegen niveaus van sociaal handelen erop worden aangepast. In het geval van collectief gedrag vindt de aanpassing van lagere componenten niet stapsgewijs plaats. De directe aanleiding voor de spanning wordt met de gewijzigde component kortgesloten. Het collectief gedrag is derhalve een gecompromeerde manier om problemen aan te vallen. Het comprimeert diverse niveaus tot een geloof, waaruit specifieke oplossingen moeten voortvloeien. Het collectieve gedrag treedt op wanneer mensen gemobiliseerd worden om op basis van zo'n geloof tot actie over te gaan.

2.1.2 Het 'value-added' proces

Voor het tot stand komen van collectief gedrag, ongeacht op welk niveau, zijn zes hieronder nader beschreven determinanten belangrijk. Ze worden ook wel aangeduid als fasen in het ontstaansproces.

1. Allereerst 'structural conduciveness' ofwel de structurele omstandigheden, de algemene mogelijkheden binnen het sociale systeem voor collectieve actie. De omstandigheden moeten voor dergelijke actie rijp zijn, de culturele verhoudingen moeten er rijp voor zijn, de structuur van

de sociale situatie moet de actie verdragen. Tot de algemene voorwaarden kunnen bijvoorbeeld de kwetsbaarheid van de (markt)economie worden gerekend (Schreuder 1981: 215). Maar daarnaast moeten ook de politieke verhoudingen, communicatie, kortom de objectieve mogelijkheden tot protest aanwezig zijn.

2. 'Structural strain' ofwel spanningen die tot onvrede leiden ofwel het ervaren onrecht, is de tweede fase in het wordingsproces. Onder spanningen worden begrepen, tweeslachtigheden, verliezen, conflicten en discrepanties. Het is de combinatie van conduciveness en spanning die veroorzaakt dat mogelijkheden om tot bepaalde oplossingen te komen, binnen bestaande kaders, ernstig worden beperkt.
3. Een derde fase wordt gevormd door 'Growth and spread of a generalized belief' ofwel het geloof dat er een uitweg is³. De moeilijkheden moeten benoemd of verklaard worden en de situatie herkenbaar en betekenisvol voor de potentiële actoren. Dat kan ter plekke gebeuren in de vorm van gedragingen of uitingen van ideeën. Ook is het mogelijk dat de ideeën van buiten geïmporteerd worden, bijvoorbeeld marxistische ideeën in de derde wereld of in bewegingen in de moderne wereld. Met behulp van de ideeën worden de ontwikkelingen door een ideologie gestuurd. Ellemers (1967: 18) stelt vast dat ook een combinatie van import en zelfgenerering van ideeën mogelijk is⁴.
4. Versnellende factoren worden als volgende fase in het wordingsproces beschreven. De mogelijkheden tot actie, spanning in het systeem en een ideologie zijn nog niet voldoende voor collectieve actie. De mobiliseerbare groep moet door een gebeurtenis gemobiliseerd worden tot actie. Een politiek schandaal, een succesvolle rel, een ontruimingsvonnis of een regeringsmaatregel tegen abortus zijn gebeurtenissen, die door Smelser als versnellende factoren worden aangeduid en de volgende fase vormen.
5. Als aan deze voorwaarden is voldaan, dan moet de groep in actie worden gebracht. In dit proces is het gedrag van leiders zeer belangrijk. Daarnaast spelen rekrutering, strategie en organisatie een belangrijke rol. Deze fase wordt mobiliseringsfase genoemd. De theorie van McCarthy en Zald vormt een nadere systematische uitwerking van deze fase. De grieven en klachten die in een 'geloof' zijn benoemd en een accuut dreigend karakter hebben gekregen door een incident, worden door personen en organisaties geactiveerd en geëxploiteerd. De RMA ziet de mobilisatie van deelnemers in een sociale beweging als een bedrijfstak, een samenstel van bewust geïnitieerde activiteiten en opgerichte bedrijven met een verschillende organisatiegraad en een grotere of kleinere kring sympathisanten. Deze organisaties hebben hulpmiddelen nodig om sterk te worden, campagnes te voeren en succes te boeken. McCarthy en Zald gaan ervan uit dat het entrepreneurs zijn, die de belangrijkste hulpbronnen zoals geld, faciliteiten en arbeid, ter beschikking stellen. De beweging bestaat uit een elite, volgelingen, sympathisanten en

opponenten. De volgelingen hebben veel minder controle over de hulpbronnen dan de elite: de sympathisanten vormen een mobiliseerbare groep. De elite hoeft zelf niet tot een achtergestelde groep te behoren, maar kan optreden als woordvoerder of zaakwaarnemer die namens de groep grieven of klachten articuleert (Ellemers 1987: 153). McCarthy en Zald komen met 11 stellingen waarvan ik de voor mijn analyse meest relevante nader zal beschrijven.

- A) Als de hoeveelheid te beschikken hulpbronnen stijgt, stijgt ook de absolute en relatieve hoeveelheid bronnen beschikbaar voor de bewegingen in een samenleving.
- B) Oudere gevestigde organisaties houden het langer vol gedurende de cyclus van groei en verval van de beweging.
- C) Naarmate een organisatie groeit zal de differentiatie groter worden, is er verdergaande taakverdeling en komen er meer controle-instanties. Professionalisering stelt de organisatie in staat meer alternatieve hulpbronnen aan te boren en steun te verwerven. Controle beoogt de concurrentiepositie t.o.v. andere organisaties binnen de beweging en die van de beweging t.g.v. andere bewegingen binnen de samenleving te verstevigen.
- D) Naarmate de competitie toeneemt zal de druk om te specialiseren binnen het proces van produktdifferentiatie toenemen. Dit proces van selectie verengt de keuzemogelijkheden van strategieën van actievoeren, beperkt tevens de variëteit aan hulpbronnen en uiteindelijk de doelen van de organisatie. Hoe groter de inkomstenstroom van de organisatie des te waarschijnlijker is het dat kader en staf professioneel zijn en des te groter zijn deze groepen. Schreuder (1985: 51) gaat zelfs zover dat hij de ijzeren wet van de oligarchie erbij haalt⁵.
6. Tenslotte wordt de aard van de beweging bepaald door de 'operation of social control'. Deze kan zowel door de beweging zelf als door de overheid worden uitgeoefend om de conduciveness en strain te beperken om daarmee de collectieve actie te voorkomen⁶. Dat sociale controle eveneens door de beweging zelf kan worden uitgeoefend wordt ook door McCarthy en Zald onderkend. Het kan leiden tot het versterken van de eigen positie ten opzichte van andere bewegingen, zoals we in de ORKZ-casus zullen aantreffen. Sociale controle kan ook gericht zijn op het aborteren van een door de beweging te ondernemen actie, zoals we in de WNC-casus zullen zien. De overheid is effectief als zij erin slaagt om ongecontroleerde en ongeinstitutionaliseerde uitbarstingen te reduceren door te luisteren, een vertrouwensrelatie op te bouwen, een onderhandelings situatie te scheppen. Daardoor is ze flexibel en responsief. Een tweede soort sociale controle wordt uitgeoefend om als zich een episode van collectieve acties voordoet, te bepalen hoe snel, hoe ver en in welke richtingen deze episode zich zal ontwikkelen. Door het toepassen van dezelfde strategieën kan zij sturen.

2.1.3 Voorbeelden van bewegingen

Collectief gedrag kan zich op één of meer componenten van sociale actie concentreren. Het Zionisme⁷ is een voorbeeld van een waarde-georiënteerde beweging, evenals het Calvinisme in de 16e eeuw.

De vakbeweging als "an organized and continuous effort on the part of wage earners to improve their standards of living of a national area", de vrouwenbeweging in het streven naar een gelijkberechtiging en de vredesbeweging die zich vanaf de Napoleontische oorlogen heeft ingezet voor internationale wetgeving en rechtspraak, ontwapening en stopzetting van nucleaire ontwikkelingen, zijn voorbeelden van norm-georiënteerde bewegingen (Smelser 1967: 273). Ook groepen die zich inzetten voor een bepaalde wetswijziging (euthanasie) en de kraakbeweging die zich inzet voor de bestrijding van leegstand en woningnood behoren tot norm-georiënteerde bewegingen. Soms, zoals bij de Ku Klux Klan is de scheiding tussen waarde en norm-georiënteerdheid niet zo scherp te trekken (Smelser 1967: 272).

Vijandige uitbarstingen als gevolg van schisma's of raciale verwijdering, maar ook het enorme kiezersverlies van een politieke partij, of zoals in de voormalige Sovjet-Unie het weghalen van Leninbeelden na de mislukte communistische coup en wegens de belabberde economische situatie, en het wegzenden van een voetbalcoach wegens falende teamprestaties, zijn voorbeelden van collectief gedrag ter herformulering van de sociale organisatie. In deze gevallen gaat het uit elkaar splijten van groepen vergezeld van het zoeken van 'zwarte schapen' bij de andere subgroep. Collectief gedrag gericht op de sociale faciliteiten kan het gevolg zijn van een hysterisch cq. wensvervullend geloof. Paniek is de hysterische reactie op spanning, die als gevaar wordt aangemerkt. Een manie is juist een wensvervullende reactie op een bedreigende situatie met als doel deze bedreiging te overwinnen. In de onderzochte WNC-casus hebben zich zeker op drie niveaus collectieve acties voorgedaan. De kraakacties van de gebouwen zijn voorbeelden van norm-georiënteerde collectieve acties. De plundering van het advocatenkantoor en een café, en het daaropvolgende verzet tegen politie-eenheden op 26 mei 1991 zijn voorbeelden van vijandige, 'zondebok'gerichte collectieve acties. Aan de "overgave" van de krakers aan de politie op 27 mei 1990 is paniek vooraf gegaan. In de probleemstelling staat de gewelddadige collectieve actie centraal; de paniek is gebruikt ter illustratie van het analyseschema van Smelser.

2.1.4 Het voorbeeld paniek nader uitgewerkt

Paniek wordt gedefinieerd als "a collective flight on a hysterical belief" (Smelser 1967: 131). Op de geld- en aandelenmarkt kunnen geruchten over economische of politieke gebeurtenissen leiden tot

paniek onder beleggers. In een discotheek waar brand is uitgebroken vluchten zij die een uitweg zien en worden gevolgd door mensen die geloven dat deze anderen eruit zullen komen. De vlucht van hen is collectief handelen, buiten gevestigde sociale interactiepatronen om leven, eigendom of macht te redden. Het handelen wordt gebaseerd op een gegeneraliseerde dreiging.

Om te beschrijven hoe een gegeneraliseerde dreiging tot stand komt en een hysterisch geloof ontstaat, is het van belang iets meer van het analyseschema van Smelser uit te leggen. Zoals gezegd speelt sociaal handelen zich af op vier niveaus, die in het schema van hoog naar laag zijn gerangschikt.

Het alledaagse handelen wordt door deze hiërarchie bepaald. De veranderingen in het handelen verlopen via de aanpassing van een hoger niveau naar alle daaronder gelegen handelingsniveaus. Maar soms vindt er kortsluiting plaats. Deze begint met spanning, bezorgdheid en onzekerheid in een situatie. Een reactie op onzekerheid in een situatie kan zijn, dat men alleen nog de negatieve mogelijkheden ziet. Door er een overmatige kracht of macht aan toe te kennen wordt de onzekerheid omgezet in een absolute dreiging. Deze dreiging kan een nieuwe kijk op oorzaak en gevolg, doel en middel van het handelen tot gevolg hebben. Deze nieuwe kijk op zaken, te weten angst, behelst concreet het herdefiniëren van handelingsniveaus van een hogere orde dan degene die onder spanning staat.

Deze herstructurering gaat niet geleidelijk en stapsgewijs maar verloopt via een proces van kortsluiting direct naar de onder spanning staande component.

Aan welke condities moet nu worden voldaan om paniek te veroorzaken. We volgen hierbij het analyseschema van Smelser. In elk stadium kan het proces van waardetoevoeging worden onderbroken, afgebroken of hersteld naar institutioneel gedrag. Pas als aan alle condities is voldaan ontstaat paniek.

De eerste conditie is die van conduciveness. Er moet de mogelijkheid zijn dat dreiging kan ontstaan en niet door mensenhand structureel kan worden geminimaliseerd om spanning, hysterie en paniek te voorkomen. De dreiging dat de zeedijken doorbreken is niet helemaal te vermijden en door het verplichten van UIT-bordjes en rookverboden in bioscopen kan de dreiging dat er brand uit zal breken evenmin worden vermeden. Paniek als gevolg van zo'n dreiging ontstaat niet als een uitweg compleet open is, bijvoorbeeld als er voldoende reddingsboten zijn is of als de uitweg compleet afgesloten, bijvoorbeeld in onderzeeboten of bij mijnongevallen. Een beperkte uitweg of een mogelijke partiële afsluiting maken de ontwikkeling van paniek mogelijk. Paniek kan alleen ontstaan

als informatie, meningen en emoties tussen potentiële participanten kunnen worden uitgewisseld. De onmogelijkheid om verbaal of non-verbaal te communiceren met anderen reduceert de mogelijkheid om een gemeenschappelijke definitie van de situatie te krijgen. In je eentje creëer je geen basis voor collectieve paniek; daar zijn ook anderen voor nodig.

Uit het proces-verbaal van het WNC-onderzoek blijkt dat, nadat de uitwegen door de politie waren afgesloten, alle krakers bij elkaar waren in de bunker in één van de kelders van het complex. De ontruiming, mogelijk met politiegeweld en opsluiting in cellen kon niet meer worden voorkomen. De dreiging was aanwezig. De bunker bestond uit enkele kamers en een lange gang, totaal ongeveer 500 m², met een uitgang naar binnen en een uitgang naar buiten. Beide uitgangen waren door de krakers vanuit hun bunker te openen. In de ruimte waren geen onderling afgesloten ruimten; men stond direct met elkaar in contact. Onderling werd over de mogelijkheden van opgave en verder verzet of een gewelddadige uitbraak al de gehele nacht gediscussieerd. Toen was al bekend dat de uitweg uit het pand zou stranden in de politielinies. Er was met andere woorden wél een dreiging, maar er ontstond nog géén paniek.

De tweede conditie voor collectieve paniek is spanning. Alleen de mogelijkheid van het ontstaan van een dreiging, de aanwezigheid van beperkte uitwegen en de mogelijkheid voor de uitwisseling van gegevens tussen potentiële participanten veroorzaakt nog geen paniek. Er moet spanning zijn, een situatie die door de participanten als een onmiddellijke en persoonlijke dreiging wordt ervaren die niet onder controle gebracht kan worden. Onzekerheid en onverwacht gevaar in de omgeving veroorzaken vaak angstgevoelens, bijvoorbeeld onder gevechtsvliegers over het niet te traceren en derhalve niet te bevechten luchtafweergeschut.

De spanning van een naderende ontruiming liep binnen de kraakgroep hoog op. De vernielingen op zaterdagmorgen zijn hierdoor ook te verklaren. De daaropvolgende beperking van de mogelijkheden tot vrije aftocht uit het complex door afsluiting van de uitwegen, leidde opnieuw tot grote spanning binnen de groep krakers.

De derde conditie voor collectief gedrag is het geloof dat er een uitweg is. Een hysterisch geloof bestaat uit een gegeneraliseerde component, bezorgdheid en een uitgekristalliseerde of specifiek component, angst. Versnellende factoren doen bezorgdheid overgaan in angst. Deze factoren worden als vierde conditie voor collectief gedrag beschouwd. Bezorgdheid wordt gekenmerkt door de onmogelijkheid om een object in de omgeving als veroorzaker voor een slecht voor gevoel dat iemand heeft aan te wijzen. Het is een vage en onbegrijpelijk ongemakkelijk gevoel over onbekende dreigingen. De definitie van een beangstigende situatie kan per persoon verschillen⁹. Veel panieksituaties worden voorafgegaan door 'gespannen geestestoestand' bij potentiële participanten.

De bezorgdheid onder de WNC-krakers over het tijdstip en de wijze van ontruiming heeft de gehele avond en nacht geduurd. Zo is ook druk gespeculeerd over de mogelijkheden die men zelf nog had om uit te breken, vrije aftocht af te dwingen etc.. Daartoe zijn ook initiatieven ondernomen. De verhevigde spanning beïnvloedde de bezorgdheid over de volgende zet van de opponent. Hoewel een groot deel van de krakers de nacht voor de ongeregelde heden wel sliep, gebeurde dat deze nacht niet.

Een versnellende factor, vaak een dramatische gebeurtenis bevestigt de gegeneraliseerde verdenkingen en het ongemakkelijk voelen van bezorgde mensen. Onder bepaalde omstandigheden kan de versnellende factor ook als bron van bezorgdheid fungeren, b.v. een onverwachte en onbekende explosie. In die gevallen zorgt de gebeurtenis voor de opbouw van bezorgdheid en vervolgens geherinterpreteerd als versnellende factor voor het ontstaan van paniek. De versnellende factor kan elke vorm aannemen, een schreeuw, gebaar of vals rapport kunnen paniek op een slagveld veroorzaken, het geluid van een cirkelzaag door een houten deur kan paniek veroorzaken onder mensen die een ontruiming van hun complex afwachten. De gebeurtenis moet zich echter wel in een structureel voor paniek vatbare context voordoen, bijvoorbeeld in een situatie met beperkte vluchtmogelijkheden. De versnellende factor richt de bezorgdheid van mensen over het verloop van een proces op een specifieke situatie. Een object wordt daarbij aangemerkt als datgene waarvoor gevlucht moet worden. De tekenen van angst, het hysterische geloof, wordt uitgewisseld en gedeeld onder de mensen in de bedreigende situatie. Vereist is dat onder de potentiële participanten er een gemeenschappelijke definitie van de situatie is. Het feit dat iemand begint te rennen in een bepaalde richting vormt soms een effectieve definitie van de situatie voor paniek. Het geluid van de BRATRA-eenheid van de Mobiele Eenheid die met cirkelzagen loodrecht boven de bunker was aangekomen, is uiteindelijk aanleiding geweest voor collectief gedrag. Terwijl een woordvoerder het initiatief nam tot onderhandelen met de algemeen-commandant werd tegelijkertijd door een aanzienlijk deel van de krakers koers gezet naar de uitgang.

De laatste noodzakelijke conditie voor de verschijning van paniek is de mobilisatie van participanten voor de vlucht. Het is soms niet te onderscheiden van het uitwisselen van een hysterisch geloof onder participanten in de paniek. Meestal treedt bij het begin van paniek een primitieve vorm van leiderschap op, bijvoorbeeld iemand die start met rennen en gevolgd wordt door anderen. De mobilisatie kent een echte fase en een afgeleide. In de eerste fase wordt gevlucht op grond van de eigenlijke bedreigende situatie. In de tweede fase is het de vlucht in eerste aanleg die nieuwe condities creëert voor paniek.

In de WNC-casus is het onduidelijk wie concreet de aanzet heeft gegeven tot het openen van de buitendeur van het complex. Bekend is dat het niet één van de leiders is geweest van de actie van de dag ervoor. Even ervoor was met een lokale omroep contact opgenomen en een brief voorgelazen. Dit initiatief werd onderbroken door het plotseling openen van de buitendeur en ongecontroleerd naar buiten dringen van krakers.

2.1.5 Kortsluiting

angrijke consequentie van de hiërarchie in componenten en niveaus in het schema van Smelser is, dat herformulering van componenten van een hoger abstractieniveau gevolgen heeft voor de lagere componenten en niveaus. De vorming van een nieuw kader met nieuwe waarden heeft gevolgen voor waarden van lagere orde, maar ook voor het normenpatroon, de sociale organisatie en de sociale faciliteiten. Op zijn beurt heeft herformulering van een norm de aanpassing van lagere normen en componenten tot gevolg. Deze aanpassing verloopt niet stap voor stap, maar schoksgewijs in de vorm van kortsluiting. "Having redefined the high-level component, people do not proceed to respecify step by step, down the line to reconstitute social action. Rather they develop a belief which 'short-circuits' from very generalized component directly to the focus of strain" (Smelser 1967: 71).

Daar waar de spanning altijd ook op situationeel niveau wordt ervaren, zal de kortsluiting ingrijpender zijn wanneer de geherformuleerde component hoger is. De kortsluiting is eveneens ingrijpender, wanneer het geloof dat er een uitweg is zich op een hoger abstractieniveau of component richt. Voor collectief gedrag is een bepaalde vorm van overdrevenheid in het geloof heel normaal. "Collective behavior is a compressed way of attacking problems created by strain". De schoksgewijze herformulering van componenten kan collectieve actie een soms overdreven primitief of overdreven karakter geven (Smelser 1967: 71, 85 en 119).

In ons voorbeeld sommeerde de politie-officier die de aanhouding coördineerde de krakers in groepjes van vijf naar buiten te komen en hij heeft ook nog geprobeerd dit ten uitvoer te brengen. Hij werd echter bijna onder de voet gelopen door naar buiten dringende krakers, hetgeen ook weer duidt op de aard van het gedrag. Het acute gevaar veroorzaakt door en de dreiging van het ingezette personeel en materieel boven hun hoofd was de spanningsbron, benodigd voor het collectieve gedrag. De uitweg was er slechts nog één, beter in handen van de M.E., dan wachten op het gevaar van de BRATRA. Leden van deze eenheid meldden ook nooit feitelijk oog in oog met de krakers te hebben gestaan.

Een sociale beweging als de kraakbeweging concentreert zich in eerste aanleg op de reductie van normatieve spanning. De eerder beschreven leegstand, woningnood en onvoldoende afstemming ertussen zijn oorzaken voor het dan maar nemen van woonrecht (Van der Loo 1984: 56). Ook spanningen op het niveau van de organisatie, van faciliteiten en mogelijk zelfs dat van waarden kunnen bij een kraakbeweging optreden. Voorbeelden van beide eerstgenoemde spanningen zijn hiervoor gegeven. De collectieve paniek is aan de hand van een voorbeeld nader uitgewerkt. In de rest van deze studie zal worden beschreven waarom het in de ORKZ-casus is gebleven bij een collectieve kraakactie op normatief niveau en waarom zich in de WNC-casus na een dergelijke actie nog een collectieve actie op het niveau van de sociale organisatie heeft voorgedaan.

¹ Het proces van toegevogde waarde wordt soms ook onderbroken of afgebroken. Een snel herstel naar institutioneel gedrag kan het proces stopzetten.

² Bij zijn indeling heeft Smelser gebruik gemaakt van de definitie van Parsons en Shils (Smelser 1967: 24).

³ In het kader van deze studie is het van belang onderscheid te maken tussen ideologie en geloof. Onder ideologie versta ik de algemene beginselen of uitgangspunten van een beweging. Ideologie kan soms als synoniem voor geloof worden gebruikt in een waarde- of normgerichte collectieve actie. Voor de beschrijving van de inhoud van het woord geloof in de zin van 'generalized belief', dat ten grondslag ligt aan collectief gedrag, wordt verwezen naar Ellmers in een studie over het ontstaan van het Zionisme. "De situatie werd opnieuw gedefinieerd in die zin dat bij een aantal, vooral jongeren, Joodse intellectuelen de idee groeide, dat er een oplossing moest worden gevonden voor de als steeds moeilijke ervaren positie van de Joden in Europa (1967: 18).

⁴ Waarden van binnenuit de Joodse cultuur en nationalistische en socialistische ideeën werden gecombineerd tot de vorming van de ideologie van de Zionistische beweging.

⁵ "Als de sociale bewegingen gevestigd raken, zijn ze door-en-door organisaties. Wellicht is er naast een verkozen bestuur een bepaalde secretaris, directeur of directie. Wellicht berust de macht niet meer bij de leden, zelfs niet meer bij het verkozen bestuur, doch bij de directeurs, en gevoelen we de behoefte de situatie te karakteriseren met behulp van de lieren wel van de oligarchie" (Schweder 1985: 51).

⁶ Ellmers beschrijft dat zowel leiders in de traditionele Joodse gemeenschappen als overheden waar Joden woonden de sociale controle-instansities waren voor de Zionistische beweging (1967: 20).

⁷ De twee onderliggende impulsen voor de regeneratie en realisering van andere waarden waren "enerzijds het bewustzijn dat integratie van Joden in een niet-Joodse omgeving niet wel mogelijk was en anderzijds dat het Jodendom zulke belangrijke eigen nationale en culturele trekken heeft, dat deze niet verloren mogen gaan" (Ellmers 1967: 14-17).

⁸ Culturele, lichamelijke of psychologische factoren maken bepaalde mensen gevoeliger voor gevaar, bezorgdheid, angst, dreiging en dethalve voor paniek. De analyse van deze factoren valt buiten de analyse van het proces van toegevogde waarde.

3 BAULIG-INDIË, HET OUDE RKZ EN HET WNC IN HUN HISTORISCHE CONTEXT

Een verhandeling over kraken dient geplaatst te worden in een historisch perspectief. De historie ervan is echter zo uitgebreid en markant, dat deze met 'zevenmijls laarzen' moet worden genomen om de aandacht van de vergelijkende studie niet weg te houden.

Veel analyses van kraken beginnen hun beschrijvingen in 1965¹. Op 2 januari van dat jaar wordt in Nederland (Amsterdam-zuid) een sloopwoning bezet waarbij in het openbaar vraagtekens worden geplaatst bij het Volkshuisvestingsbeleid. Tromp noemt de periode, die hier begint en duurt tot ongeveer 1976, een periode van doorbraak en vernieuwing "het roept associaties op met Provo, de moord op Kennedy, de nacht van Schmelzer, de oorlog in Vietnam en de demonstraties daartegen, de Beatles en de opkomst van de pop- en jeugdcultuur, de studentenrevoluties, enz., enz." (Tromp 1979: 453). In deze periode is sprake "van een langzaam leerproces, waarbij eerbare burgers die van de prins geen kwaad weten ontdekken dat het opeisen van naar hun beste weten volstrekt legitieme rechten door heersende groepen en dienaren van dat gezag, geïnterpreteerd wordt als een ondermijning van de maatschappelijke orde" (Tromp 1973: 181), uitmondend in veelal symbolische acties, zoals bezettingen, happenings of versperringen.

"Op 30 april 1966 lanceert het Oranje Comité 'De parel van de Jordaan' het Witte Huizenplan, waarin de bezetting van leegstaande woningen wordt aanbevolen. Deze provo-actie wordt in praktijk gebracht door het 'Woningbureau de Kraker' onder het motto 'Redt Un Pandje, Bezet Un Pandje' (RUPBUP)".

In januari 1970 neemt de Oranje Vrijstaat het initiatief tot het oprichten van alternatieve huisvestingbureaus in samenwerking met de Vereniging van Onbehuisden. Roel Van Duyn, initiatiefnemer hiervan, wilde een verbetering zoeken van het bestaande systeem, daar waar 'Woningbureau De Kraker' met haar acties het systeem wilde saboteren en ondermijnen. In oktober 1970 leidt de actie 'Pandverbeuren' de overgang in van het speelse happeningachtige protestkraken naar een meer serieus activisme. "Door bezetting van een blok woningen aan de Nes werd de oorlog verklaard aan AMRO. De krakers in Amsterdam keerden zich tegen city-vorming en uiteindelijk tegen de metro-bouw en dus tegen het gemeentebestuur. De Nieuwmarktbuurt werd 'otte de eerste grote confrontatie tussen krakers en de politie(k)' (Caput Criminologie 1980:

De Nieuwmarktrellen worden in de literatuur kenmerkend geacht voor de typische nieuwe sociale beweging in de stijl van de jaren 80. Deze, ook wel als derde aangemerkte, fase in de kraakbeweging kent zijn begin in het midden van de jaren 70 (Van der Loo 1984: 56).

Pas in 1976, elf jaar na de eerste acties in Amsterdam, wordt in Groningen voor het eerst een kraakactie gepleegd. In dit hoofdstuk beschrijf ik de situatie rond de kraakacties van Baulig en Indië, het Oude RKZ en het WNC, de historische context en de huidige bestemming. Daarmee wordt een globaal beeld gegeven van de hele ontwikkeling van de kraakbewegingen in Groningen. Voor de goede orde is in een bijlage een overzicht gegeven van de mij bekende kraakacties en ontruiming in Groningen vanaf het begin en de ontruiming in Amsterdam vanaf 1980².

3.1 Baulig en Indië

3.1.1 De kraakactie en de historische context

In Groningen vindt op 23 mei 1976 de eerste kraakactie plaats, die van het voormalig hoofdcommissariaat van politie aan de Ossenmarkt. In augustus van dat jaar start de KraakPandenDienst 'Zonder Dak', waarin enkele welzijnsinstellingen en jongerengroeperingen samenwerken, een spreekuur voor aspirant-krakers in het gebouw van het JAC. In juli 1977 neemt de huisvestingsgroep VOHUP van de PSP het initiatief tot de oprichting van een krakerscollectief. Na een eerste vergadering besluiten de jongerensociëteit VERA, het JAC, het Slaaphuis, de Rechtswinkel, het Advokatenkollektief en PSP-VOHUP tot de oprichting van het KrakersKollektief Groningen (KKG). Tijdens een tweede vergadering meldt de Studenten Organisatie RijksUniversiteit Groningen (SORUG) zich als ondersteunende organisatie aan en zij komt tegelijk met een plan om hotel Elzenza te gaan kraken, hetgeen op 19 augustus 1977 gebeurt. Al snel gaat het KKG over tot het kraken van nog een aantal panden en inmiddels heeft ook de Groninger Studenten Bond (GSB) zich bij het KKG aangesloten (Stichting Geus/PKG 1980: 5). Een van de panden is het voormalig hotel Indië, gelegen aan de Herestraat. Het heeft evenals het arnaast gelegen Baulig tot 1972 dienst gedaan als hotel.

Door verscheidenheid aan opvattingen van de verschillende organisaties valt het KKG uiteen in twee groepen, de Praktiese Kraakgroep Groningen (PKG) en de Kraak Organisatie Groningen (KOG). Van het PKG maken het JAC, SORUG, enkele individuen en de bewoners van een aantal kraakpanden deel uit, en zij richten zich erop urgente woningzoekenden aan een woning te helpen. Van het KOG maken GSB, VERA en PSP deel uit, evenals een aantal individuen en bewoners van kraakpanden en zij gebruiken kraken voornamelijk als middel om demonstratief en politiek de woningnood aan te tonen. In de periode van september 1977 tot en met oktober 1978 wordt een reeks aan panden gekraakt en acties gevoerd².

In februari 1978 wordt café-bar 'De Clown' gekraakt en hierin komt kraakcafé 'De Kraak'. Dit wordt in mei 1978 geopend door de wethouder Max van der Berg.

In diezelfde maand wordt Baulig gekraakt. Het is via het eerder gekraakte Indië betreden, dus met hulp en medeweten van het KOG.

3.1.2 Globale planontwikkeling

De krakers van Baulig zijn vanaf het begin van plan het pand voor groepsbewoning te gaan gebruiken. Het door het KOG bestuurde Indië wordt in 1978 ontruimd door de bewoners. Dit houdt verband met de plannen voor een discotheek in het souterrain en problemen veroorzaakt door de bewoners. Na de ontruiming treedt het PKG op als belangenbehartiger voor beide hotels en de bewoners van Baulig.

Vermoed wordt dat projectontwikkelaar Ormeco beide hotels onder het mom van de bouw van een low-budget hotel voor jongeren, waarvoor moeilijk een exploitant te vinden is, wil gebruiken voor speculatie. De hotels zijn, terwijl ze leeg staan, een aantal keren met forse winst doorverkocht, vermoedelijk zelfs binnen één concern, Ormeco B.V.. "In '72 voor 4 ton verkocht en in '76 voor 1,6 miljoen, en dit alles binnen het Ormeco concern" ("Het zal erom spannen" pamflet van de krakers van vermoedelijk februari 1981). Spanningen in de kraakgeledingen ontstaan wanneer een reeds door Ormeco aangevraagde bouwvergunning voor het openbreken van twee dichtgemetselde deuren en het afsluiten van een derde wordt omgezet in een consent⁴. Tegen dit consent wordt door de krakers een bezwaarschrift ingediend, maar deze komt te laat binnen. Indië wordt in verband hiermee op 24 november 1980 opnieuw gekraakt.

Toch wordt op 21 januari 1981 een hoorzitting gehouden, waarin de commissie oordeelt dat het bezwaarschrift niet binnen de vereiste termijn is ingediend, waardoor appellanten niet ontvankelijk zijn. Het PKG zou op 13 oktober 1980 in kennis zijn gesteld en het bezwaarschrift was pas op 27 november ingediend.

Op 30 januari 1981 dient een kort geding namens Ormeco voor de president van de Rechtbank Mr. Overdiep. De krakers worden naamloos gedagvaard⁴, nadat een eerdere poging van Ormeco is gestrand. De krakers van Baulig en Indië barricaderen vervolgens hun pand (NvhN 30-1-1981). Op 6 februari spreekt de president van de Rechtbank het oordeel uit dat de krakers de hotels binnen 24 uur na betekening van het vonnis moeten verlaten. De kraakbewegingen leggen het vonnis naast zich neer, daarin gesteund door de PvdA, PSP, CPN, PPR en D'66, de Stuurgroep HAT (Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens) en het LOBH (Landelijke Organisatie Belangengroepen Huisvesting). Het LOBH vraagt de gemeente het 'Gronings Model' niet te laten

escaleren richting Amsterdamse toestanden. Een reeks van brieven en persberichten van politieke instellingen tot aan de stedelijke Raad van Kerken, het Oecumenisch Binnenstadspastoraat en de Centrale Raad van het Groninger Studentenpastoraat komt bij de gemeente binnen waarin wordt geprotesteerd tegen het vonnis tot ontruiming en waarin de gemeente wordt verzocht alles in het werk te stellen om ontruiming en confrontatie te voorkomen. Van 16 maart tot 15 juni vinden talloze vaak moeizame onderhandelingen plaats tussen de eigenaar, de krakers en de gemeente. Dit loopt uiteindelijk uit op wederzijds aanvaardbare compromissen.

3.1.3 Afloop of huidige stand van zaken

In 1982 zijn de verbouwingen in de voormalige hotels begonnen. In het voormalig hotel Baulig zijn de ruimten tot HAT-eenheden, bestemd voor woongroepen, verbouwd. Een groot deel van de bewonersgroep van voor de verbouwing is daarna weer in het pand getrokken. De ruimten in het voormalig hotel Indië zijn verbouwd tot HAT-eenheden voor zelfstandig (zogenaamde Z 1) en onzelfstandig (zogenaamde G 1- en 2) gemeenschappelijk wonen. Van een originele bewonersgroep was hier minder sprake dan in Baulig. In de eenheden zijn dan ook allemaal nieuwe bewoners gekomen.

3.2 Het Oude RKZ

3.2.1 De kraakactie en de historische context

In 1968 valt de beslissing voor de bouw van een nieuw RKZ. In 1976 wordt het complex aan de Verlengde Hereweg en de Emmastraat in Helpman, aangeboden aan de gemeente, de Rijksuniversiteit en de Stichting Studenten Huisvesting. Alle drie hebben geen belangstelling. Na korte onderhandelingen met Woningbouwvereniging Concordia, die op het terrein woningwetwoningen wil bouwen, gaat het RKZ-bestuur serieus in zee met Bouwbedrijf Wessels B.V., die het complex voor 8,5 miljoen wil kopen. Wessels heeft plannen het hele complex te slopen om op het terrein luxe woningen te bouwen. (Mioulet 1982: 26). In april 1977 wordt een voorlopig koopcontract opgesteld tussen Wessels en het RKZ-bestuur. De gemeente krijgt nog een maand de kans om het RKZ-complex te kopen. "De gemeente neemt een voorbereidingsbesluit (d.w.z. er moet binnen een jaar een ontwerp-bestemmingsplan zijn) ter bescherming van het RKZ-complex in de fase van voorbereiding van het bestemmingsplan, nadat was komen vast te staan dat de gemeente niet als koper kon optreden, omdat geen zgn. Sanerings- en

Reconstructiebijdrage kon worden verkregen, omdat er geen bestemmingsplan van kracht was" (Bewonerskollektief Oude RKZ Groningen 1982: 8). Een andere lezing is "Ondertussen wordt het de gemeente duidelijk dat zij het RKZ-complex aan haar neus voorbij heeft laten gaan. Om toch nog invloed te kunnen uitoefenen op de invulling van het terrein, stelt de gemeenteraad in april 1977 een voorbereidingsbesluit ter bescherming van het RKZ-complex in de fase van de ontwikkeling van een bestemmingsplan over het gebied 'Emmastraat en omgeving' vast. Zo'n voorbereidingsbesluit geeft het gemeentebestuur de bevoegdheid ingrepen in de stedenbouwkundige, bouwkundige en functionele structuur van een bepaald gebied tegen te gaan tijdens de ontwikkelingstermijn van het bestemmingsplan. In totaal kan men driemaal een voorbereidingsbesluit nemen" (Mioulet 1982: 27). In september 1977 worden bij besluit van B&W de uitgangspunten van het bestemmingsplan vastgesteld. Het gebied behoudt voornamelijk een woonfunctie, hoewel de sloop van het complex niet is uitgesloten. Het College stelt voor een weg door het complex ter verbinding van de Emmastraat en De Savornin Lohmanlaan te realiseren. Het hoofdgebouw, de Emmastraatpanden en de zusterflat worden in de plannen gehandhaafd. Op 3 april 1978 neemt de gemeenteraad een nieuw voorbereidingsbesluit, omdat er nog geen ontwerp-bestemmingsplan is. Terwijl de gemeente de sociale woningbouw nog steeds als prioriteit in haar beleid heeft, wijzigt het ontwikkelde woningbouwprogramma in de periode van mei 1978 tot begin 1979 van 45% woningwet, 50% premie-koop en 5% vrije sector met een Rijksbijdrage van 5 miljoen in 4% woningwet, 76% premie-koop en 20% vrije sector en 'self-supporting' bouw door de inmiddels van Wessels afgescheiden Geerlings B.V. Dergelijke risicovolle projecten worden, behalve door Geerlings en Giezen uit Roden, niet meer uitgevoerd. Oorzaak hiervoor is dat de koophuizenmarkt vanaf december 1978 in een enorme recessie is vervallen.

In mei 1979 verhuist het RKZ en geeft B&W fiat aan het uitwerkingsplan dat ontwikkeld is door architect Kause in opdracht van Geerlings. Als de commissie bestemmingsplannen blijft aarzelen in augustus 1979 op het punt van het toelaatbaar aantal woningen in het bestemmingsplan van 300, blijft het enorme complex leegstaan.

Groningen heeft een aanzienlijk woonruimteprobleem onder jongeren. Het recht op zelfstandig wonen voor jongeren heeft ertoe geleid dat in grote studentensteden als Groningen een enorm tekort aan woonruimte voor één- en tweepersoons huishoudens is ontstaan. Veel jongeren staan ingeschreven bij kamerbemiddelingsbureaus en kraakorganisaties of de stichting Geus. Het is algemeen bekend, dat zelfs nu nog bij de aanvang van het academisch studiejaar, meestal begin september, het tekort aan woonruimte het grootst is.

Het verschrompelde sociale woningbouwprogramma op het ORKZ-terrein en het groot aantal ingeschreven woningzoekenden brengt het PKG ertoe contact te zoeken met het KOG. Omdat het PKG iets groots wil kraken en dit alleen niet aankan, worden alle mensen van de wachtlijst van KOG en PKG benaderd om zich in groepjes te melden bij het kraakcafé. A hierover:

"Omdat bekend was dat de telefoons van het kraakcafé werden afgetapt en we in de gaten werden gehouden, lieten we doorschemeren dat er een actie in Beijum ging spelen. Daar heerste veel leegstand en dat was dus saai. Vervolgens brechten we de mensen in groepjes over naar Redo, waar een grote zaal was. Daar werd een grote briefing gehouden, alsof het om een militaire operatie ging. 'De Poli' werd op 27-8 voorgekraakt en op 28-8, tijdens het vuurwerk vond de feitelijke kraak plaats. De mensen waren eerst in kleine groepjes verzameld bij de Helper Kerk, waarna om ongeveer 23.30 uur het complex werd betreden. Met Bertje ben ik direct naar het hoofdbureau van politie gegaan om melding van de kraak te maken. Toen we terugkwamen was er een oploopje, waarbij de bewakingsdienst van het RKZ was betrokken. Deze meldde dat we snel weg moesten wezen en dat de politie al gewaarschuwd was. Toen wij meldden, dat wij dat ook al gedaan hadden en de politie niet zou komen geloofde men ons eerst niet, maar er kwam niemand. Na nog een keer bellen bevestigde men ons verhaal en droop af. We zijn niet verder naar het hoofdgebouw getrokken, omdat daar een portier zat. Op 1-9 ging het KOG met 100 man over tot het kraken van het hoofdgebouw. Het PKG deed niet mee, omdat we bewoning van het gehele complex organisatorisch niet op korte termijn aan de praat konden krijgen. Individuele PKG-ers stond het vrij om mee te doen. De portier is via een overvaltechniek overmeesterd."

3.2.2 Globale planontwikkeling

De ontwikkeling na de kraakactie van het ORKZ is volgens de bewoners heel kenmerkend. B stolt:

"De actie was van opzet een politieke, gericht tegen de leegstand. De organisatie was in handen van het PKG en het KOG. We dachten dat we na het kraken direct ontruimd zouden worden. Toen dit niet gebeurde kwamen er ook mensen bij. De meeste mensen waren student en ze hadden woonruimte nodig. Van politiek speerpunt veranderde het in strijd voor woonruimte en met name voor deze unieke woongemeenschap. Er ontstond ook een gevecht tussen bewoners en het KOG en deze werd uiteindelijk 'overruled'. We werden wel gesteund door Plantinga en Doeve, maar intern regelden we de zaken zelf met mensen als Kick van Bostel en Jan Buwelda."

Het ORKZ wordt het symbool van de strijd voor betaalbare woonruimte, hoewel voor die ombuiging intern behoorlijk strijd is gevoerd. Al na zes weken regelen de bewoners zelf wie erin kwamen en wie niet. B:

"Er kwamen zwervers en junkies en het werd een zootje. Er werd een introductiecommissie gevormd en daarna nog tientallen (zoals de technische en financiële) om de organisatie mogelijk te maken. Omdat het al met al wel lekker liep ontstond er een wooncultuur."

In een brief verzoeken de bewoners/krakers en solidaire organisaties in september 1979 de Stuurgroep HAT om steun bij een onderzoek naar de verbouwmogelijkheden. Op 12 september van dat jaar besluit de Stuurgroep HAT een haalbaarheidsonderzoek naar de verbouw te doen. Er wordt ook een werkgroep RKZ gevormd, waarin wordt deelgenomen door de bewoners, het KOG, de LOBH, de Stuurgroep HAT, Stichting Studentenhuisvesting, GSB, PPR, PSP, CPN en Jonge Socialisten. Overleg met Geerlings, de HID en de gemeente leidt niet tot de overtuiging dat samenwerking in dit stadium zinvol is. In oktober 1979 verschijnt het rapport 'Een twee, betaalbare huisvesting', waaruit blijkt dat de panden geschikt zijn voor verbouw en dat de verbouwkosten 2 miljoen en f. 5.000,- per wooneenheid, gedekt kunnen worden via een rijksbijdrage-regeling. PVDA, VVD, D'66, CPN, PSP en PPR zijn het in grote lijnen eens met de verbouwing. Dit blijkt tijdens een politiek forum, gehouden in het ORKZ op 19 oktober 1979. Eind oktober wordt, na een uitstel van 2 weken, in plaats van het vaststellen van het bestemmingsplan, opnieuw een voorbereidingsbesluit genomen. Nog in november van dat jaar wordt door het college van B&W een breed samengestelde adviescommissie 'Bestemmingsplan Emmastraat' ingesteld, waarin ook projectontwikkelaar Geerlings en de werkgroep RKZ zijn vertegenwoordigd. De Stuurgroep HAT en de werkgroep RKZ besluiten eind november de adviescommissie te verlaten, omdat zij van mening zijn dat verbouw van het complex niet mogelijk is binnen de taakomschrijving van de adviescommissie. Door het college van B&W wordt op advies van de raadscommissie in december 1979 een onafhankelijk adviseur ingeschakeld om de financiële mogelijkheden voor verbouw van het ORKZ te onderzoeken. Dezelfde maand wijst de president van de Rechtbank in kort geding de eis van de stichting RKZ af, dat vastgoedbedrijf Amfas B.V. tot betaling van het aankoopbedrag van 8,5 miljoen moet overgaan.

In het ORKZ worden eerst de technische installaties van gekraakte en niet-gekraakte gedeelten ontkoppeld, waardoor de RKZ-portier, die volgens de richtlijnen zorgt voor 24 uren bewaking van de stoomketels, kan verdwijnen. In januari 1980 worden de ketels op een andere wijze weer in gebruik genomen en de totale energievoorziening 'gerenoveerd'.

In deze maand wordt in opdracht van de Stuurgroep HAT een juridische analyse uitgevoerd van het bestemmingsplan. In maart 1980 verschijnen de conclusies van de controlegroep Haarlem, waaruit blijkt dat verbouw van het complex niet met juridische of technische argumenten kan worden tegengehouden. Op 15 maart wordt een manifestatie georganiseerd, voorafgegaan door een 'demo'. In een politiek forum verklaren de aanwezige politieke partijen VVD, PVDA, PSP en CPN zich voor een verbouwing. In 1980 wordt verder gesleuteld aan het bestemmingsplan in de gemeenteraad en wordt een bouwteam gevormd, waarin Geerlings aanwezig is, maar deze blijkt niet te functioneren. De eerste financiële problemen in het ORKZ ontstaan door wanbetaling,

diefstal en energieprijshoogte. De huur van f. 100,- wordt verhoogd naar f. 150,-. Het aantal inwoners bedraagt 180. Op 30 oktober 1980 verschijnt het LOBH-rapport 'het verhaal van het RKZ (over spijkers en koppen)' waarin harde conclusies over Geerlings, het bouwteam en de Woningbouwvereniging Gruno. Het bouwteam raakt in een impasse, als gevolg waarvan door A. Wink een onderzoek wordt ingesteld. Het college besluit in december 1980 op basis van dit onderzoek rijkssubsidie aan te vragen voor gedeeltelijke verbouw en nieuwbouw in de verhouding van respectievelijk 1:1 of 1,8:1. Per brief dd. 15 december 1980 verzoeken bewoners van het ORKZ, bewoners Poli, LOBH en Stuurgroep HAT gemeenschappelijk het college van B&W het complex aan te laten kopen. Op 12 februari 1981 worden staatssecretaris Brox kamervragen gesteld door Hamer (PVDA) over het haalbaarheidsonderzoek, subsidies en de verbouw van het ORKZ. Hij antwoordt, dat de verbouwkosten optimistisch zijn ingeschat en dat van beschikbaarstelling van geld boven de normale subsidie in beginsel geen sprake zal zijn. De Tweede-Kamerlobby wordt in dit jaar voortgezet door alle kamerleden een brief te sturen met het verzoek het ORKZ te steunen in het realiseren van 100% sociale woningbouw op het terrein en het bevorderen van toezegging van rijkssubsidie aan de gemeente Groningen voor verbouw van het ORKZ. In september 1981 is het aantal inwoners inmiddels gestegen tot 240.

Op 2 november 1981 besluit de gemeenteraad tot aankoop van de gekraakte delen van het ORKZ. Architect Kause heeft mondelinge toezegging de verbouw te mogen doen, dit om schadeclaims richting gemeente te voorkomen. De bewoners van het ORKZ zijn hierover niet ingelicht en nodigen op 22 november 1981 wethouder Gietema uit voor een toelichting. Deze uitnodiging wordt ingetrokken en het overleg met de gemeente opgeschort, als na een reeks uitspraken van de gemeente en een aantal gewelddadige ontruiming (hotel Hofman, J.S.) 20 bewoners van het ORKZ zijn opgesloten in het politiebureau. Op 23 februari 1982 heeft een gesprek plaats tussen bewoners van het ORKZ en andere leden van de kraakbeweging met wethouder Gietema, A. Wink en W. Brinkhuis. Maart en april 1982 worden besteed aan de voorbereidende onderhandelingen over samenstelling van een bouwteam, het onderhoud van het complex en de procedurele informatie aan bewoners (Bewonerskollektief Oude RKZ Groningen 1982: 7-22). In het najaar van 1982 verloopt het overleg tussen bewoners en gemeente moeizaam, mede door de ontruiming van 'Radolala'. Door de krakers wordt de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) van het Ministerie van VROM ingeschakeld. In februari 1983 leidt dit tot een gesprek tussen vertegenwoordigers van de Stuurgroep, de gemeente en bewoners. Resultaat hiervan is, dat SEV een budget ter beschikking stelt om een onafhankelijk persoon te laten bemiddelen tussen de verschillende partijen.

Door de bewoners van het ORKZ wordt omstreeks juli 1983 oud-staatssecretaris S. Langendijk-de Jong benaderd om te bemiddelen (NvhN 31-3-1984).

In juni 1984 rondt zij haar bemiddelingspoging succesvol af met een eindrapportage aan SEV. Hierin wordt geconcludeerd, dat er een basis is gecreëerd voor een woningbouwvereniging, de gemeente en de bewoners om verder te gaan. Een volkshuisvestingsexperiment, dat neerkomt op handhaving van het bestaande gebouw, behoud van de reeds gecreëerde woonruimten en andere voorzieningen en het wegwerken van achterstallig onderhoud, heeft kans van slagen. Daarvoor moeten de belangrijkste beheerstaken door een coöperatieve vereniging worden uitgevoerd, die door de bewoners zelf opgericht moet worden. Maar voor de uiteindelijke legalisatie van het complex tot stand komt, vinden nog tal van gesprekken en onderhandelingen, onder andere over de grondoverdracht van de gemeente naar de woningbouwvereniging, plaats. Op 20 november 1985 wordt het woonexperiment officieel bekrachtigd. Uiteindelijk worden op 2 mei 1986 de huurcontracten getekend door de coöperatieve verenigingen van bewoners van het ORKZ, 'De Koevoet' en 'De Poli' en de Woningbouwvereniging Groningen. Het zogenaamde 'korte termijnplan ORKZ' kan door de vertraging eerst in 1987 aan de Raad worden voorgesteld. *De voorgenomen verbetering behelst instandhouding van de Poli-panden en het hoofdgebouw voor in ieder geval 5 jaar (SEV-experiment).

Op 30 januari 1987 wordt de grond van het ORKZ-complex in erfpacht uitgegeven aan de Woningbouwvereniging Groningen. De verbouwing, bestaande uit het dekken van daken, schilderen van kozijnen en het plaatsen van branddeuren en -trappen, heeft grotendeels plaatsgevonden in 1987. De werkzaamheden zijn voornamelijk uitgevoerd door aannemersbedrijven, maar ook door bewoners zelf. In de periode na 1987 is het zelfbeheer van het ORKZ en haar organisatie vervolmaakt. De bewoners zijn verplicht om maandelijks hun contributie f. 200,- aan 'De Koevoet' te betalen. Daarnaast wordt van haar/hem nog zelfwerkzaamheid verwacht, maar dat is niet verplicht. De in 1987 door het Raadslid Tromp aan de orde gestelde kwesties rond betaling van belastingen en heffingen heeft zijn vervolg in 1989, wanneer de belastingdienst beslag wil leggen op de banktegoeden van de coöperatieve verenigingen. De kwesties worden door de bewoners in overleg met de overheid geregeld op een voor beide aanvaardbare wijze. In juni 1990 worden, vooruitlopend op de afloop van het experiment, door de woningbouwvereniging en de beide verenigingen, een drietal afzonderlijke evaluatierapporten in concept ingeleverd bij de gemeente.

3.2.3 Afloop of huidige stand van zaken

Uit de evaluaties blijkt, dat de bewonersgroepen tevreden zijn met het woonkwaliteit, wel gezien in relatie met het kosten-/kwaliteitsniveau, de woonlasten en de beheerskosten. Dit zal ook voor de

nabije toekomst gelden, mits de technische staat en het voorzieningenniveau op het gewenste peil worden gehouden. Groot knelpunt daarbij is de verwarmingsinstallatie van het hoofdgebouw, waarvan de vervangingskosten ongeveer 1 miljoen gulden bedragen. Voorts is er na enige strubbelingen en soms wantrouwen over en weer nu sprake van een stabiele relatie huurder-verhuurder. Zelfwerkzaamheid is in een legale volkshuisvestingssituatie goed mogelijk. Woningbouwcorporatie en bewonersverenigingen gaan ervan uit dat ook de semi-permanente verbouwing op de korte termijn kan worden gehandhaafd. Uitgangspunt blijft een laag woonlastenniveau, hoewel in verband met een sluitende toekomstige exploitatie een stijging van het gemiddelde huurniveau niet te voorkomen zal zijn. De exploitatie van de sociaal-culturele ruimten kan volgens een kosten-batencalculatie op de huidige manier worden gehandhaafd. (notitie RKZ ivm infomiddag 31-8-90).

De bewonersgroepen zijn in staat gebleken om zelfbeheer naar de geest van de overeenkomst te voeren. De heer H. Damoiseaux van Woningbouwvereniging Groningen: "Het is nooit zo geweest dat ze (de gemeente, J.S.) ons dat project door de strot geduwd hebben en we hebben ook niet staan te juichen toen we het kregen. Maar als ik nu zo eens terugkijk op die hele periode, dan moet ik zeggen dat ze het daar in het gebouw aardig doen. Ze moeten zelf hun boontjes doppen en doen dat ook" (NvhN 17-5-'91).

De gemeente wil het gebruikerscontract verlengen, 'De Poli' en het hoofdgebouw kunnen nog jaren mee, de semi-permanente bouw wat minder lang, maar het experiment is afgelopen, wonen in het ORKZ niet!

3.3 Het WNC

3.3.1 De kraakactie en de historische context

Vanaf 1982 verandert het karakter van de Groningse kraakbeweging sterk. De organisatie van het kraken wordt steeds meer een pandgewijze. Daarnaast worden grenzen tussen de kraak- en andere bewegingen steeds vager. Woordvoerder Geert Walgemoed van de Groninger kraakgroepen (NvhN 29-4-1982) treedt ook op als woordvoerder van het politiek flikkerkollektief "De roze ratten" (NvhN 28-4-1983). Peter Plantenga wordt in een krante-artikel afgeschilderd als 'voorman in de tijd dat er nog hiërarchisch opgebouwde kraakorganisaties bestonden' (NvhN 29-4-1982). Het Oude Politiebureau, dat op 18 mei 1981, na 11 jaar leegstand, is gekraakt (ontruimd op 4 december 1986) en het in 1978 reeds gekraakte Radolala (ontruimd op 23 oktober 1982) vervullen kernfuncties in de verhardende kraakwereld.

In Radolala scheidt zich in 1982 een radicale groep af van de rest van de bewoners. Deze groep acht de verbouw tot te luxe en te dure Van Dam-eenheden onnodig. Hoewel de Koöperatieve Architectenwerkplaats samen met de krakers een plan had gemaakt en een deel van de krakers in juli al vervangende woonruimte had gekraakt, voldeed dit plan voor de achtergebleven krakers niet aan de eisen (NvhN 15-9-1982). Een conflict met de Woningbouwvereniging Groningen (NvhN 23-9-1982) hierover leidt tot inbraak en vernieling van veel dossiers in het kantoor van de Woningbouwvereniging (NvhN 12-10-1982). Ook na de ontruiming van Radolala op 23-10-1982 raan de pesterijen richting de Woningbouwvereniging door (NvhN 29-12-1982).

Op 12 oktober 1983 worden delen van het WNC voor het eerst gekraakt. De percelen Oude Boteringestraat 10, 12, 14, 16, 16a, 18, 20, 22 en 24, de Poststraat 1, 3, 5, 7, 9 en 11 alsmede de Broerstraat 2 vormen een cluster van, deels monumentale, gebouwen die tot 1982 vele jaren de zetel heeft gevormd van uitgeverij Wolters-Noordhoff. Sedert het vertrek van de uitgeverij Wolters-Noordhoff in 1982 en het leegkomen van het complex en andere panden in de Oude Boteringestraat, Poststraat en Broerstraat, is de lokatie in verval geraakt. De gemeente en de nieuwe eigenaar, pensioenfonds PGGM, zoeken naar een nieuwe bestemming. De lokatie maakt deel uit van het bestemmingsplan 'Binnenstad Groningen 1976'. Volgens dit bestemmingsplan is de binnenstad het belangrijkste gebied voor het herbergen van verschillende functies, die een bijdrage leveren aan de levendigheid (ontmoetingsfunctie) en de economische ontwikkeling (werkgelegenheid) van Groningen. Het bestemmingsplangebied in kwestie, genummerd B.1.3.2 en B.1.3.3 kent als bestemmingen 'universiteitsbibliotheek' en 'doeleinden van handel en bedrijf en woondoeleinden'.

Het uitgangspunt van de gemeente is, dat de nieuwe bestemming zo hoogwaardig mogelijk moet zijn: een versterking van het karakteristieke kantorenmilieu van de Oude Boteringestraat en een bijdrage aan, of liever nog een impuls voor het functioneren van de binnenstad (Bijlage Raadsverslag 1988-1989). PGGM heeft onderzocht of er een onderwijsvoorziening kan worden gecreëerd. Een ruil van gebouwen van de Rijksuniversiteit en de nieuw opgerichte Rijkshogeschool stuit op bezwaren bij het Ministerie van onderwijs.

Omdat er volgens de krakers nog enkele meubels instonden, wordt het complex door de politie ontruimd. De politierapporten spreken van huis- of lokaalvredebreuk, gepleegd door de krakers, waardoor is ontruimd. Na de ontruiming wordt door PGGM het pand van binnen gesloopt. De sloopwerkzaamheden worden op last van Bouw- en Woningtoezicht stilgelegd, omdat bij het 'kraakvrij maken' ook delen van panden zijn betrokken die op de monumentenlijst voorkomen en derhalve niet mogen worden gesloopt (NvhN 2-11-1983).

Het 'kraakvrij maken' van het gebouw kan niet verhelpen dat het op 26-11-1985 opnieuw wordt gekraakt. De kraakactie wordt uitgevoerd door naar eigen zeggen 60 krakers van de 'harde kern' en aangemeld d.m.v. een vlugschrift 'Goeiedag Groningers', dat besluit met "U zult zeker nog van ons horen!". Op verzoek van het college van B&W wordt ontruiming op grond van Strafrecht overwogen. Het is namelijk in onderhandeling over de verbouw van het pand tot stadskantoor, maar deze operatie is nogal kostbaar en mede daardoor politiek omstreden. Volgens de officier van justitie kan van huisvredebreuk geen sprake zijn omdat de gekraakte ruimten van Zaal en Vinke lang leegstonden en in het geheel niet werden gebruikt. Er wordt derhalve niet ontruimd.

3.3.2 Globale planontwikkeling

De gemeente is met het bouwbedrijf Herema van Wijnen in onderhandeling over de bouw van een stadskantoor op de lokatie van het WNC als dit wordt gekraakt op 26 november 1985. Daartoe moet de gemeente de panden van de PGGM kopen een nogal kostbare en daarom politiek omstreden operatie. De optie van de openbare bibliotheek wijst het college af, omdat ze niets voelt voor de dan noodzakelijke verhoging van de exploitatie-bijdrage aan de openbare bibliotheek. In de Raadsvergadering van 14 maart 1986 blijkt dat de fracties van o.a. PvdA, VVD en GPV het te ver vinden gaan monumenten te slopen voor de bouw van een stadskantoor. Gietema zegt toe de kwestie opnieuw in het college te bespreken, en tevens de optie onder de loep te nemen alle waardevolle gebouwen te behouden. Daarmee begint een proces waarin ook de vestiging van het stadskantoor wordt heroverwogen.

Medio juni 1986 wordt door PvdA-raadslid Klaas Swaak voorgesteld om na de verhuizing van stadhuis naar het stadskantoor aan de Oude Boteringestraat, de openbare bibliotheek te plaatsen in het 'nieuwe' stadhuis. In de vergadering van de raadscommissie stelt Gietema dat het afhankelijk is van rijksgeld of er wordt heroverwogen de bibliotheek op de WNC-lokatie te vestigen. Op 15 oktober 1986 maakt het college van B&W bekend dat de vestiging van het stadskantoor op de WNC-lokatie definitief van de baan is. Spreiding van de diverse gemeentelijke diensten over de stad blijkt uit een extern advies namelijk goedkoper te zijn dan de concentratie in één stadskantoor.

In het Nieuwsblad van het Noorden van 16 oktober 1987 wordt gemeld dat de Rijksuniversiteit overweegt om de faculteit sociale wetenschappen in de WNC-panden te huisvesten. Struikelblok is een bedrag van 30 miljoen gulden dat de RUG op het plan moet toeleggen. Een woordvoerder van PGGM meldt voorts dat 'een heleboel clubs' belangstelling hebben voor de panden. Naast de RUG

zijn de openbare bibliotheek, maar ook de gemeente gegadigden, maar nog geen enkel plan is serieus uitgewerkt.

Bij een rel op de lokatie Oude Politiebureau in december 1987 zijn zo'n 50 WNC-krakers betrokken. De omgeving van het complex en de stadgers ondervinden overlast van de krakers in de vorm van vernielingen, vandalisme en hinderlijk gedrag naar voorbijgangers (NvH 7-12-1987). Deze overlast neemt vormen aan van bedreigingen, provocatie, vernielingen en intimidatie onder andere van stadsbestuurders⁹. Op 29 maart 1988 treden na afloop van de FNV-jongerendemonstratie rellen tussen de politie en radicale WNC-krakers op. Het college van B&W onderzoekt of PGGM niet is aan te sporen tot het vinden van een tijdelijke of definitieve bestemming en of het complex, waar de bewoners door aftakkingen van het net gratis elektriciteit krijgen kan worden ontruimd (NvH 30-3-1988). In april 1988 wordt ook het gedeelte, waar het voormalige PvdA 'Ons Pand' vanaf februari 1986 gevestigd is geweest, gekraakt.

In mei 1988 wordt bekend dat het College van B&W het bestuur van de Openbare Bibliotheek heeft toegezegd financiële steun te geven om nieuwbouw op de WNC-lokatie toch nog mogelijk te maken. PGGM heeft nog steeds plannen om er winkels, kantoren en woningen te bouwen.

In een brief van het college van B&W van 20 juli 1988, gericht aan de gemeenteraad, wordt melding gemaakt van het voornemen van de gemeente om naast de openbare bibliotheek (8000 m²) ook de secretarie (3000 m²) op de plek van het WNC te bouwen. Oude Boteringestraat 10, 12 en 14 moeten gesloopt worden terwijl ze monument of beeldbepalend zijn. Juridische problemen daarmee worden door het gemeentebestuur niet verwacht. Argumentatie ervoor is "de huidige situatie is er een van toenemend verval en overlast voor de omgeving, onder anderen voor de RUG en de Universiteitsbibliotheek".

Op 25 juli 1988 schakelen de WNC-krakers de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg in om actie te ondernemen tegen de voorgenomen sloop van een aantal monumentale of beeldbepalende panden aan de Oude Boteringestraat en Poststraat en de verwachte onherstelbare schade aan andere panden als gevolg van de sloop. Op 10 september organiseert WNC een open dag, waar volgens de pers wel vertegenwoordigers van PGGM verschijnen, maar de uitnodigingen de Raadsleden om onbekende redenen niet bereiken. Daarom vertonen zij een videoband tijdens de raadscommissievergadering. "Niet elk raadslid vond de videoband uitblinken in helderheid, maar niettemin werd de ontmoeting als nuttig ervaren omdat de partijen nu eens rechtstreeks met elkaar in contact kwamen" (NvH 22-9-1988). Een fel verzet binnen de PvdA tegen de plannen van het college, leidt op 19 september 1988 tot het besluit van de PvdA-fractie niet akkoord te gaan met de door het college voorgestelde sloop van de drie monumenten. Een combinatie van openbare bibliotheek en secretarie is derhalve niet mogelijk, waardoor het tweede model 8000 m² openbare bibliotheek en 1000 m² kantoren overblijft. Op 8 november 1988 kiest het college voor het

heropenen van de onderhandelingen met PGGM. De 3,5 miljoen duurdere en minder rendabele oplossing wordt overbrugd door bezuinigingen op het project, huurverhoging van f. 145,- naar f. 150,- per m² ten laste van de openbare bibliotheek, een monumentensubsidie van f. 100.000,- per te behouden pand, te dekken via een voorbeslag op het Stadsvernieuingsfonds en een restant tekort voor rekening van projectontwikkelaar Mabon en PGGM.

In februari 1989 verschijnt het boekje 'Olle kwintn of allure?' van De Bond Heemschut over de stedebouwkundige ontwikkelingen van de stad Groningen. Kort samengevat is het oordeel dat wat in de jaren zeventig gebeurde (ruwweg de periode Max van der Berg) veel lof verdient, maar dat de jaren tachtig (de periode Gietema) door 'de behoefte aan grootsteedsheid' een punt van aanhoudende zorg is. Een citaat: "Lokatie Wolters-Noordhoff, Oude Boteringestraat: Na de voor deze plek zo noodlottige gang van zaken als aangegeven onder .....(de gevolgen van kraakacties en sloopwerkzaamheden in opdracht van PGGM, J.S.), deed zich onlangs het ongelooflijke feit voor dat B&W bijna de gehele westelijke wand van de Oude Boteringestraat en de fraaie 19e-eeuwse panden in de Poststraat wenssen te vernietigen, een schoolvoorbeeld van vandalisme". Vanaf zondag 19 februari 1989 wordt het WNC na afloop van een voetbalwedstrijd van FC-Groningen, door supporters van deze club bezocht. Het resulteert soms in massale vechtpartijen met stokken en stenen. Als op donderdagavond 2 november een politiemans ernstig gewond raakt door een steen, vraagt de dienstcommissie van de gemeentepolitie Groningen burgemeester Staatsen een bevel tot ontruiming te geven. Politie mensen hebben opdracht niet meer in de buurt van het WNC actief op te treden. "De veiligheid van een groot aantal burgers en politiemensen kan ons inziens niet meer gewaarborgd worden", aldus de dienstcommissie. Het driehoeksoverleg bestaande uit de burgemeester, de hoofdofficier van justitie en de hoofdcommissaris van politie concludeert dat het, door de dienstcommissie gevraagde, ingrijpen op basis van de gemeentewet, niet mogelijk is. De gewone weg van de civiel-rechtelijke procedure moet derhalve door PGGM worden bewandeld.

In het ontwerp-bestemmingsplan van 6 november 1989 wordt nog eens op een rijtje gezet wat de modellen voor sloop uit het oogpunt van monumentenzorg zijn. Model 1 houdt in handhaven van Oude Boteringestraat 10, 12, 14, 22 en 24, en de rest slopen, model 2 idem en daarnaast ook mogelijke sloop van no. 22 "indien goede argumenten daarvoor aanwezig zijn". "Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geeft blijkens haar brief van 3 oktober 1985 aan bereid te zijn dit model 2, naast model 1, te verdedigen".

Op 17 april 1990 beslist de Raad van State in het kader van de spoedprocedure tegen de bouw- en renovatieplannen, dat het WNC gedeeltelijk mag worden gesloopt. Ze heft eveneens de schorsing

van de sloopvergunning van Oude Boteringestraat 22 op, die was ingegaan na aantekening van bezwaar op grond van de Monumentenwet.

Op 20 april 1990 wordt een bewoner van het WNC dood aangetroffen in de Poststraat. Eerst wordt gedacht aan zelfmoord, maar na de sectie wordt moord vermoed. De krakers laten technisch rechercheurs toe en laten onderzoek in hun pand verrichten. In een schriftelijke verklaring houden zij vol dat het om zelfmoord gaat, en dat het slachtoffer vaker had geprobeerd zelfmoord te plegen. Zij stellen voorts dat de 'moord' justitie goed uitkomt en gebruikt wordt om stemming te kweken.

Op 14 mei 1990 wordt het kort geding van PGGM tegen de bewoners van het WNC gevoerd. De raadsman van gedaagden deelt mee dat de bewoners het complex niet als hun eigendom beschouwen maar als "een natuurlijk gegeven dat zij daar gebruik van kunnen maken". De relatie tussen beide partijen noemt de raadsman 'een forse cultuurkloof' en hij vergelijkt hem met die van de kolonisten van Amerika met de Indianen. Vanwege de 'totaal verschillende belevingswereld' zijn de bewoners ook niet bereid geweest te onderhandelen over vervangende woonruimte. De raadsman van PGGM acht ontruiming voor de zomermaanden gewenst. De uitspraak is gesteld op 21 mei 1990. President van de Rechtbank Mr P. Lampe beslist dan dat de krakers binnen een week de Wolters-Noordhoffpanden moeten verlaten.

Na een spannende week, waarin van zowel krakers- als politiezijde regelmatig versterkingen worden aangevoerd, breken dan op zaterdag 26 mei 1990 de ongeregeldeheden uit die van televisiebeelden zo bekend zijn geworden. Op 27 mei worden 137 krakers aangehouden en wordt de voorbereiding gestart van een ongekend groot gerechtelijk vooronderzoek.

3.3.3 Afloop of huidige stand van zaken

De aangehouden verdachten zijn berecht en veroordeeld voor het plegen van openlijk geweld en het lid zijn van een verboden vereniging. Alle ontkenkende en anonieme verdachten zijn vrijgesproken van de ten laste gelegde openlijke geweldpleging. Zij die deze feiten bekenden zijn hier echter wel voor veroordeeld. Zowel het Openbaar Ministerie als de raadslieden van de veroordeelden zijn tegen dit vonnis in hoger beroep gegaan. Het Hof van Justitie te Leeuwarden heeft alle 128 krakers die wegens het lidmaatschap aan een verboden vereniging waren veroordeeld, in november 1991 vrijgesproken.

Met de sloop van de panden die deel uitmaakten van het WNC is de dag van de ontruiming begonnen. In de bouwput en de monumentale gebouwen is na archeologisch onderzoek, de aan-, her- of verbouw gestart.

¹ Het in gebruik nemen van leegstaande huizen wordt overigens al in de Bijbel beschreven (Nehemia 2: 8), hoewel het element 'zonder toestemming' van kraken ontbreekt. Dit in bezit nemen van woonruimte gebeurde - ook in de erop volgende eeuwen - veelal, nadat gebieden of steden waren veroverd op vijanden. In de literatuur over kraken wordt in 1889 de eerst illegale ingebruikname van een woning in Nederland gemeld. In de periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog worden onbewoonbaar verklaarde woningen regelmatig opnieuw in gebruik genomen. Na de Tweede Wereldoorlog werden vooral in Engeland door teruggekeerde soldaten leegstaande huizen gekraakt. In 1946 bezetten ongeveer 40.000 Engelsen leegstaande militaire kampen en nog eens 4000 mensen bezetten gebouwen in Schotland. Het heeft tot 1958 geduurd, voordat de laatste groep kampbewoners een normale woning kon betrekken. (Caput Criminologie NPA 1980: 26). In de jaren 40 en 50 hebben ook in Nederland mensen woningen in bezit genomen, met name in Amsterdam. De Woonruimtwet 1947 wordt er ook voor gemaakt krachtig op te kunnen treden om chaotische toestanden op het gebied van de volkshuisvesting te voorkomen (Van der Loo 1984: 55).

² De opgegeven ervaar is verstrekt door het bureau M.E. van de Gemeentepolitie te Amsterdam, helaas worden daar de data van kraakacties niet bewaard.

³ Het PKG is in deze periode actief met het kraken van renovatiewoningen en opent onderhandelingen over een te voeren flexibel leegstaandsbeheer (FLB) in samenwerking met de Woningbouwvereniging Groningen. De Nationale Woningraad stelt zich er positief tegenover op. In augustus 1978 wordt besloten tot invoering van FLB; de gemeente gaat ermee akkoord, al wil zij verder geen verantwoordelijkheid nemen (Stichting Geus/PKG 1980: 15). In oktober 1978 worden door PKG drie speculatiepanden van de firma BNN gekraakt, terwijl aan andere panden worden 'gekraakt' en 'kenkaarten' in 'monopolistijf' worden opgehangen. Dit grote anti-speculatie spel wordt aangeboden aan het College van B&W.

⁴ Dit is een door de gemeente af te geven goedkeuring die met een vergunning vergelijkbaar is, maar waartegen geen beroep mogelijk is bij de voorzitter van de Raad van State.

⁵ Overdiep heeft op 9 januari 1981 ook al naamloos gedegreerden veroordeeld. Hiertegen is door 200 krakers gedemonstreerd.

⁶ Burgemeester Staatsen kan ternauwernood een trap in zijn richting ontwijken en wethouder Gietema krijgt een strop om zijn nek geworpen.

4 HET MODEL VAN SMELSER TOEGEPAST OP KRAAKACTIES IN GRONINGEN EN EMPIRISCHE TOETSING VAN VERWACHTINGEN

Zoals we eerder hebben gezien worden in het model van Smelser 8 determinanten onderscheiden in de ontwikkeling van collectief gedrag. Het is de bedoeling deze in de WNC-casus op te sporen, evenals de determinant(en) die in de ORKZ-casus (en de Baulig-Indië-casus) zullen ontbreken. Hiertoe zijn determinanten nader uitgewerkt in - op kraaksituaties toegesneden - factoren. Zowel determinanten als factoren zijn constructen, t.w. verklaringen van verschijnselen (Keers en Wilke 1980: 15). Bij de formulering van een factor staat voorop dat deze essentieel moet zijn voor de determinant en vergelijkbaar met door Smelser en De Ru gebruikte constructen/beschreven verschijnselen in andere dan kraaksituaties. Door twee of meer factoren te formuleren per determinant wordt de 'vertaling' van de theorie naar kraaksituaties 'exacter'. De factoren op hun beurt zijn, omdat het nog steeds constructen betreft, ordeningen of interpretaties van verschijnselen. Het optreden van deze verschijnselen tracht ik te meten door er toetsbare verwachtingen over uit te spreken. Elke verwachting wordt vervolgens met empirische gegevens getoetst. Uitgangspunt daarbij is dat elke bevestiging van een verwachting bijdraagt aan het te verklaren verschil in groei naar gewelddadig collectief gedrag.

Bij de algemene beschrijving van de determinanten heb ik mij strikt gehouden aan de indeling van Smelser en de uitwerking die De Ru daaraan heeft gegeven. Dit om methodische vergelijking te vergemakkelijken.

4.1 'Structural conduciveness'

Er moeten mogelijkheden zijn binnen het sociale systeem voor protest en het voeren van collectieve actie. Niet alleen de culturele, politieke verhoudingen en de mogelijkheden tot communicatie over de dreiging moeten actie mogelijk maken, maar ook de mogelijkheden om wensen of verlangens tot uiting te brengen en de mate van sociaal-culturele differentiatie spelen hierbij een rol. Sociale bewegingen, als meest complexe vormen van collectief gedrag, zullen geen kans krijgen als andere, meer elementaire vormen, in een situatie al verbetering brengen (De Ru 1980: 19). Voor de omschrijving van sociale en culturele structuur, waarin zich veranderingen gaan voordoen, die kunnen leiden tot collectief gedrag, zijn niet eenvoudig factoren te bepalen. Het gaat hier nog om achtergrondfactoren die een breed terrein bestrijken. De politieke context rond het kraakprobleem en de door de veranderingsgezinden gebruikte communicatiemogelijkheden zijn te kenschetsen als factoren voor de determinant 'structural conduciveness'.

4.1.1 Politieke context met betrekking tot kraken

Een belangrijk element in 'structural conduciveness' is de politieke en culturele context. Collegeprogram's bevatten de voornemens van het gemeentebestuur voor de komende collegeperiode van vier jaar. Deze beleidsvoornemens worden kort voor de aanvang van de zittingsperiode opgeschreven en geven dus een nauwkeurig beeld van de politieke context vlak voor het aantreden van een nieuw College van B&W. Kenmerkend is, dat een deel van de planontwikkeling voor beide complexen, namelijk de periode van de kraak van het WNC tot haar ontruiming, zich in dezelfde episode afspeelt. Deze factor van de determinant 'structural conduciveness' moet resulteren in een meer 'kraakgezinde' politieke context in de ORKZ-casus dan in de WNC-casus.

Verwachting 1: op de momenten dat de belangrijkste beslissingen rond het voortbestaan van een alternatieve leefgemeenschap in beide complexen worden genomen, verschilt de politieke context; in de ORKZ-casus is hier wel een mogelijkheid toe en in de WNC-casus niet.

In de ORKZ-casus zijn de belangrijkste beslissingen genomen in september 1979 (kraak), november 1981 (aankoop gemeente), november 1985 (status experiment), januari 1987 (aankoop Woningbouwvereniging Groningen). De handelingsmogelijkheden van de gemeente worden na het moment van aankoop ernstig beperkt¹. De politieke context in de periode tussen het kraken van het ORKZ en de aankoop ervan, is bepalend voor de keuze van de gemeente Groningen voor een langlopende verbintenis met bewoners van een alternatieve woongemeenschap. In de WNC-casus zijn de belangrijkste beslissingen genomen in november 1983 (eerste kraak en vrijwillige ontruiming), november 1985 (tweede kraak en onderhandelingen over stadskantoor), maart 1986 (monumentendiscussie 1) juli 1988 (bestemming O.B. en discussie over monumenten 2) vanaf december 1989 (ontruimingsprocedure)². Bij de tweede kraakactie, wanneer een ontruiming op grond van het strafrecht niet mogelijk is, blijkt direct dat eigenaar en gemeente, overigens ieder voor zich, plannen hebben voor invulling van de locatie en dat niet wordt gekozen voor een verbintenis met de bewoners. De politieke context ten tijde van de tweede kraakactie is dus bepalend voor de keuze dat er geen alternatieve woon-werkgemeenschap in de binnenstad van Groningen wordt gewenst.

Voor de toetsing van de verwachting zijn de collegeprogram's 1978-1982, 1982-1986, 1986-1990 aangevuld met interviews van sleutelpersonen, gebruikt.

In 1978-1982 wordt aan de bouw van betaalbare huurwoningen extra aandacht geschonken en het recht op zelfstandige woonruimte voor iedereen is uitgangspunt. Ook voor leefgroepen worden voorzieningen getroffen. Onderzocht wordt een mogelijke samenwerking met buurt- en kraakorganisaties om langdurige leegstand te bestrijden.

In 1982-1986 wordt het woningbouwbeleid toegespitst op kleinere woningen voor sociaal-economisch zwakkeren en het realiseren van gelijke rechten op huisvesting voor iedereen vanaf 18 jaar. Leegstand moet worden bestreden en in dat licht niet elke vorm van kraken.

'n 1986-1990 wordt een gedifferentieerd en flexibel aanbod van woningen nagestreefd. Het realiseren van gelijke rechten op huisvesting voor iedereen vanaf 18 jaar blijft uitgangspunt. De woonruimteverdeling is als gevolg van het dereguleringsbeleid geliberaliseerd, waardoor het bureau Huisvesting is opgeheven en haar taken zijn overgedragen aan de woningbouwcorporaties³. Het wonen zonder vergunning (kraken) moet worden bestreden.

In de collegeprogram's worden geen duidelijke uitspraken gedaan over de woningnood. Impliciet verschuift de nadruk van betaalbare woningen voor alleenstaanden en jongeren, naar bijzondere aandacht voor laagstbetaalden en één- en tweepersoonshuishoudens (waaronder kapitaalkrachtige ouderen). In de collegeprogram's is in 1974-1978 kraken niet opgenomen, het fenomeen is nog onbekend. In 1978-1982 wordt samenwerking met kraakorganisaties overwogen. Na dit program neemt de bereidheid steeds verder af, totdat kraken in 1990-1994 weer geheel uit het collegeprogram is verdwenen. Het probleem wordt, gezien de feitelijke situatie in de stad, politiek genegeerd.

F over het gemeentelijk stedenbouwbeleid:

"In 1979 had de gemeente sociale woningbouw als prioriteit in haar beleid. De bouw van koopwoningen moest niet veel voorstellen (goedkope woningen in Beijum door Geerlings, J.S.). Uit eigen gemeentelijke middelen, hooguit in samenwerking met de woningbouwverenigingen moest gestelde gegeven worden aan de filosofie dat de gemeenschap zorgde voor de onderkant van de samenleving. Als gevolg van dit beleid, niet gericht op koopkrachtigen, en door de economische ontwikkelingen ontstond in Groningen een situatie van koopkrachtverlies en belabberde werkgelegenheid. Toch is de periode 1978-1986, de eerste twee ambtstermijnen van Gietema, een inhaalmanoeuvre van de periode Van der Berg geweest. In het structuurplan 87 is de nieuwe lijn, versterking van de centrum- en economische positie en de woonfunctie (ook voor kapitaalkrachtigen) van de stad neergelegd. Hierin komt Gietema's eigen keus voor het eerst naar voren. Het vliegship van dit beleid is het project "Brinkflats", waarbij de gemeente het project gunde aan Geerlings, onder voorwaarde van de architect Koolhaas. Eigenlijk was het in het oude beleid een schande om in de Oosterpoort 'yuppie'bouw in plaats van sociale woningbouw te creëren".

G geeft aan dat overheidsmaatregelen op centraal niveau een duidelijke stempel kunnen drukken op de gemeentelijke politieke context.

"Juist omdat het mode was in nevolging van de nota Van Dam, zogenaamde Van Dam-eenheden te bouwen, kon de gemeente veel doen aan de woningnood voor één- en tweepersoons huishoudens, zonder dat het haar geld kostte".

E geeft aan dat in 1983-1984 de bouw van Van Dam-eenheden van krakers-, zowel als corporatie-kant, onder druk komt te staan.

"Veel mensen vonden dat een te grote luxe werd verplicht en dat het te dure eenheden opleverde. Het was het begin van de discussie minder keuze/meer werkruimte/atelier. Datgene, wat met veel slas was ingezet, zelfstandige woonruimte voor iedereen boven de 18 jaar, kon niet worden volgehouden. Onderzoekjes van de woningbouwcorporaties leverden vraagtekens op voor de rentabiliteit op termijn. Dit werd nog versterkt door het stijgen van de prijzen op de onroerend-goedmarkt. Verder liet de Ministeriële Regeling geen diversiteit toe. Kennelijk hebben we de tijd in '79-'80 meegeshad".

Van Noort geeft aan dat als gevolg van deregulering door de centrale overheid de ruimtelijke ordening in het teken komt te staan van het economisch herstel en daardoor gevolgde achteruitgang in de stadsvernieuwing (Van Noort 1984: 232).

Conclusie:

De politieke context op de momenten dat de belangrijkste beslissingen worden genomen voor de toekomst van beide complexen verschilt aanzienlijk. Dit wordt veroorzaakt door verschuivingen in het stedenbouw- en volkshuisvestingsbeleid die een voornamelijk economische oorzaak hebben. In de politieke context van de ORKZ-casus past een alternatieve leefgemeenschap. Het ligt voor de hand dat spanningen hier veel meer binnen een institutioneel kader worden gereduceerd dan bijv. door een nieuwe collectieve actie. Om dit aan te kunnen tonen wordt ook de ORKZ-casus volledig met behulp van het schema van Smelser geanalyseerd. In de politieke context rond de belangrijkste beslissingen in de WNC-casus en daarna past geen alternatieve leefgemeenschap. Het ligt voor de hand dat spanningen in deze casus kunnen uitlopen op een collectieve actie.

4.1.2 Gebruikte communicatiemogelijkheden door krakers

Krakers verspreiden vlugschriften, brochures, verslagen. Ook verschijnen boekwerkjes en artikelen over kraakexperimenten. Eigenaren of overheden beleggen tijdens de planontwikkeling vergaderingen, waarbij belanghebbenden het woord kunnen voeren. Daar waar de inhoud van communicatie de ideologie van de belanghebbenden weergeeft, is de gekozen vorm een factor die laat zien welke mogelijkheden er zijn voor krakers om te communiceren met de eigenaar, de overheid en andere doelgroepen en de mogelijkheden waarvan zij gebruik maken. Uitgangspunt daarbij is dat naarmate de communicatie complexer is en minder is gericht op een specifieke

doelgroep, het problematischer is om tot een min of meer gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen. Deze is voor collectief gedrag beslist vereist. Op grond van deze factor is te verwachten dat in de WNC-casus relatief weinig complexe communicatie wordt aangetroffen i.t.t. de ORKZ-casus.

Verwachting 2: de gebruikte communicatiemogelijkheden door de WNC-bewoners zijn meer gericht op de eigen aanhang of mobiliseerbare groep sympathisanten, dan op de publieke opinie in het algemeen of relevante doelgroepen. De gebruikte communicatiemogelijkheden door de ORKZ-bewoners zijn gericht op de eigen achterban maar daarnaast ook op de publieke opinie of de te beïnvloeden relevante doelgroepen.

Voor de toetsing van de verwachting zijn de brochures en pamfletten van kraakgroepen geanalyseerd. Door de bewoners van het ORKZ worden veel communicatiemogelijkheden benut.

De 'externe dienst' - een commissie binnen het ORKZ die speciaal met de communicatie buiten het complex is belast - bekijkt hoe de huidige woonsituatie op lange termijn zoveel en zo goedkoop mogelijk kan worden gehandhaafd. Deze commissie onderhandelt met de gemeente en woningbouwcorporaties. Door de brochures 'Eén twee betaalbare huisvesting' van 10 oktober 1979, 'Het verhaal van het RKZ (over spijkers en koppen)' van oktober 1980 en 'Niks moet, alles kan' van mei 1982, veel correspondentie, en directe beïnvloeding van politiek verantwoordelijken, wordt zeer veel informatie aan derden verstrekt. In 'Het verhaal over het RKZ (over spijkers en koppen)' wordt de strategie van de krakers uitgelegd. "In de twee dagen daarna (na de kraakactie, J.S.) begint de eerste politieke lobby vanuit het kraakpand gericht op de PvdA-burgemeester om een eventueel bevel tot ontruiming niet uit te voeren. De gemeenteraad werd benaderd met achtergrondinformatie over het RKZ en in de stad werden pamfletten uitgedeeld. In het RKZ werd een dag na de kraak, het moment waarop de politie verwacht werd, een grote meeting georganiseerd. In een wat nerveuse vergadering werden de binnendruppelende berichten besproken". Voor de buurt en geïnteresseerden worden open dagen georganiseerd. In 1990 wordt een aparte bijeenkomst geïmproviseerd waar gemeente-ambtenaren, politici en medewerkers van de woningbouwvereniging worden uitgenodigd. Vertegenwoordigers van de bewoners wonen de desbetreffende raadscommissie- en raadsvergaderingen bij en voeren daar waar nodig het woord. Bewoners geven soms interviews aan lokale of nationale pers af (Verdonk 1985). Voor de interne communicatie wordt 'De (O)RKZ-krant' gebruikt. Naast redactionele artikelen bevat deze krant o.a. uitnodigingen en verslagen van afdelingsvertegenwoordigers- of bewoners- vergaderingen, mededelingen van commissies, (financiële) jaarverslagen en begrotingen en uitgaanstips.

De bewoners van het WNC gebruiken het pamflet als voornaamste communicatiemiddel naar buiten toe. Een enkele keer wordt een artikel afgedrukt in het huis aan huis blad 'het Stadsblad' of in 'De Lawine'. Ook in landelijke tijdschriften als 'NN' en 'De Zwarte', die o.a. nieuws uit de kraakwereld verspreiden, wordt informatie over het WNC verschaft. Er wordt een aantal raadscommissies bijgewoond. In 1988, wanneer de toekomstige bestemming van het WNC al vast staat, wordt de Raadscommissie met behulp van een video inzicht verschaft in het wonen, leven en werken in het complex. Ook worden in deze periode en erna enkele open dagen georganiseerd. In de latere stadia wordt volstaan met het voorlezen van verklaringen tijdens openbare vergaderingen. Dit is overigens geen nieuw verschijnsel want ook in de Baulig-Indië-casus gebeurde dit. Boeken of brochures, zoals geschreven door of over het ORKZ of het OPB, verschijnen niet. Ook een interne informatiekrant of iets dergelijks bestaat er niet. De interne communicatie geschiedt vermoedelijk meer door directe informatie overdracht.

Conclusie:

De ORKZ-krakers blijken meer soorten communicatiemiddelen te gebruiken, dan de WNC-krakers. De vlugschriften en pamfletten van de WNC-bewoners zijn niet uitsluitend bedoeld voor de eigen achterban, maar worden ook gebruikt voor het beïnvloeden van potentiële sympathisanten van de krakers. Daarnaast wordt een mobiliseerbare groep krakers in andere steden door de landelijke tijdschriften op de hoogte gehouden. De communicatie in de ORKZ-casus richt zich zowel op de eigen aanhang of groep sympathisanten, als op de publieke opinie in het algemeen of te beïnvloeden doelgroepen. De ORKZ-kranten leveren veelzijdige informatie voor bewoners. De brochures, open dagen en krante-interviews zijn gericht op het beïnvloeden van de relevante doelgroep. De doelgroep bevat politici, beleidsambtenaren, subsidiegevers en meer in het algemeen geïnteresseerden. De communicatie in de ORKZ-casus is complexer omdat het zowel de wensen en verlangens van de bewoners in de richting van de overheid of omgeving als omgekeerd mogelijk maakt. Voor het bereiken van een gemeenschappelijke definitie van de situatie, die nodig is voor de ontwikkeling van collectief gedrag, is de communicatie in de WNC-casus beter geschikt.

4.2 Structurele spanning

Er is een grote verscheidenheid aan spanningen, die tot sociale bewegingen kunnen leiden. De bron van spanning kan een werkelijk of vermeend verlies aan rijkdom, macht of prestige zijn, een fysieke vorm van deprivatie zoals honger of een psycho-sociale zoals frustratie/teleurstelling. Vaak is de discrepantie tussen waarden en normen enerzijds en de heersende sociale omstandigheden

anderzijds een belangrijke bron van spanning, maar ook de opkomst van nieuwe waarden en normen (De Ru 1980: 24)⁴. Ook de determinant 'structurele spanning' is nog bijzonder globaal, hoewel Smelser wel aangeeft dat spanningen, in combinatie met 'conduciveness', leiden tot een ernstige beperking van het voeren van een andere actie dan een collectieve. De determinant 'structurele spanning' wordt door factoren beïnvloed, als de mate van verschil in waarde-opvattingen ('value dissonance', Smelser 1967: 81), de manier waarop partijen zich over elkaar uitlaten en zich ten opzichte van elkaar gedragen.

4.2.1 Spanning tussen waarden/normensystemen van krakers en de overheid

Het normensysteem van de overheid is, met betrekking tot huisvesting, vastgelegd in wetgeving (Woonruimtwet 1947, Bouwverordening, Woningwet), in beleidsnota's, in het collegeprogram van het College van B&W als plaatselijk gezien het meest toonaangevende, en in politieke uitspraken, bijv. gedaan in de pers. De aan dit systeem ten grondslag liggende waarden zijn daar meestal ook impliciet of expliciet in terug te vinden. De ideologie van krakers is terug te vinden in geschreven stukken van hun hand. De waarden zijn waarschijnlijk duidelijker geformuleerd dan de normen en deze normen zijn vermoedelijk negatief geformuleerd: "Wij houden ons niet aan ...". Deze factor in de WNC-casus in hoge mate aanwezig moeten zijn, en zeker in veel sterkere mate dan in de ORKZ-casus.

Verwachting 3: de discrepantie in waarde-opvattingen tussen de gemeente en de krakers ('value-dissonance') is in de ORKZ-casus minder groot dan in de WNC-casus. In deze casus wordt het beleid van de gemeente als concreet bedreigend voor het instandhouden van de leefgemeenschap ervaren.

De motieven om te kraken en de keuze van het pand, de waardering en normering van het kraakprobleem door de overheid en de verschillen van opvatting over stedenbouw tussen kraakgroepen en overheid worden in beide perioden met elkaar vergeleken aan de hand van interviews, brochures en pamfletten en de collegeprogram's.

Meestal wordt de motivatie om te kraken verklaard uit een frustratie, een gevoel van onrecht maar soms zijn er andere motieven om een pand te kraken. C hierover:

"De belangrijkste reden voor mijn handelen was een gevoel van onrechtvaardigheid. In het geval van het ORKZ vond ik het niet eerlijk dat een gebouw, dat zoveel jongeren huisvesting kon bieden, zou worden gesloopt voor een paar woningen."

D is er later gekomen, om er te wonen en te drummen.

"Ik drumde in een punkband en kwam zo in het RKZ. Later heb ik er ook een woning genomen. Het was lekker goedkoop en er woonden leuke mensen."

Volgens B is de kraakactie van het ORKZ van opzet een politieke geweest, gericht tegen de leegstand.

"Van politiek speerpunt verandert het al snel in strijd voor woonruimte en met name voor deze unieke woongemeenschap."

In 'niks moet, alles kan' (Bewonerskollektief Oude RKZ Groningen 1982: 90) worden leegstand, speculatie en gebrek aan vertrouwen in de overheid aangegeven als motieven om "als je als jongere snel een dak boven je hoofd wil hebben, je het toch allemaal zelf moet doen, dwz kraken en niet afwachten tot het Gemeentelijk Huisvestingsbureau je iets toewijst". Woonrecht voor 18-jarigen is hun doel, leegstand en speculatie zijn ermee strijdend en daarmee is kraken gelegitimeerd. De ORKZ-krakers hebben weinig vertrouwen in de overheid als huisvester, maar totale autonomie wordt door hen niet gewenst. Ze zijn bereid met de gemeente te onderhandelen, ze maken gebruik van subsidieregelingen en betalen hun belastingen en heffingen, waarover later in dit hoofdstuk meer.

Maar ook de overheid geeft aanvankelijk prioriteit aan leegstand- en speculatiebestrijding. Kraken wordt gezien als een welkome aanvulling op het beleidsinstrumentarium. Vanzelfsprekend is hier geen sprake van een bondgenootschap met de krakers. De overheid wordt telkens geconfronteerd met nieuwe kraakacties, soms van gemeentelijk bezit, en moet regelmatig belangen van eigenaren en krakers tegen elkaar afwegen. Krakers ervaren de overheid als groot-grondbezitter en onderhandelingspartner voor projectontwikkelaars en bouwondernemingen. Toch lijkt het erop dat bij de aankoop door de gemeente van het bij projectontwikkelaars niet-gewilde ORKZ-complex⁵ zowel de krakers als de gemeente belang hebben gehad⁶.

Hiervan is geen sprake bij het WNC. In deze casus geldt als motief om te kraken, naast de hiervoor genoemde factoren, de frustratie dat de krakers in het centrum geen autonome woon-, leef- en werkgemeenschap mogen vormen. Dit wordt ook nu gedwarsboemd door de planontwikkeling van PGGM en de gemeente. De tweede bron van spanning is dat vanuit hun autonomie de krakers in principe los willen staan van de overheid en zij juist keer op keer afhankelijk zijn van en worden geconfronteerd met die overheid. Dit wordt veroorzaakt door hun keuze voor het stagneren van een project dat in een vergevorderd stadium van projectontwikkeling verkeert. De centrale ligging van

het complex verhoogt de spanning, omdat het object financieel aantrekkelijk is voor de projectontwikkelaar en publicitair aantrekkelijk voor de krakers.

In de vorige paragraaf is beschreven dat ook de waardering en normering door de overheid van het kraakprobleem verandert. In de opvattingen van de krakers over volkshuisvesting en stedenbouw ligt de prioriteit zowel in de ORKZ- als in de WNC-periode bij de sociale woningbouw. De beleidsprioriteit van de gemeente verschuift van de sociale woningbouw naar gedifferentieerde woningbouw, een mix van sociale woningbouw, duurdere woningbouw en prestigieuze bouw. Economische oorzaken zijn voor deze ontwikkelingen aan te wijzen.

Conclusie:

In beide casus is ten tijde van de kraakacties sprake van 'value-dissonance' in de opvattingen over volkshuisvesting en stedenbouw. In de periode na de kraakactie neemt deze dissonantie in de WNC-casus alleen maar toe. Dit wordt veroorzaakt door drie factoren:

- A) De WNC-kraakgroep raakt gefrustreerd omdat het geen blijvende woon-, leef- en werkgemeenschap in het complex mag vormen. In het ORKZ ontstaat wel, en met instemming van de gemeente, een alternatieve leefgemeenschap.
- B) De WNC-kraakgroep streeft meer autonomie na dan de ORKZ-groep, maar eerder het tegenovergestelde wordt bereikt.
- C) De opvattingen die de overheid en de krakers hebben over volkshuisvesting en stedenbouw in het algemeen, en met betrekking tot de lokatie van het WNC in het bijzonder, groeien steeds verder uit elkaar. Van dit laatste is in de ORKZ-casus minder sprake.

4.2.2 Uitspraken en handelingen

Politici hebben zich in het openbaar diverse keren uitgelaten over krakers. De belangrijkste uitspraken van krakers staan meestal beschreven in hun pamfletten of brochures. De benadering en bejegening van bestuurders en de opstelling van krakers naar hun omgeving zijn belangrijke bronnen van onderlinge spanning en spanning via de publieke opinie. Deze factor moet resulteren in meting van meer spanningsverhogend handelen van krakers, bestuurders of beiden in de WNC-casus dan in de ORKZ-casus.

Verwachting 4: de bestuurders en politici doen minder 'harde' uitspraken over krakers van het ORKZ dan van het WNC. Omgekeerd doen de bewoners van het ORKZ minder confronterende uitspraken dan die van het WNC.

De in de plaatselijk pers geciteerde uitspraken van burgemeester Staatsen zijn vergeleken met die van anderen, waaronder burgemeester Buiters. Voor de uitspraken van krakers zijn brochures, pamfletten en perspublicaties gebruikt.

Bestuurders

Over het ORKZ of haar bewoners zijn in het onderzochte materiaal door bestuurders geen uitspraken te vinden. Burgemeester Buiters betitelt de bezetters van zijn kamer die daar vernielingen aanrichtten en hem onder bedreiging uit zijn kamer zetten, op 7 november 1980, als "a-politieke onderwereldfiguren". Maar dit incident moet meer met Baulig-Indië in verband worden gebracht. Hij schampert in de raadscommissie A.B.E.Z. op 4 november 1981 over het maken van afspraken met krakers voor ontruiming: "Het moet vooruit worden besproken zodat barricades en stenen kunnen worden klaargezet" (NvhN 5-11-'81). Dit gebeurde naar aanleiding van de incidenten rond de ontruiming van het 'Katshuis' en Stationsstraat (vm. arbeidsbureau). Commissaris van de Koningin Vonhoff vergelijkt het gedrag van de verfgooier G.D. met fascistische methodes. Burgemeester Staatsen zegt na afloop van de uit de hand gelopen FNV-jongerendemonstratie, waarin WNC-ers actief waren, op 29 maart 1988: "zo kan het niet langer" en "De laatste dagen doen zich in de stad situaties voor die mij niet tot vreugde stemmen" (NvhN 30-3-'88). In reactie op een open brief van de dienstcommissie van de politie na het ernstig gewond raken van een collega in een krakersrel, stelt Staatsen zich een "Snelle ontruiming kraakpand" voor (NvhN 6-11-'89). De uitspraken na de ontruiming van het WNC van Staatsen zijn harder dan ervoor. "Je vecht met een hand op de rug gebonden" (28-5-'90) en "Er komt geen vrijstaat meer" (2-6-'90). Zij zijn echter in het kader van deze studie niet zo relevant.

Krakers

In het onderzochte materiaal zijn geen citaten maar wel meningen van ORKZ-bewoners over onderhandelingen met de gemeente aangetroffen. Wel zijn brochures met titels als 'Eén, twee, betaalbare huisvesting' (Stuurgroep HAT 1979), 'Het verhaal van het RKZ (over spijkers en koppen)' (LOBH 1980) en 'Niks moet, alles kan' (Bewonerskollektief Oude RKZ 1982) verschenen. Pamfletten van krakers behoren de belangrijkste boodschap in de eerste zin(nen) te hebben staan (kraakhandleiding 1985). De aanhef en afsluiting van de WNC-pamfletten zijn daarom met elkaar vergeleken. 'Goeiedag Groningers,.... U zult zeker van ons horen!' (n.a.v. de kraakactie 26-11-'85), 'Stadsvernieuwing of stadsvernieling: een duidelijke zaak', 'Handen af van Wolters-Noordhoff' (OPB demonstratie, 16-11-'87), 'Censuur Opheffing,.... bewoners WNC zijn Nieuwsblad van het Noorden beu' (FNV-demonstratie 29-3-'88), 'Wolters steigert,....dood aan de

yuppierevolutie, red de stad' (voornemen bouw o.b. 25-7-'88), 'WNC moet blijven, wij zullen niet wijken voor stadsvernieuwing/prestige praktijken,... geen enkel mens boven een ander' (sympathiedemonstratie 20-1-'90), 'Staatsen is een zwijn', 'Kooistra is een leugenzwijn' en 'Mazzo is van ons' (Mazzo 4 en 13 april '90).

Conclusie:

De uitspraken van bestuurders zijn gedaan naar aanleiding van incidenten en niet rechtstreeks naar de oorzaak te herleiden. De incidenten kunnen verschillen qua ernst, wat consequenties heeft voor de 'hardheid' van uitspraken. Bij de bestuurders kan geen verband tussen de ernst van het incident en de hardheid van een uitspraak worden gevonden. Er zijn in de WNC-casus wel en in de ORKZ-casus geen uitspraken gevonden die direct gericht waren op het probleem met de krakers. Dat bestuurders geen uitspraken doen over het ORKZ zal te maken hebben met twee factoren:

A) Er deden zich geen noemenswaardige incidenten voor in het kader waarvan door de pers om commentaar werd gevraagd.

B) De onderhandelingen met krakers zouden door uitspraken van bestuurders kunnen worden bemoeilijkt.

De uitspraken van de ORKZ-bewoners in hun brochures kunnen als systeem-conform worden betiteld, terwijl die van de WNC-krakers in 'hardheid' toenemen naarmate de ontruiming nadert.

Verwachting 5: de bewoners van het ORKZ conformeren zich meer aan hun omgeving dan die van het WNC, door bijvoorbeeld het in stand houden van het uiterlijk van hun pand, het voorkomen van overlast en het betrekken van de buurt bij het pand.

Voor de toetsing van de verwachting zijn perspublicaties en informatie van sleutelpersonen geanalyseerd.

Het ORKZ-pand is na de kraakactie aan de buitenkant niet ingrijpend veranderd. In de buurt van het ORKZ is men eerst achterdochtig, maar allengs worden de bewoners van deze woongemeenschap beter geaccepteerd. "De huizen zijn er niet minder waard door geworden, de buurt is niet veranderd door de bewoning van het ORKZ", aldus een buurtbewoner. Last van de bewoners wordt bijna niet ondervonden, behalve degene die herrie, de enigszins verslonste aanblik van de gebouwen en de kampvuurtjes in de zomer onwenselijk vindt. Een bewoonster noemt de bijna volledige afwezigheid van contacten tussen het oude RKZ en de buurt een teken des tijds. "Wie gaat er tegenwoordig nog met de burens om" (Van Hofslot, 1991).

De overlast veroorzaakt door WNC-bewoners/bezoekers aan de omgeving is vaker onderwerp van gesprek (NvHN 7-12-1987 en 30-3-1988). De beschildering van het WNC-pand is nogal anders dan voor de kraakactie en niet in harmonie met gebouwen in de omgeving. A over de conformering van WNC-bewoners aan de omgeving:

"De bewoners zelf hebben hun image ook bepaald door het pand zo idioot te beschilderen. Van PKG panden gold als eis dat ze er van buiten representatief uit moesten zien, dat de bevolking er zich niet aan kleuren of spreuken zou storen".

Conclusie:

De buurt wordt in beide casus nauwelijks bij het pand betrokken, zij het dat het ORKZ specifiek voor de buurt een open dag heeft gehouden. Verder conformeren de ORKZ-bewoners zich meer aan hun omgeving dan de WNC-bewoners. Overlast is er bij beide complexen wel, maar die bij WNC is extremer, de ORKZ-ers zijn meer gericht op harmonie met de omgeving, ook qua uiterlijk van hun pand. Hoewel zowel de vorige als deze verwachting niet compleet worden bevestigd, is voldoende aan te tonen dat de factor 'handelingen en uitspraken' bijdraagt aan de toenemende aanpak in de WNC-casus. Het ontbreken ervan in de ORKZ-casus is een bevestiging van de stelling dat zich tegen het beleid in deze casus geen collectief gedrag zal ontwikkelen.

4.3 'Generalized beliefs'

Smelser noemt de determinant nadrukkelijk 'Growth and spread of a generalized belief', omdat het groei-element hier elementair is. De ideologie, het geloof dat er een oplossing voor de spanning is, geeft in uitgewerkte vorm meestal een diagnose van de situatie, geeft indicaties van de krachten die tot de heersende spanningen hebben geleid en geeft nieuwe wegen aan voor een oplossing van de problemen. "De 'verklaring' van de situatie hoeft empirisch niet juist te zijn om een ideologie effectief te maken" (De Ru 1980: 26). Hij noemt voorts het proces van 'kortsluiting' die voor de ideologie kenmerkend wordt geacht. Situaties van spanning vormen toestanden van onzekerheid die om een oplossing vragen. Het is de kortsluiting die veel vormen van 'collective behavior' het karakter van overdrevenheid en simplisme van ideeën verschaffen. Ideologie bereidt individuen voor op collectieve actie. "They create a 'common culture' within which leadership, mobilization, and concerted action can take place" (Smelser 1967: 82). Afhankelijk van de spanningsbron kan een ideologie waarde- of normgeoriënteerd zijn, vijandig en zondebokgericht (bijv. rassenvooroordelen), wensvervullend (bijv. magie) of hysterisch (bijv. paniek). De determinant wordt beïnvloed door factoren als de samenstelling van de bewonersgroep en haar ideologie.

4.3.1 Ideologie van de kraakgroepen

De nieuwe sociale bewegingen zijn volgens Van Noort (1988) in het algemeen onder te verdelen in gematigd, maatschappij-kritisch en radicaal. Gematigde bewegingen hebben een geformaliseerde organisatie en doelen die dicht liggen tegen het overheidsbeleid. Radicale bewegingen of autonomen streven omwentelingen na, kennen een nauwelijks geformaliseerde structuur en streven andere doelen na dan de overheid. Maatschappij-kritische bewegingen houden op beide factoren het midden tussen de andere bewegingen. Ze hebben connecties met politieke partijen.

Van der Loo beschrijft de ontwikkeling van de kraakbeweging in fasen. In de eerste fase heeft kraken een spontaan, ongeorganiseerd, happening-achtig karakter. In de tweede fase krijgt de kraakbeweging een politieke lading. "Naast de mogelijkheid om in eigen woonruimte te voorzien, werd ook steeds meer de nadruk gevestigd op de woningnood die door politici en bestuurders grenzeloos zou zijn verwaarloosd" (Van der Loo 1984: 58). In de derde fase horen bij de krakersideologie waarden als autonomie, holisme en spontaniteit. Een dissociatieve houding kenmerkt de meeste krakers, gekoppeld aan handelen uit een zekere teleurstelling (Van der Loo 1984: 64-65). "Anders dan bij de nieuwe sociale bewegingen het geval is, bestaat er binnen de kraakbeweging een geringe neiging om zich te baseren op politieke programma's of uitgewerkte theoretische concepten. Wanneer er al sprake is van een meer theoretische onderbouwing van de eigen denkbeelden, dan berust dat op een cocktail van flarden (neo-)marxisme, anarchisme, structuralisme en voorts nog enkele doe-het-zelftheorieën" (Van der Loo: 67). "Oorspronkelijk waren projectontwikkelaars en speculanten de tegenstanders van de kraakbeweging, die de overheid verweet laks tegen haar tegenstanders op te treden, maar haar wel beschouwde als de instelling die in principe woningnood en leegstand zou moeten beëindigen. Nu hanteert de kraakbeweging, zeker in Nijmegen, maar ook in Utrecht en Den Bosch, de links-radicalen samenzweringstheorie, dat de staat een instrument is van speculanten en projectontwikkelaars". Verder is de kraakbeweging van een single-issue een complex-issue (anti-militaristisch, anti-kernenergie, feminisme etc.) beweging, waarbij gebrek aan vertrouwen in de overheid noopt tot "vertrouwen in eigen kracht. In dit verband valt ook de term autonomen" (Van Noort 1984:

Deze factor moet resulteren in een meting van een meer maatschappij-kritische of gematigde ORKZ-beweging en een meer radicale WNC-beweging.

Verwachting 6: de ideologie van de ORKZ-krakers is meer gebaseerd op bestrijding van woningnood en woningspeculatie, de doelen liggen dicht tegen het overheidsbeleid; de ideologie van de WNC-krakers is complexer en bevat meer autonome, holistische en spontane elementen, de doelen liggen verder van het overheidsbeleid af.

Voor de toetsing van de verwachtingen zijn ideologische passages uit brochures en vlugschriften van krakers inhoudelijk met elkaar vergeleken.

De moeilijkheid bij de beschrijving van de ideologie van 'de kraakbeweging' dat er niet één beweging is. In 'Huisvesting vanuit de basis' worden de doelstellingen van beide initiatiefnemende kraakorganisaties van de kraakactie van het ORKZ beschreven (Stichting Geus/PKG 1980: 8-9). Zo beschrijft het de uitgangspunten van het KOG: "Kraken is in de eerste plaats een middel om demonstratief en politiek de woningnood aan te tonen. Daarbij kunnen dan eventueel woningzoekenden van huisvesting worden voorzien". Die van het PKG luiden: "Kraken is in de eerste plaats een middel om urgente woningzoekenden aan min of meer tijdelijk onderdak te helpen waarbij impliciet sprake is van politiek handelen". De stichting Geus plaatst zichzelf in een breder maatschappelijk kader. "Begonnen vanuit het idee dat leegstand en woningnood waanzin is volgde vanzelf de politieke keuze om te gaan kraken. Door bezig te gaan met leegstandsbestrijding zijn ook op aanverwante terreinen situaties zichtbaar die naar ons inzicht onaanvaardbaar zijn" (Stichting Geus/PKG 1980: 31). De krakers van het ORKZ leggen hun ideeën in een brief van 7 september 1980 aan de stuurgroep HAT vast. Zij vinden het onaanvaardbaar dat een voor jongerenhuisvesting vatbaar complex zou worden afgebroken om er onbetaalbare koopwoningen voor in de plaats te zetten (LOBH 1980: 32). In 'Niks moet, alles kan' (Bewonerskollektief 1982: 90 ev.) wordt leegstand, speculatie en gebrek aan vertrouwen in de overheid aangegeven als motieven om "als je als jongere snel een dak boven je hoofd wil hebben, je het toch allemaal zelf moet doen, dwz kraken en niet afwachten tot het Gemeentelijk Huisvestingsbureau je iets toewijst". Onder de kop 'idealen en realiteit' uit een interview met Andele en Luuk: "Het RKZ is in mijn ogen nooit een verzamelaarsplaats geweest, hooguit inde begintijd, waar mensen kwamen uit politieke motieven. De eerste maanden was 't een actie met nadrukkelijk politieke bedoelingen, een bezetting, die uitliep op een kraak. Maar al snel vierde realisme hoogtij, kale huisvesting stond voorop. Vervolgt Luuk: In de eerste 2 weken was er een debat, met mensen die vonden dat hier direct de republiek RKZ uitgeroepen moest worden, een vrijstaat... Niet dat ik daar tegen zou zijn, maar wel om 't op te leggen... geen flauwekul, ik kom hier om te wonen, ik heb geen kamer en ik heb begrepen dat ik die hier kan krijgen ..." (Verdonk 1985: 108). In het Nieuwsblad van het Noorden van 13 juni 1983 wordt de oorzaak gezocht voor de opheffing van KOG en PKG. De redacteur stelt dat het karakter van kraken veranderde. In de jaren 70 kwam de kraakbeweging massaal op tegen woningspeculatie, onnodige leegstand en voor het woonrecht van 18-jarigen. Kraakacties hadden vooral een signaalfunctie. "De maatschappelijke context is inmiddels verdwenen. Wie een pand kraakt doet dat alleen nog maar voor zichzelf of voor de mensen waarmee hij samenwoont en

dikwijls ook werkt". Van kraken als signaalfunctie is het veranderd in kraken als invulling voor een bepaald pand.

Onder 4.2.2 is de aanhef van vlugschriften van de WNC-krakers al geanalyseerd. Het betreft vooral spontane uitingen van de krakers, gericht op het heden. Ze bedrijven een heel directe politiek in hun omgeving. De inhoud van deze pamfletten benadrukt vaak dezelfde waarden. In principe wil men los staan van de overheid, streeft men naar autonomie. "Als je een woning hebt is het belangrijk te beseffen dat jij niet verantwoordelijk bent voor de woningnood. Je hebt ook niet het geld en de macht om dat te veranderen. Wat je kunt veranderen is je eigen woonsituatie. Neem dat recht in eigen hand, kraak een pand" (de Kraakhandleiding 1985). "We gaan er niet uit. Want daarvoor is deze brochure ook. We willen doorgaan op onze manier. Daarom mogen de gemeentelijke plannen niet doorgaan" (Ze krijgen ons niet klein, want het Oude Politiebureau leeft). "De socialisten die deze stad aan de grootkapitalisten overleveren om hun eigen status te vergroten en die de bewoners vergeten, moeten gestopt worden" (Bewoners WNC zijn het Nieuwsblad van het Noorden Beu). "Van de 'sociaal-democraten' mag in de binnenstad geen sociale woningbouw meer plaatsvinden..... Als je kijkt naar dit beleid van de gemeente is het een logische conclusie dat je van deze mensen niets te verwachten hebt. Wij hebben er dan ook van het begin af aan voor gekozen om niet met die gemeente te gaan praten. Praten met die gemeente leidt slechts tot vervlakkings van je politiek en van je mogelijkheden" (Aankondiging van de demonstratie van 20 januari 1990, WNC moet blijven).

Soms wordt daarnaast benadrukt dat ze als krakers streven naar de opheffing van de scheiding tussen verschillende institutionele sferen (holisme). "Gelukkig zijn er nog mensen die zich niet laten afschrikken door zogenaamde plannen van de overheid..... Wij willen niet wonen in een architektonies hoogstandje, we willen ruimtes die we naar eigen inzicht kunnen inrichten, verbouwen en gebruiken voor onze activiteiten" (Goelendag Groningers, U zult zeker nog van ons horen!). "Daarom dat er niet alleen een woongroep van 9 mensen woont, maar dat er hard gewerkt wordt aan en in een energiewinkel, dagcafé, vredeswinkel, kinderkamer, keramiekwerkplaats, drumcel, tweedehands- en zelfgemaakt spullenwinkel, atelier en theateroefenruimte" (Ze krijgen ons niet klein, want het Oude Politiebureau leeft). "Wij zijn nu ruim twee jaar bezig deze panden op te knappen. Omdat het mooie panden zijn en omdat zij plaats bieden aan de woonvorm die wij het liefste willen: met meerdere mensen samen een woon-werkgemeenschap opbouwen. Dat kan eigenlijk alleen in kraakpanden" (Bewoners WNC zijn het Nieuwsblad van het Noorden Beu). Soms wordt de collectieve verantwoordelijkheid, die kan leiden tot een zekere vrijblijvendheid en het zoeken naar vertrouwdeheid en geborgenheid binnen de eigen groep benadrukt (transparantie). "Voor je gaat kraken, moet je eerst bedenken of je alleen wilt wonen of met meer mensen.

Voordelen van het wonen in een woongroep zijn bijvoorbeeld: de gezelligheid en je leeft iets goedkoper. Met een groep heb je meer mogelijkheden om je huis op te knappen en actie te voeren. Verder raak je als groep sneller betrokken bij andere acties. Elke woongroep is verschillend, als krakerster heb je onderlinge actie wel nodig; alleen een pand kraken is toch vrij moeilijk" (de Kraakhandleiding 1985). "We hebben elkaar als groep nodig om dan weer energie te krijgen toch maar op het dak te kruipen en de zoveelste lekkage te verhelpen..... Het huishouden is gemeenschappelijk ..... Bovendien praten we veel over acties die betrekking hebben op het behoud van het politiebureau, zoals nu dus deze brochure" (Ze krijgen ons niet klein, want het Oude Politiebureau leeft). "Wij willen zelf bepalen hoe wij leven en hoe wij samen met andere mensen omgaan zonder autoriteiten en zonder onderdrukking, samenleven op basis van gelijkwaardigheid" (Aankondiging van de demonstratie van 20 januari 1990, WNC moet blijven).

B over denkbeelden bij bewoners van het ORKZ:

"Iedereen heeft recht op een eigen mening, 'niks moet, alles kan', maar iemand met uitgesproken rechtse denkbeelden zal het niet makkelijk hebben. De 'roots' zijn gelegen bij het kraken en het aantal sympathisanten met de WNC-ers is heel hoog. Er is heel duidelijk een morele band met deze groep en er is dan ook drijft gecollecteerd voor de arrestatiegroep". En over een vergelijking van beide acties in ideologische zin. "Beide acties zijn van origine politieke acties geweest. Het WNC is altijd symbool gebleven van politiek speerpunt, gericht tegen het grootkapitaal. Daarin zijn de WNC-ers verkrampd en verhard. Het ORKZ is het symbool voor de strijd voor betaalbare woonruimte geworden, hoewel voor die omgving intern behoorlijk strijd is gevoerd."

Conclusie:

Op grond van de dicht tegen het overheidsbeleid gelegen doelen kan de ORKZ-beweging gematigd worden genoemd. Haar ideologie is gebaseerd op bestrijding van leegstand en woningnood, en op het behoud van het complex. Maar met name de ruimte, gegeven aan de bewoners onder het motto 'niks moet, alles kan' en het scala aan denkbeelden dat er leeft geeft meer het maatschappijkritische karakter aan. Vandaar dat discussies over de vorming van een 'vrijstaat' wel worden gevoerd, maar niet leiden tot de realisatie van dat ideaal. De WNC-beweging is een voorbeeld van een radicale beweging. Haar ideologie is complex, beperkt zich niet tot wonen en bevat autonome, holistische en spontane elementen. De ideologie binnen het ORKZ sluit collectief gedrag niet uit. Voorbeelden ervan zijn een 'meeting' direct na de kraakactie en de bezetting van het dak van een te slopen semi-permanent gebouw. Het zijn vreedzame collectieve acties gericht op sociale faciliteiten, t.w. een mogelijke ontruiming en de sloop van een gebouw. Vijandig zondebok-gericht collectief gedrag kan zich tegen de achtergrond van deze ideologie in het ORKZ moeilijk ontwikkelen, ook als zich versnellende factoren voordoen. In de WNC-casus is deze ontwikkeling zeer wel mogelijk², hoewel ook normgeoriënteerde of andere acties in de casus te vinden zijn. Een voorbeeld hiervan is de 'sympademo' van 20-1-'90.

4.3.2 Bewoners

De ontwikkeling van de kraakbeweging wordt wel in fasen ingedeeld (Van der Loo e.a. 1984: 55-60).

In de eerste fase van 1965 tot 1970 wordt voornamelijk individueel gekraakt, met eigen woonruimte als voornaamste behoefte. In de tweede fase krijgt kraken (in de Kaboutertijd ook veelal bezetten genoemd) een politieke lading en wordt het verricht door grote groepen jongeren, voornamelijk studenten. In de derde, autonome fase, beginnend in de eind van de jaren 70, is de organisatie sterk pandgericht. De kraakgroepen zijn niet geformaliseerd en bestaan uit tussen 10 en 20 personen, die niet gekozen worden, ieder kan zich aansluiten (Van Noort 1984: 202).

De sociaal-economische omstandigheden van krakers zijn in de derde fase anders dan in de tweede (Van der Loo 1984: 74). Het percentage werklozen is in de derde fase toegenomen en het percentage studerende en werkende afgenomen (Van der Pennen e.a. 1983: 40-42).

De leeftijd van krakers varieert niet in de diverse fasen. "De kraakbeweging lijkt inderdaad als een vorm van jeugdprotest te kunnen worden bestempeld" (Van de Loo 1984: 73). Deze factor moet resulteren in meting van meer elementen van een, in de terminologie van Van der Loo, autonome kraakactie in de WNC-casus en meer elementen van een bezetting in de ORKZ-casus.

Verwachting 7: de bewonersgroep van het ORKZ is groot en de WNC-bewonersgroep is veel kleiner, tussen de 10 en 20 personen; de sociale status van de ORKZ-bewoners is hoger dan die van de WNC-bewoners.

Voor de toetsing van de verwachting zijn brochures, vlugschriften, krante-artikelen, pleitnota's van advocaten geanalyseerd en via interviews is een globale indruk gekregen van de noodzakelijke gegevens.

Van der Loo noemt politiek geladen kraakacties, gepleegd door grote groepen vnl. studenten, bezettingen. 'De Poli' is op 28 augustus 1979 door 25 mensen gekraakt. Volgens A werden alle mensen van de wachtlijst benaderd om mee te doen.

Het hoofdbouw werd door 100 mensen gekraakt, afkomstig van KOG, GSB, PSP, VERA, 'De Poli' en sympathisanten (Bewonerskollektief 1982). B stelt dat de meeste mensen studenten waren, die woonruimte nodig hadden. Zijn uitspraak wordt bevestigd door de opgave van de bij PKG en stichting Geus (gelieerd aan het PKG met als opzet een legale behartiging van individuele woon- en leefbelangen voor minder draagkrachtigen) ingeschreven woningzoekenden in de brochure 'Een twee, betaalbare huisvesting' van 10 oktober 1979. Van 614 is 45,4% studierend,

34,1% werkloos en 20,5% werkend, 8,1% t/m 18 jaar, 36,0% tussen 19 en 22 jaar, 29,8% tussen 22 en 26 jaar, 17,3% tussen 26 en 31 jaar en 8,8% ouder dan 31. Dit samengevoegd bij het feit dat met name studenten- of daarmee gelieerde organisaties het hoofdbouw kraakten geeft aan dat het overgrote deel student is geweest.

Van der Loo geeft aan dat kraakacties van autonomen worden gepleegd door niet-geformaliseerde groepen van tussen de 10 en 20 personen vnl. werklozen.

Volgens zeggen staan van de naar schatting 50 frequent aanwezige krakers of bewoners van het WNC er slechts 20% officieel bij de afdeling bevolking van de gemeente als bewoner ingeschreven. Het overgrote deel ervan heeft een RWW-uitkering ontvangen.

B stelt dat de 30 tot 40 WNC-ers en in het algemeen de kraak'beweging' nu veelal uit werklozen bestaat en meestal geïsoleerden. De drempel om toe te treden tot deze groep is erg hoog. De groep is zeer radicaal en wordt door C als depressief omschreven.

"Het is een autonoom groepje mensen waarvoor het kraakpand als eindstation fungeert. De kwaliteit van het pand is bepalend voor het soort mensen. Ik was nooit in een technisch zo slecht pand als het WNC gaan zitten. En als ik er toch mee geconfronteerd zou zijn, dan had ik er structuur in aangebracht, zodat erin gewoond zou kunnen worden. Ik zou de mensen een vast bedrag laten betalen, en dan zou er vanzelf een normale leefgemeenschap komen. De passieve, slome groep mensen is in het RKZ altijd klein gebleven, de structuur was er te machtig. Bij het WNC zijn te weinig mensen geweest die om 8.00 uur begonnen te timmeren. Het uitschot binnen het RKZ sjouwde naar het WNC. Bij acties waren het de mensen met een grote bak. Mensen die de ruiten ingooiden liepen geen leidingen te lassen. Kijk, het als ik reageerden deze mensen op onrecht, maar ieder op zijn eigen manier".

Het JAC meldt dat regelmatig mensen zijn getipt om in een kraakpand te gaan wonen. Hiervoor:

"Diegenen die naar het WNC zijn gegaan waren meestal al langer van huis, hadden veel hulpverleningservaring, konden het in het regulier onderwijs niet vinden, waren zwervend en dus geen kersverse wijklozers. Meestal betrof het hier 17-jarigen of ouder die het burgerlijk leven niet trok, maar die wel een plekje wilden hebben waar wat te beleven was en waar je met een groep op kunt trekken".

In de pleitnota van de advocaat van de krakers inzake de opheffing van de schorsing van de sloopvergunning voor de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State staat vermeld: "In november 1985 werden de panden in zijn geheel 'gekraakt' door de huidige bewoners en gebruikers. Het gebruik bestaat uit bewoning door een veertigtal personen en het gebruik van atelier-ruimte, concertzalen, alternatieve winkeltjes, vrouwencafé e.d.". In de pleitnota van de advocaat inzake de ontruiming van het WNC staat geschreven: "Er wonen ruim dertig personen, en het complex wordt door een veelvoud daarvan gebruikt voor diverse doeleinden". In 'De Lawine' van 10 december 1985 wordt melding gemaakt van 10 bewoners, en van het oogmerk om het pand geschikt te maken voor bewoning door dertig mensen en daarnaast "nog plaats voor mensen en groepen die iets willen bouwen dat niet commercieel en onafhankelijk van de gemeente is".

Conclusie:

De kraakactie van het ORKZ kan meer gezien worden als een bezetting en die van het WNC meer als een autonome kraakactie. De populatie van het WNC is wel wat groter dan de 10-20 die Van Noort beschrijft. Ook de in de literatuur beschreven verschillen in de sociale positie van de bewoners worden in de onderzochte casus aangetroffen. Het is op grond van deze bevindingen in beide complexen mogelijk dat zich collectieve acties ontwikkelen. Het geloof dat een 'zondebok' verantwoordelijk is voor de spanning vat in de WNC-groep eerder post dan in de ORKZ-groep. De samenstelling van de groepen is daar de belangrijkste oorzaak van. In de ORKZ-casus zorgt de grootte en de pluriformiteit van de groep voor een grotere diversiteit in opvattingen.

4.4 Versnellende factoren

De mobiliseerbare groep moet door een gebeurtenis gemobiliseerd worden voor actie. Deze gebeurtenis fungeert als een soort ontstekingsmechanisme (De Ru 1984: 28). De Ru zelf heeft tegen opvoering van deze determinant bezwaren, omdat het in een theorie die pretendeert tijdloos te zijn het tijdspectief inbrengt. Op zichzelf is zijn argument ook terecht dat er eerder sprake is van accentuering van spanning of structurele permissiviteit, dan van een afzonderlijke determinant. Omdat De Ru de theorie van Smelser nog onvoldragen acht (De Ru 1984: 38) en geen inhoudelijke argumenten heeft tegen het inbrengen van de tijdsdimensie, is de determinant toch in dit onderzoek onderzocht. Hierdoor wordt het mogelijk de eerdergenoemde globaliteit te verenigen tot momenten, waarop een beweging gedwongen wordt een voor de tegenpartij relevante actie te ondernemen. Een ander belangrijk argument voor het onderzoeken van deze determinant is, dat het moeilijk is om voor beide casus vergelijkbare factoren te selecteren. Factoren die naar mijn mening de richting van deze determinant bepalen zijn de manier waarop de krakers omgaan met belastingen, heffingen en de afname van en betaling voor nutsvoorzieningen, zowel als hun reacties op ontruiming en alternatieve huisvesting. Elk der gekozen factoren is wel eens aanleiding geweest voor de ontwikkeling van een gewelddadige collectieve actie van krakers. In de WNC-casus is echter geen belastingmaatregel genomen of nutsvoorziening aangepast. Omgekeerd is in de ORKZ-casus geen ontruivingsvonnis geveld. Toch zijn vergelijkingen mogelijk.

4.4.1 Belastingen en heffingen

De rechtmatige gebruiker of eigenaar moet voor zijn pand heffingen of belastingen voldoen. Dit betekent dat een illegale gebruiker van een pand hiervoor meestal geen aanslag krijgt opgelegd. Dit is afhankelijk van de heffingsvoorwaarden. De onroerend-goedbelasting (gemeentelijk), de

milieuheffing (provinciaal), waterschapsbelasting (waterschap) zijn in de analyse te betrekken. Aangenomen mag worden dat belastingmaatregelen in de WNC-casus zouden hebben geleid tot collectief gedrag. Ook in de ORKZ-casus hebben zich enkele vreedzame collectieve acties voorgedaan. We weten dat dit na oplegging van de belastingmaatregelen niet is gebeurd. Waarom?

Verwachting 8: de bewoners van het ORKZ moeten na het verkrijgen van de status van woonexperiment wel heffingen en belastingen voldoen en de bewoners van het WNC hoeven dat, vanwege de illegale status van het WNC, niet. De kostenverhoging die hierdoor ontstaat leidt niet tot collectief gedrag tegen de overheid, omdat de ORKZ-bewoners in staat zijn door extra aanwending van hulpbronnen de spanning op een geïnstitutionaliseerde manier te reduceren.

Voor de studie zijn de drie belangrijkste belastingen geselecteerd. Deze worden door drie verschillende instanties geheven. Omdat wel toestemming is verkregen van de bewoners van het ORKZ, maar niet van die van het voormalig WNC om gegevens individueel op te vragen, is gebruik gemaakt van algemene gegevens.

Onroerend goed belasting

De aanslag OGB is voor het gedeelte onder beheer van de coöperatieve vereniging 'De Koevoet', U.A., aan de vereniging, en voor het gedeelte onder het beheer van de vereniging 'De Poli', aan één van de bewoners van 'De Poli' opgelegd*. I meldt over de afhandeling van de belastingaanslagen aan 'De Koevoet' en 'De Poli':

"De gebruikersaanslag voor 'De Poli' is nog in behandeling, vermoedelijk bij de belastingdienst, maar deze zal, gelet op de hoogte ervan, zeker in relatie tot het vermoedelijk inkomen van de aangeslagenen, worden kwijtscholden. 'De Koevoet' betaalt wel OGB voor het feitelijk gebruik. Het eigenaarsgedeelte wordt aan alle bewoners doorberekend via de woningbouwvereniging".

Dit is niet altijd zo geweest. Volgens B hebben de bewoners in de beginperiode (1982) bezwaar aangetekend tegen de aanslagen OGB en milieuheffing. Deze werden niet erkend omdat het ORKZ toen illegaal was. Na toekenning van de status experiment (1986) is geen bezwaar meer aangetekend, omdat men dacht dat men gematst zou worden. Als in oktober 1987 de kwestie door N. Tromp (GPV) aan de orde wordt gesteld, wordt van gemeentewege aangekondigd de mogelijkheden te onderzoeken om van de twee bewonersverenigingen de OGB te vorderen. Op 15 augustus 1988 wordt door de bewoners via Mr Klaassens van Rijpkema & Miedema advocaten voor het eerst bezwaar aangetekend tegen de aanslag 1988. Dit wordt op 23 september 1988 aangevuld per brief met gedetailleerde bezwaren en in deze brief wordt vernietiging van de aanslag gevraagd. Primair acht de vereniging zich geen gebruiker, subsidiair acht men de berekening van de

"Uiteindelijk is de zaak helemaal goed voor ons afgeopen, omdat we het in de verdere onderhandelingen zover hebben weten te krijgen dat de gemeente het door ons te betalen bedrag in de vorm van subsidie heeft toegekend. In principe is de OGB ons dus kwijtgescholden, maar dat is in verband met precedentwerking naar andere 'armlastigen' niet gebeurd", aldus B.

BT:

"Vervolgens had 'De Koevoet' belastingproblemen. De bezwaarschriften 1988, 1989 en 1990 waren mogelijk. Inwilliging ervan scheelde de vereniging 15 tot 16 duizend gulden per jaar op de gebruikersaanslag. Maar de termijn voor 1986 en 1987 was verlopen. 'De Koevoet' wenste ook voor deze jaren bezwaar aan te tekenen, omdat de omgerekende waarde die jaren 9-10 miljoen zou bedragen. Ook het eigenaarsgedeelte voor de jaren zou volgens voorstel van 'De Koevoet' moeten worden gecorrigeerd. Het totaal bedrag dat onder de correctie diende te vallen bedroeg f. 112.000,-. Hoewel wij als belastingdienst correcties mogen toepassen wilden wij daartoe niet overgaan omdat wij de bewoners van het ORKZ niet anders willen behandelen dan andere belastingplichtigen. Vandaar dat men zich heeft gewend tot de directie financiën. De directeur heeft de problematiek zelf behandeld en is met het voorstel gekomen om de achterliggende jaren in de vorm van subsidie door te bereken. De dekking voor het bedrag is gevonden in de DIA-begroting. Namelijk door meeropbrengst gedekt door volume-vergroting van de OGB, als gevolg van de toename van gebouwen zoals de P.T.T.. Er is ook nog een amendement van het CDA geweest om het subsidiebedrag te verlagen tot f. 100.000,-, maar dat is afgewezen".

ruikersdeel van de OGB voor het ORKZ is nooit bij de bewoners in rekening gebracht omdat dit was van een illegale situatie.

Reinigingsheffing

De verontreinigingsheffing is vanaf 1 januari 1985 aan zowel de vereniging 'De Poli' als 'De Koevoet' opgelegd. De vereniging 'De Poli' heeft altijd gewoon betaald. Daar zijn zelfs nooit evelen of aanmaningen naar verzonden. J meldt hierover:

"Toen op 24-3-1989 het krantenbericht kwam waren wij al bezig met 'De Koevoet'. De aanslagen bleken tot f. 120.000,- te zijn opgelopen. Op 17 januari van dat jaar werd al een dwangbevel betekend. Daarna zijn contacten ontstaan met Ria Wolter. De Provincie was best bereid te praten, maar de aanslagen 85 en 86 moesten eerst worden voldaan". Op 19 mei 1989 werden deze ineens betaald. "In de onderhandelingen is later gesproken over teruggave van eventueel op basis van aangepast vervuilingswaarde teveel betaalde heffing. Het bestuur van 'De Koevoet' drong aan op een gesprek met de gedeputeerde Van Heiden. Zijzelf hadden als onderhandelaar Geert Lameris aangesteld. De onderhandelingen zijn ook gevoerd tussen bestuur van 'De Koevoet' en directeur Provinciale Waterstaat, en Van Heiden is er ook bij betrokken". Op 22 juni 1989 is een definitieve overeenkomst met een betalingsregeling ondertekend. "Deze betalingsovereenkomst komt men keurig na. Wel is er een aanpassing van de vervuilingswaarde aangebracht. Was oorspronkelijk deze waarde gesteld op variërend tussen 325 en 355, nu werd deze met terugwerkende kracht gesteld op 250 i.e.. Ter vergelijking een gezin met kinderen heeft een vervuilingswaarde van 3 i.e. en een persoon in een HAT eenheid 1 i.e..".

De aanslagen verontreinigingsheffing voor het WNC zijn eerst aan de eigenaar PGGM gezonden en door deze betaald. Na de kraakactie tekent PGGM bezwaar aan en tracht de provincie het op de gebruikers te verhalen. Gebleken is dat niet zoals bij het ORKZ er één of enkele rechtspersonen optreden als belastingplichtige. Per ingeschrevene in een pand moet de provincie aanslaan. Vanzelfsprekend is in verband met de privacy geen informatie over betalingsverplichtingen per individu mogelijk. Per pand is dit wel anoniem en derhalve mogelijk. Van totaal zeven adressen zijn geen aanslaggegevens bekend, hetgeen betekent dat daar geen bewoner van bekend is geweest. Op vier adressen is wel iemand of zijn meer mensen aangeslagen, maar is niet betaald en is het nieuwe adres niet te achterhalen. Van twee adressen is de aanslag enkele jaren betaald via dwangbevelen en in een geval via een bankbeslag. En op twee adressen is meermalen normaal betaald. Een ervan is de gemeente Groningen die de aanslag tot het vertrek van 'Ons Pand' voor de PvdA heeft voldaan.

Waterschapsbelasting

De aanslagen voor de waterschapsbelasting worden volgens het Waterschap Gorecht altijd verzonden naar de juridische en economische eigenaar. Voor 1990 bleek voor het ORKZ-complex de woningbouwvereniging Groningen de aanslag te hebben voldaan.

De aanslag voor het WNC-complex zijn aan PGGM en voor een klein deel de gemeente Groningen opgelegd. Hiertegen zal PGGM waarschijnlijk met succes bezwaar maken.

Conclusie:

De analyse van de heffingen en belastingen wijst uit dat de overheid veel ingrijpender optreedt naarmate een kraakgroep als die van het ORKZ meer geformaliseerd raakt. Veel minder ingrijpend wordt opgetreden tegen illegale kraakgroepen, waaronder de autonome WNC-groep. De ORKZ-bewoners zijn vanaf de status experiment aan heffing en belasting onderworpen en de WNC-bewoners zijn alleen voor verontreinigingsheffing aangeslagen.

Over de hoogte van de aanslagen OGB en verontreinigingsheffing zijn binnen institutionele kaders onderhandelingen tussen ORKZ-bewoners en heffende instanties gevoerd. Daarbij hebben de onderhandelaars zelf de nodige kennis verworven, maar ook juridisch advies ingehuurd. De onderhandelingen zijn naar de mening van beide partijen succesvol afgerond. Ze hebben voor de ORKZ-bewoners geleid tot aanzienlijke verminderingen van de opgelegde aanslagen en kwijtschelding in de vorm van een subsidieverlening.

De overheid heeft een regeling getroffen, waarbij zij is verzekerd van een regelmatige betaling van opgelegde aanslagen. De op de aanslagen aangebrachte kortingen wegen op tegen renteverlies en

verhaalkosten. Wel blijkt de gemeente meer subsidie te hebben verstrekt dan de provincie. Zelfs bij het WNC is de provincie erin geslaagd enkele kosten te verhalen.

4.4.2 Nutsvoorzieningen

De levering van gas, water en elektriciteit berust op een privaatrechtelijk contract. De gemeente heeft hiervoor een leveringsplicht. Bij niet nakomen van de verplichtingen uit het contract kan de levering worden stopgezet. In de analyse wordt betrokken of, en zo ja in welke mate, een voorziening is gebruikt en of ervoor is betaald. Aangenomen mag worden dat opgelegde beperkingen in het gebruik van illegale nutsvoorzieningen of doorberekening van kosten in de WNC-casus al snel zouden leiden tot collectief gedrag*. Ook in de ORKZ-casus hebben zich enkele vreedzame acties voorgedaan. We weten dat dit na het nemen van deze maatregelen niet is gebeurd. Waarom?

Verwachting 9: de bewoners van het ORKZ betrekken meer nutsvoorzieningen dan de bewoners van het WNC en moeten daar ook meer voor betalen. De kostenverhoging die hierdoor ontstaat leidt niet tot collectief gedrag tegen de overheid, omdat de groep bewoners in staat is door extra aanwending van hulpbronnen de spanning op een geïnstitutionaliseerde manier te reduceren.

Voor de toetsing van verwachting zijn de gas-, water- en elektriciteitssituatie in beide panden vergeleken. Met betrekking tot de privacy verwijs ik naar de vorige paragraaf.

Elektriciteit

Gas, water en elektriciteit zijn op het moment van de kraakactie nog in het ORKZ-pand aanwezig, alleen de verwarming is niet aangesloten.

C over de situatie in het ORKZ:

"Elektriciteit was voorhanden maar toen het winter werd was er geen kachel en de mensen begonnen elektrische kachelletjes te gebruiken. Daarop was het net niet berekend met als gevolg dat de hoofdzekering er een aantal keren uitsprong. Toen heb ik besloten om een veel zwaarder elektriciteitsnet aan te leggen en dat is ook gebeurd".

Volgens het EGG (Elektriciteitsbedrijf) hebben de krakers zich kort na de kraak gemeld. Sinds 6 mei 1980 komt 'De Koevoet', toen nog bewonerscollectief geheten, voor in de grootverbruikersadministratie. De meterstand is terugberekend tussen september en januari is het verbruik betaald door het RKZ en daarna door de bewoners, dus praktisch vanaf de aanvang van het gebruik. Zij hebben altijd aan de financiële verplichtingen voldaan. K hierover:

"Wel zijn er mensen langs geweest om te informeren over de werking van het grootverbruikerstarief. Zij opperden om het noodstroomaggregaat te mogen gebruiken om zogenaamde piekbelasting te voorkomen. Men heeft toestemming gekregen om dit te gebruiken, omdat men mensen in de gelederen heeft die technische kennis hebben. Met het gebruik van het noodstroomaggregaat is duizenden gulden per jaar bespaard op de elektriciteitsrekening".

De krakers van het WNC hebben, behoudens voor één pand, nooit betaald voor gas en elektriciteit en ook met veel minder of illegale voorzieningen genoeg genomen.

"Eind '85, begin '86 hebben we de elektriciteitsleidingen Oude Boteringestraat 14 (voormalig Zeel) gekapt, dit betekent tot in de grond weggehaald. Dat doen we niet zo gauw om storingsredenen, maar in dit geval... Al vrij snel kwam een mevrouw met nog 4 of 5 personen. Ze zijn normaal geregistreerd en ik heb het verplichte voorschot gevraagd en een aansluitbijdrage. De installatie moet volgens de regels worden goedgekeurd en dat heb ik ze verteld. De installatie-inspecteur heeft de installatie afgekeurd en nadien heb ik nooit meer een aanvraag keuring gekregen", aldus K.

Er is echter wel een elektriciteitsaansluiting in het gekraakte deel van het WNC-complex. Deze wordt betrokken van 'Ons Pand'.

Gas

Volgens het EGG (Gasbedrijf) hebben de bewoners van het ORKZ in principe voor heel weinig problemen gezorgd. L hierover:

"Het gas, benodigd voor de branderinstallatie van de stookketel, is na het vertrek van het ziekenhuis omgebouwd van hoge druk naar een lage druk-installatie. De bewoners hebben dit gedaan omdat het grootverbruik hen te kostbaar werd. Na de ombouw is de te kostbare grootverbruikersregeling omgezet in een apart voor de bewoners van het ORKZ gecreëerde betalingsregeling".

Het gebruik van gas in het WNC is nodig voor de verwarming van 'Ons Pand'. Dit geschiedt echter door de oude installatie, die vroeger het hele complex kon verwarmen.

Tijdens de sloop zijn uit niet te gebruiken ruimten de verwarmingselementen verwijderd. Waarschijnlijk hebben de krakers een groot deel van de aansluitingen opnieuw gerealiseerd. L meldt daarover dat in één pand een andere groep heeft gezeten. Deze heeft zich aangemeld als gebruiker, waarna de waterstand en de elektriciteitsmeter is opgenomen. De gasmeter was eruit gehaald door de krakers. En ze hoefden ook geen gasaansluiting. De betaling van water en elektriciteit is gelopen via een leveringscontract en het illegaal aftappen van de stroom of het water is, gezien de afgenomen hoeveelheid, niet geconstateerd. Voor het EGG heeft altijd gegolden dat als in een pand, kraakpand of niet, een aansluiting zit en er wordt betaald, dat er dan altijd wordt geleverd.

Water

Volgens het Gemeentelijk Waterbedrijf is in beide gevallen nooit overgegaan tot het afsluiten van water. M hierover:

"De krakers van het ORKZ hebben in het verleden een waarborgsom van f. 1500,- moeten betalen voor de levering van water. In verband met het risico en het hoge gebruik is deze waarborgsom nogal hoog, wat hoger dan de norm welke ligt op het gemiddeld gebruik van 2 kwartalen. De bewoners van het ORKZ hebben hun waterrekening regelmatig betaald en het contact vanuit het GVB met hen is heel goed. Met de WNC bewoners heeft het GVB altijd een slecht contact gehad. Deze bewoners hebben een waarborgsom moeten betalen van f. 1000,-. De betalingen kwamen zeer onregelmatig binnen en er ontstond een zodanige achterstand, dat na de ontruiming 3 of 4 kwartalen achterstallige betaling zijn verrekend met de waarborgsom".

Conclusie:

De WNC-bewoners hebben met veel minder voorzieningen genoeg genomen dan de ORKZ-bewoners. Dit komt vooral omdat in het ORKZ de gehele infrastructuur voor een verwarmingsnet nog aanwezig is en de elektriciteit intact. Het WNC-complex is gesloopt, waarbij de verwarmingselementen grotendeels zijn verwijderd. De WNC-krakers hebben niet voor gas en slechts voor één pand elektriciteit betaald en de geringste waarborgsom voor water. In oktober 1980 moet onder andere als gevolg van de toegenomen energieprijzen de contributie voor de bewoners van het ORKZ worden verhoogd van f. 100,- naar f. 150,-. Dit zorgt vanzelfsprekend voor spanning, die binnen institutionele kaders door voornamelijk kostenbesparende maatregelen wordt opgelost.

4.4.3 Ontruiming

Een ophanden zijnde ontruiming is een gebeurtenis die bij uitstek als versnellende factor voor de ontwikkeling van een beweging kan leiden. In deze periode van onzekerheid kunnen hulpbronnen worden aangeboord om zich te verzetten, te onderhandelen over de ontruiming zelf, het tijdstip en de alternatieve huisvesting. Beide casus kunnen op deze factor niet met elkaar worden vergeleken, omdat het ORKZ niet is ontruimd. Voor de meting van deze factor en de vergelijking van de verschijnselen is een derde casus ingevoegd, waarbij wel een ontruimingsvonnis werd geveld, maar waar geen gewelddadige collectieve actie ontstond. Waarom niet?

Verwachting 10: het ontruimingsvonnis in de Baulig-Indië-casus en in de WNC-casus leidt tot kortsluiting en gewelddadig collectief gedrag, tenzij de groepen bewoners in staat zijn, door extra aanwending van hulpbronnen, de spanning op een geïnstitutionaliseerde manier te reduceren. Dit is in de Baulig-Indië-casus het geval i.t.t. de WNC-casus.

Voor de toetsing van de verwachting zijn perspublicaties, uitspraken en dossiers van sleutelpersonen gebruikt.

Na het kort geding van 30 januari 1981 voor Mr. Overdiep, waarbij de krakers naamloos zijn gedagvaard, wordt Baulig-Indië van binnen gebarricadeerd.

"De barricades stelden niet veel voor. We gebruikten wel de meest verschrikkelijke staven. Dat deden we om indruk te maken en het effect was dan ook schokkend voor de politiemensen. We zijn er altijd van uit gegaan dat als de politie binnen wilde komen ze er ook altijd inkwamen. We zouden het nooit tot het einde verdedigen", aldus C.

Over de barricadering meldt A:

"De Grote Keyzer in Amsterdam had de naam, ik ben er zelf in geweest. Daar zat op veel plaatsen niet meer dan krantepapier achter de ramen, maar Baulig-Indië was een vesting, zwaarder dan ik ooit heb gezien. [...] Het pand was zwaar gebarricadeerd; met bedspiralen, radiatoren en steigerbuizen waren alle ramen dichtgelast, waardoor geen sprankje frisse lucht meer binnenvam. Verder was de lift scherpegezet, die de ingang zou afsluiten. Er is twee weken gelast door vier lasploegen (2 à 3 man per ploeg) om de zaak te barricaderen. Er stonden verder bakken verrot vlees en verzakken gereed op het dak. [...] De koelkasten en ander zwaar werk lag klaar op de daken. Op de dakranden waren stalen punten gelast om de landing van containers van de politie te bemoeilijken".

Volgens wethouder Gietema handelt Ormeco onfatsoenlijk om een kort geding aan te spannen in plaats van in te gaan op een bemiddelingsaanbod van de gemeente (NvHN 31-1-1981). Ormeco deelt de pers mee ook na het ontruimingsvonnis te blijven streven naar overleg (NvHN 6-2-1988). Tijdens de Raadscommissie van 9 februari wordt namens de bewoners van Baulig en Indië een verklaring voorgelezen. Zij verwijten de gemeente Groningen een veel te afwachtende houding in het algemeen t.a.v. leeggekomen en gekraakte panden en hier in het bijzonder. In de consentkwastie voelen de bewoners zich misleid, men bestrijdt dat met een consent kon worden volstaan. Er worden 982 handtekeningen aangeboden. Op voorstel van Gietema wordt besloten een adempauze in te stellen in verband met een haalbaarheidsonderzoek door de Stuurgroep HAT en alternatieve bouw mogelijkheden in overleg met alle betrokkenen alsnog te overwegen. Uit een open brief van de krakers van 19 februari 1981 blijkt, dat hun perceptie van de afspraken was, dat Ormeco een schriftelijke garantie gaf niet te ontruimen en dat krakers zouden onderhandelen en niet de plannen zouden aanhoren. Uit een brief van Ormeco van 23 februari 1981 blijkt, dat als krakers slechts tot doel hebben ter plaatse woonruimte te creëren, overleg onder die omstandigheden weinig zin heeft. Op 16 maart 1981 heeft overleg plaats tussen burgemeester Bouter, Ormeco, de bewoners en de gemeente. Ondanks de ontruiming van het voormalig hotel-garni Willems en de daarop volgende schermutselingen op 25 maart en de erop volgende dagen, die daaruit voortvloeiende voorwaarden van de krakers en de tamelijk onwrikbare, uiterst zakelijke

houding van Ormeco, blijft onderhandeling mogelijk. Op 12 mei 1981 wordt een compromis over de aankoop van beide panden door de gemeente gesloten. Vervolgens moet tussen gemeente en krakers worden onderhandeld over vrije oplevering ten behoeve van bouw en verbouw. De denkbeelden daarover verschillen, maar op 15 juni wordt een wederzijds aanvaardbaar compromis bereikt over casco-bouw, gedeeltelijke afwerking door bewoners en gedeeltelijke tegemoetkoming in hun wens naar gemeenschappelijke woonruimte.

In de periode tussen dagvaarding en ontruiming van het WNC is er tussen krakers en de gemeente geen contact. Dit is nog wel geprobeerd in november en december 1989.

PGGM stelt in een brief van 9 november 1989 de bewoners van het WNC op de hoogte van de bouwplannen. Daarin meldt PGGM: "Wij hebben als gezegd nimmer ingestemd met uw bewoning van het complex doch hebben die gedoogd in afwachting van het gereed komen van de bouwplannen".

Begin december 1989 melden de krakers te blijven weigeren in te gaan op de invitatie te spreken over een vrijwillige aftocht. In een open brief aan het stadsbestuur noemen ze de uitnodiging 'een publicitair rookgordijn'. De dienst Ruimtelijke Ordening tracht door middel van overleg een ontruimingsprocedure te voorkomen en de mogelijkheden tot herhuisvesting te onderzoeken. De krakers willen er niet op ingaan. "Het is werkelijk ontroerend dat jullie je om onze veiligheid bekommeren. En dat jullie met ons willen praten in de hoop dat wij het WNC dan vrijwillig zullen verlaten. Misschien dat er voor een paar van ons dan nog wat kippehokken in Beijum aan vast zitten, of misschien een gifbelt voor een krottenkampje", aldus de WNC-krakers. Na het ontruimingsvonnis wordt een groep gemobiliseerd om een vervroegde ontruiming uit te lokken of een ander groot object te kraken of bezetten (zie ook 3.3.2 en 5.3.2). Dit is opzienbarend, omdat de strategie van de krakers, en derhalve hun collectief gedrag, niet meer gericht is op behoud van het complex. De kortsluiting heeft plaatsgevonden.

Conclusie:

Naast de verdediging van het Baulig-Indië pand zijn de krakers bereid te onderhandelen. Een ontruiming staat voor hen niet ter discussie, wel een alternatieve bestemming van het pand. De krakers zoeken steun bij externen en worden uiteindelijk gesteund door zo'n 40 externe organisaties. Zowel bij de krakers als de gemeente bestaat scepsis over de plannen van de eigenaar. In de WNC-casus wordt principieel niet door de krakers met de gemeente onderhandeld. Het vonnis tot ontruimen heeft voor kortsluiting gezorgd. Een oplossing binnen institutionele kaders

is niet meer te realiseren. Getaxeerd wordt nog slechts hoe en wanneer een collectieve actie het meest effectief is.

4.5 Mobilisatie van de deelnemers

De Ru noemt deze mobilisering een gecompliceerd en tijdvrageend proces, dat in nauwe samenhang met de determinant sociale controle bestudeerd moet worden. McCarthy en Zald leggen de nadruk op de aanwending van hulpbronnen door en de rol van de leiders, de organisatie, de groeiprocessen daarbinnen en de relatie tot andere concurrerende organisaties. Bij de vorige determinant is een duidelijk onderscheid gemaakt in versnellende factoren. De keuze van een beweging om spanning op een geïnstitutionaliseerde manier te reduceren, leidt tot een anders gerichte mobilisatie van deelnemers, dan wanneer kortsluiting optreedt. Met het oog op een heldere analyse van deze determinant is ook hier de casus van de voormalige hotels Baulig en Indië in het onderzoek betrokken. De rol van de leiders, de door de beweging gebruikte strategie en de aanwending van hulpbronnen, in het bijzonder deskundigheid, zijn factoren die deze determinant beïnvloeden.

4.5.1 Rol van de leiders

Smelser onderscheidt in de beginfase van een beweging leiderschap bij het formuleren van ideeën of theorieën en leiderschap bij het mobiliseren van personen voor actie. Soms zijn ze in een persoon verenigd en in andere gevallen kan er sprake zijn van rolverdeling (Smelser 1969: 297). Gedurende de ontwikkeling van een beweging kunnen ook nieuwe typen leiders ontstaan, zoals bijv. bureaucratische leiders. "While he may have strong ideological convictions, he will be preoccupied with the reconciliation of diverse elements in order to secure harmony within the organization and maximize its external appeal" (Roche and Sachs 1955: 249, Smelser 1969: 297). De entree van verschillende soorten leiders in bewegingen vergroot de kans op conflicten over strategie en tactiek. Over de rekrutering van leiders zijn weinig algemene uitspraken te doen. "Soms lijken de leiders 'uit het niet' te voorschijn te komen, soms zijn het in een samenleving gerespecteerde figuren, maar soms ook wordt in onderzoek juist hun marginale positie in de samenleving onderstreept. Intussen kan het ook voorkomen, dat leiders permanent aanwezig zijn in extremistische groepen, in afwachting van een geschikt moment om in actie te komen" (De Ru 1980: 31). McCarthy en Zald gaan ervan uit dat de leiders, die zich belangeloos inzetten voor een beweging, entrepreneurs, in de meeste hulpbronnen voorzien. In deze studie worden hulpbronnen benodigd voor o.a. onderhandelingen, kostenbesparingen en verdediging onderscheiden. Om deze reden wordt verschil gemaakt tussen sociaal-expressief en instrumenteel leiderschap. Naarmate een

organisatie groeit zal de taakverdeling, controle en professionalisering de organisatie in staat stellen meer hulpbronnen aan te boren en support te verwerven. Naarmate de competitie toeneemt zal de druk om zich te specialiseren toenemen, hetgeen leidt tot beperking van keuzemogelijkheid van actiestrategieën, de variëteit aan hulpbronnen en uiteindelijk de doelen van de organisatie (McCarthy en Zald 1977: 1234-1235). Deze factor van de determinant mobilisering zal resulteren in de meting van gevarieerder leiderschap in de ORKZ-casus dan in de WNC-casus. Daar zal het meer zijn afgestemd op de verdediging van het complex. De Baulig-Indië-casus is voor een deel van de meting toegevoegd. Op grond van deze extra steun kan exacter worden vastgesteld of het werkelijk de versnellende factor is die het leiderschap beïnvloedt of dat het ook bijvoorbeeld een tijdverschijnsel kan zijn geweest.

Verwachting 11: omdat de variatie in hulpbronnen in de ORKZ-casus groter is, is daar een grotere verscheidenheid aan leiders dan in de WNC-casus.

Voor de toetsing van de verwachting zijn de analyses gebaseerd op gegevens uit RKZ-kranten en uit interviews met sleutelpersonen. Verder is geanalyseerd wie tijdens onderhandelingen of in brochures het woord voeren.

Het aanwijzen van leiders in wat C gekscherend een superdemocratie noemt en B een "hiërarchie al is die niet strak", vinden zij moeilijk. Uit gesprekken is mij duidelijk geworden dat Kick, Andele en Henk als sociaal-expressieve leiders van het ORKZ kunnen worden aangemerkt en Jan, Fer en Fia als instrumentele leiders. De sociaal-expressieve leiders zijn onder te verdelen in extern (onderhandelaar) of intern (ideoloog), de instrumentele in technisch (deskundige op het gebied van grootverbruik gas- en elektra, maar ook laskundige) en financieel deskundigen. De gesprekken bij het Stoomwezen over de ombouw van de verwarmingsketel zijn door Kick en Jan gevoerd. Jan heeft aangegeven dat hij zelfstandig onderhandelingen voerde over technische aangelegenheden (Bewonerskollektief Oude RKZ Groningen 1982: 41). Andele combineerde ideologische kanten met extern. Hij schreef veel in RKZ-kranten op een dominante wijze: "Gisteravond vroeg J. van de D. me - in de bar waar anders - wanneer ik nu eindelijk eens iets 'inhoudelijks' zou gaan schrijven, tot een duidelijke stellingname zou komen inzake een brandende kwestie" (RKZ-krant nov. 1986: 10). "Ik wil niemand zijn of haar recht op luiheid ontzeggen, maar laten we dan ook niet als kollektier naar buiten toe ons opstellen, alsof we alles zelf prima kunnen regelen" (RKZ-krant okt. 1987: 7). De onderhandelingen met de gemeente en woningbouwvereniging over de huurperikelen worden door Andele gevoerd. Hij is voorzitter van de bewonersvergadering, coördinator van de externe

dienst en regelmatig redacteur in de ORKZ-krant. Later, na zijn vertrek neemt Henk zijn taak over en voert deze de onderhandelingen over OGB, verontreinigingsheffing en de continuering van het experiment, daarin soms vergezeld door anderen. Door de toenemende complexiteit van de onderhandelingen neemt de taakverdeling binnen het ORKZ verder toe. Onder 5.5.4 zal ook nog worden aangetoond dat naast de taakverdeling ook de professionalisering toeneemt. B:

Van de officieel 247 bewoners steken er 30 personen erg veel tijd in het pand. Tien daarvan hebben echt veel te vertellen of omdat ze het overzicht en de kennis hebben om technische beslissingen te kunnen nemen, of omdat ze in staat zijn op te treden naar de gemeente toe.

De ontwikkeling van één bepaald type leiderschap in de autonome kraakbeweging die ook in de WNC-casus is aangetroffen, is niet uit de lucht komen vallen. Ze is evenmin specifiek voor de in deze studie betrokken gewelddadige actie. Deze ontwikkeling is mogelijk het gevolg van specialisering van de autonomen door toenemende competitie met kraakgroepen die bereid zijn tot onderhandelen. O:

"Volgens mij zijn de big bosses in het WNC net zo bestudeerd als die in het ORKZ, best intelligent, het zijn meestal studenten. De ORKZ-bastuurders zoeken telkens de gemeente op, bewandelen de wegen die ook de gemeente wil bewandelen, houden de communicatie open en voeren vanuit die positie een gerechtvaardigde strijd. Met hen valt te onderhandelen. De WNC-ers zijn eigenlijk al vanaf de OPB-tijd, minder georganiseerd geweest, veelal dieharts, radicaal, want anders kwamen ze niet aan de bak".

Maar de OPB populatie mag volgens O niet over een kam geschoren worden.

"Er zat alleen een groep onder leiding van Jojo die niet tot bemiddelen bereid was en toen al de groep spleet. Enerzijds wilde de groep anarchistische krakers praten over hun manier van leven, wonen en werken, en daar was over te praten en te onderhandelen en anderzijds vond men dat men vechten moest tegen het kapitalisme. De constante strijd werd in het voordeel beslist van de groep die niet praten wilde".

Na het overlijden van de kraakleider ontwikkelt zich volgens zeggen een groepje links-extremistische leiders, actief in de anti-militaristische, feministische en kraakbeweging. Vanuit het door hen bestuurde, en overigens niet bewoonde, WNC, ontwikkelt zich een vechtcultuur tegen het kapitalisme, voor het nastreven van hun ideaal. De praktijk leert hen dat 'harde acties' nodig zijn om succes te behalen, daarin wordt men ook in de literatuur bevestigd (Van Noort 1984: 225). 'Harde acties' worden in het algemeen geleid door instrumentele leiders. Sociaal-expressieve leiders worden niet in WNC-casus aangetroffen. Wel zijn er krakers die op raadscommissies of tijdens processen het woord voeren. Deze personen zijn sociaal-expressief vaardig en moeten in staat worden geacht onderhandelingen te voeren, maar hebben uiteindelijk geen leidende functie gehad.

Conclusie:

Vanaf het ontstaan van de leefgemeenschap worden sociaal-expressieve en instrumentele leiders in de ORKZ-casus aangetroffen. Naarmate de variatie in benodigde hulpbronnen toeneemt, die zowel

voor de complexe onderhandelingen met de gemeente als intern benodigd zijn, neemt ook de taakverdeling en professionalisering binnen het ORKZ toe. In de WNC-casus is de variatie in hulpbronnen beperkter. Het betreft hier vooral de inzet van mensen en middelen voor het verzet tegen de ontruiming. Hiervoor is instrumenteel leiderschap voor het voeren van gewelddadige strijd als eerste vereist. Het is niet bekend of voor het voeren van deze strijd ook geld is ingezameld. Met de opvang en verzorging van actievoerders is veel geld gemoeid geweest.

Verwachting 12: de aard van de versnellende factor bepaalt het type leider. Op grond hiervan wordt verwacht dat het leiderschap voor de ontruiming van Baulig en Indië meer vergelijkbaar is met die van het WNC dan met die van het leiderschap in het ORKZ.

De beschrijving van de leiders tot nu toe is globaal. Interessant is de casus te vergelijken op momenten dat collectief actie wordt gevoerd. In de drie onderzochte casus zijn in totaal vijf meetmomenten aan te wijzen, te weten de kraakacties en ontruiming. Voor Baulig-Indië geldt dat de voortekenen voor een ontruiming zodanig waren dat ook hier sprake was van een collectieve actie. De analyse is gebaseerd op gegevens uit interviews met sleutelpersonen en uit een proces-verbaal.

A vergelijkt de directe voorbereiding van de ORKZ-kraakactie met de briefing van een militaire operatie. Ook de bescherming van Baulig-Indië tegen de ontruiming lijkt hier volgens hem op. De organisatie wordt daar op zulke momenten op afgestemd. Uit de 32 bruikbare verklaringen van de 137 verdachten in het proces-verbaal van het recherche-bijstandsteam blijkt dat slechts 7 ervan uit Groningen kwamen en regelmatig bezoeker van het WNC waren. Geen van hen verklaart over de leiders. Van de 25 'bezoekers' uit andere steden wijzen de 6 die over een leider verklaren op dezelfde leider, 5 daarvan geven aan dat ook nog een andere leider actief is geweest met het geven van instructie aan de hand van een kaart. Door hun plaatselijke onbekendheid is door hen niet aan te geven waar de leiders vandaan komen. Op grond van de andere verklaringen kan worden gereconstrueerd dat deze persoon een regelmatig bezoeker van het WNC, geen bewoner van het WNC is geweest. Hij is bijgestaan door een club van 3 tot 6 invloedrijken en verder waren er groepsleiders aangesteld. De absolute leider instrueert, bekritiseert in de grote vergadering andere sub-leiders, gaat mee met mensen die medicijnen of hulpmiddelen moeten halen, geeft aanwijzingen en geeft door middel van handopsteken het sein tot de aanval.

De leiders bij de bestudeerde collectieve krakersacties zijn te vergelijken met de door Schreuder beschreven charismaticus op grond van bij uitstek instrumentele capaciteiten in de organisatie van een militaire operatie (Schreuder 1981: 83-100). Van sociaal-expressieve leiders is in dat stadium geen sprake, omdat volgens alle verklaringen het in de voorbereiding en de vergadering voorafgaande aan de collectieve actie nog slechts om de technische uitvoering van de actie gaat. Ook in bewegingen die niet tot een gewelddadige collectieve actie overgaan treden charismatische leiders op. Hun instrumentele kanten van organisatie, leiding en bestuur worden aangevuld met sociaal-expressieve vaardigheden. Deze kunnen intern worden uitgeoefend, zoals bij uitstek door Andele, maar ook extern in onderhandelingen. Daarnaast zijn er instrumentele leiders, die bij uitstek deskundig zijn op financieel of technisch gebied. Zij zijn leverancier van de hulpbron know-how.

Conclusie:

Instrumenteel leiderschap lijkt voor de bestudeerde collectieve acties (zowel de kraakacties als het verzet tegen de ontruiming) de dominante stijl te zijn, terwijl in onderhandelbare situaties sociaal-expressief leiderschap of een combinatie van beiden meer op zijn plaats is. In het ORKZ ontwikkelt zich de stijl van leidinggeven. Net als bij elke kraakactie is aanvankelijk de charismaticus met instrumentele capaciteiten toonaangevend. Naarmate de beweging in meer ingewikkelde onderhandelingen betrokken raakt, ontwikkelt zich de sociaal-expressieve leiderschapsstijl. Ook het instrumentele leiderschap wordt gebaseerd op andere deskundigheid dan het actievoeren of kraken. Deze evolutie wordt in de WNC-casus niet aangetroffen. De charismatische instrumentele leider blijft hier de λ aangeven.

4.5.2 Organisatie van de beweging

De Ru onderscheidt een beginfase, een fase van enthousiaste mobilisering en een fase van institutionalisering of organisatie (De Ru 1980: 32). "The movement begins with slow, searching behavior; accelerates into a period of supercharged activity; then settles gradually into decline of routine, day by day activity" (Smelser 1969: 298). De Ru stelt, dat in de enthousiaste fase van een beweging een aanhang wordt verworven om redenen, die met de oorspronkelijke doeleinden van de beweging weinig meer van doen hebben, waardoor heterogeniteit en vaak fractievorming in de hand kan worden gewerkt.

Een beweging kan volgens Smelser van strategie of tactiek veranderen, vooral als een methode zijn effectiviteit heeft verloren. Een belangrijke verandering van strategie houdt evenwel in, dat daar binnen een beweging conflicten of zelfs afsplitsingen het gevolg van kunnen zijn.

Geprobeerd zal worden de fasering in de bewegingen aan te tonen, waarbij ook de groei van de beweging zal worden betrokken. Daarnaast zal worden onderzocht of de bestudeerde bewegingen in grote lijnen van strategie zijn gewijzigd. McCarthy en Zald stellen dat oudere, gevestigde groepen of organisaties, zoals de ORKZ-bewonersgroep, het langer volhouden gedurende de cyclus van groei en verval van de beweging. Vooral in de jaren 70 hebben de anti-kernenergiebeweging en de kraakbeweging veel invloed op het overheidsbeleid gehad. Van Noort stelt, dat door institutionalisering binnen de milieubeweging een verschuiving is opgetreden naar gematigd, terwijl de anti-kernenergiebeweging en vooral de kraakbeweging radicaler zijn geworden (Van Noort 1988). Naarmate een organisatie groeit zal de differentiatie toenemen en zal het meer investeren in controle. Dit om de concurrentiepositie ten opzichte van andere organisaties binnen de beweging en die van de beweging ten opzichte van andere sociale bewegingen te verbeteren. Des te competitiever een beweging, zoals die van het WNC, des te enger de doelen en strategieën van een organisatie, en des te groter de druk om te specialiseren (McCarthy en Zald 1977: 1233-1234). Organisatie is in dit geval synoniem voor een kraakgroep. Van Noort onderscheidt vijf strategieën, te weten overhalen (het belonen van goed gedrag), argumenteren (direct via inspraak of indirect via media), demonstreren, procederen en contesteren (legaal en geweldloos, illegaal en geweldloos of illegaal en gewelddadig). Argumentatie is de meest gebruikte strategie in gematigde bewegingen. Met name een deel van de milieubeweging, zoals de Vereniging voor Natuurmonumenten en het Wereld Natuurfonds, is gematigd. De kraakbeweging en de anti-kernenergiebeweging passen volgens Van Noort deze strategie niet toe, maar demonstreren en contesteren, al dan niet geweldloos, veelal. McCarthy en Zald stellen dat bewegingen voor dilemma's worden gesteld bij de keuze van tactieken voor de uitvoering van strategische taken. Het gaat hier om het mobiliseren van medestanders en het kweken van sympathie bij het publiek of een elite om uiteindelijk veranderingsdoelstellingen te bereiken (McCarthy en Zald 1977: 1217).

Verwachting 13: de door bewoners van het ORKZ toegepaste strategieën zijn meer vergelijkbaar met die van gematigde bewegingen. Interne differentiatie (ontwikkeling van deskundigheid) en gebruikmaking van de strategie argumentering leidt tot steun vanuit de overheid en institutionalisering van de beweging. Haar concurrentiepositie ten opzichte van andere kraakgroepen verbetert hierdoor. Deze, waaronder het WNC, zijn genoodzaakt radicalere doelen en meer extreme strategieën te kiezen.

Voor de toetsing van de verwachting zijn gegevens uit interviews met sleutelpersonen, uit RKZ-kranten en een proces-verbaal gebruikt.

De groei van de ORKZ-beweging naar een gematigde beweging blijkt zich vanaf het begin in te zetten. Nadat door de kraakactie het complex is bezet, wordt direct een politieke lobby ingezet. Op de dag van de verwachte ontruiming wordt een grote meeting georganiseerd; op zich is dit een collectieve actie. Op 29 oktober 1979 en 15 maart 1980 worden grote demonstraties georganiseerd. Op 27 april 1981 wordt door een collectieve actie verhinderd dat sloper Jager zijn opdracht kan uitvoeren en worden weer twee nieuwe paviljoens gekraakt. Na de aankoop door de gemeente wordt steeds vaker onderhandeld. Op 2 mei 1986 worden huurcontracten getekend door coöperatieve verenigingen. De institutionalisering van het ORKZ is voor diverse bewoners een moeilijk punt. Dit heeft ook gevolgen voor de interne structuur. "Aan de structuur liggen ideologische principes ten grondslag: in moeilijke woorden: egalitarisme, 'anarchisme', 'basisdemocratie', 'decentralisatie' en wellicht nog het één en ander. Ondanks dit ideologische erfgoed van Provo tot en met AKB en kraakbeweging is het RKZ in essentie centraal georganiseerd. Dit is regelmatig aanleiding tot meer of minder grote conflicten" (RKZ-krant nov. 1986: 10). In het artikel wordt een organisatorische paradox beschreven van een niet gemaakte keuze tussen federatieve en centraal gestuurde organisatiestructuren. Zo is er bewonersvergadering die uiteindelijk de baas (basisdemocratie) is en een bestuur en commissies ter verantwoording kan roepen. De commissies zijn in het leven geroepen uit centralistische overwegingen. Daarnaast zijn de afdelingen eveneens organisatorische eenheden, die zich kunnen verzetten tegen een genomen beslissing van commissies of de bewonersvergadering. "Goddank manifesteert deze organisatorische paradox zich niet zodanig dat de organisatie volstrekt verlamd raakt" (RKZ-krant nov. 1986: 10). Het bovenstaande wil niet zeggen dat individuele bewoners niet actief zijn en blijven in de kraakbeweging. Ook de RKZ-krant roept op tot het 'zelf actief worden in het O.P.B.', het voeren van actie tegen de ontruiming en verslaat het acties als het Vredes Actie Kamp in Woensdrecht.

De WNC-krakers worden vanaf 1987 als aparte groep genoemd, omdat ze bij rellen betrokken raken. Men kent in het WNC geen commissies en externe vertegenwoordiging. Toch wordt tijdens terechtzittingen meermalen door eenzelfde persoon als woordvoerder opgetreden. De krakers participeren in demonstraties, al dan niet met vreedzame afloop, maar schakelen tevens monumentenzorg in om mee te vechten voor het behoud van het complex. Ook wordt door hen geargumenteed in de raadscommissie van 22-9-1988 aan de hand van videobeelden. In de aankondiging van de demonstratie van 20 januari 1990, WNC moet blijven: "Wij hebben er dan ook van het begin af aan voor gekozen om niet met die gemeente te gaan praten. Praten met die gemeente leidt slechts tot vervlakking van je politiek en van je mogelijkheden". Nieuwkomers worden geballoteerd en mensen die uit het pand worden getrapd durven er niet meer in de buurt te komen. Kraker Ypke: "We hanteren hier eigenlijk best een streng toelatingsbeleid. Iedereen komt

hier eerst op proef". Iemand die intern jat wordt op straat gezet. Verder mag het complex geen toevluchtsoord worden voor criminelen en junks. "De subcultuur krijgt hier alle kans" (Groninger Stadsblad 4-11-1987). Hoewel de organisatie als vrij-autonoom en weinig geformaliseerd is, worden er voor de collectieve actie taakgroepen geformeerd. Dit is in overeenstemming met de literatuur (Van Noort 1984: 202). Uit de verklaringen van verdachten en getuigen blijkt dat bij de ongeregelde een dakgroep, ondersteunings-/verbindingsgroep, barricadegroepen etc. zijn geformeerd. De krakers dragen voor het grootste deel overalls, helmen, bivaks en gasmaskers. Zowel qua uitmonstering, taakverdeling als strategie wordt bij deze actie gekozen voor een met het leger vergelijkbare organisatie.

Conclusie:

In de ORKZ-casus wordt meer geargumenteed met de overheid dan ertegen gecontesteerd. De differentiatie in commissies is in de loop der tijd toegenomen. Aannemelijk is dat door de gematigde opstelling van de bewoners steun van de overheid is verkregen, waardoor de concurrentiepositie ten opzichte van andere kraakgroepen is versterkt.

De ORKZ-casus is begonnen met een collectieve actie, uitgevoerd door een normgeoriënteerde beweging. Deze beweging is inmiddels geïnstitutionaliseerd geraakt en acties tegen de overheid blijven uit. Dat staat los van ieders verantwoordelijkheid om zelf actie te voeren. De WNC-krakers hebben zich vanuit hun autonome ideologie niet willen laten institutionaliseren door de overheid. Men is daardoor genoodzaakt nog engere doelen en extremere strategieën te kiezen dan de ORKZ-bewoners. Kortsluiting treedt op het niveau van normen naar voren door toenemend normafwijkend gedrag (proletarisch winkelen). Het ontruimingsvonnis is voor de krakers voldoende om de ontruiming op een gewelddadige manier uit te lokken. De kortsluiting bestaat hier uit het zoeken van zondebokken.

4.5.3 Aanwending van hulpbronnen

Volgens McCarthy en Zald voorzien entrepreneurs in hulpbronnen voor een beweging, zoals geld, tijd, faciliteiten en arbeidskracht. Zij hoeven daarbij niet geïmmiteerd te zijn aan de waarden van de beweging. De entrepreneurs van de kraakbeweging waren van origine afkomstig uit de 'nieuwe middenklasse', intellectuelen, werkzaam in de kwartaire sector met voldoende tijd en vrijheid om collectieve actie te organiseren. De bewegingen hebben sterk geleund tegen de rekruteringsnetwerken van PSP, CPN en PPR, maar deze zijn in de jaren 80 afgebrokkeld (Van Noort

1988). In bewegingen die een systeemconforme weg inslaan worden extra hulpbronnen aangewend, er zijn echter ook hulpbronnen nodig voor de uitvoering van collectief gedrag. Hulpbronnen zijn de contacten met politieke partijen (het rekruteringsnetwerk), deskundigheid en een voor collectieve actie te mobiliseren groep sympathisanten. Ook het geld dat deelnemers in de instandhouding van hun beweging steken is een hulpbron. Van Noort heeft onderscheiden dat gematigde bewegingen in het algemeen veel geld ter beschikking hebben in tegenstelling tot de radicale bewegingen. Deze hebben relatief weinig mankracht, maar de binding met de achterban is zo groot dat er een groot mobilisatiepotentieel is voor risicovolle acties (Van Noort 1988). Met geld kan deskundigheid worden ingehuurd. "But SMOs in withdrawal SMs also encounter difficulties in developing stable resource flows, and they use a variety of strategies similar to those other SMOs in response to their difficulties" (McCarthy en Zald 1977: 1237).

Verwachting 14: het aantal en de intensiteit van de contacten met politieke partijen is groter in de ORKZ-casus dan in de WNC-casus. Bovendien wordt zonnig extra deskundigheid voor de onderhandelingen ingehuurd.

Voor de toetsing van de verwachting zijn perspublicaties, uitspraken en dossiers van sleutelpersonen gebruikt.

A is van mening dat een van de redenen dat het ORKZ niet is ontruimd was, dat een links College van B&W aan de macht was en het complex door een linkse kraakbeweging (KOG) was gekraakt.

"Met name de verbindingen tussen KOG-VOHUP en linkse partijen waren reden voor aarzelingen bij beleidsbeslissingen te ontruimen".

B meldt dat echter na een paar weken de strijd van een politieke veranderde in een strijd voor woonruimte en met name voor het ORKZ.

"De organisatie was eerst in handen van het PKG en het KOG. Er ontstond een gevecht tussen de bewoners en het KOG en deze werd uiteindelijk overruled. We werden wel gesteund door Plantinga (PKG, J.S.) en Doeve (P.S.P., J.S.), maar intern regelden we de zaken zelf met mensen als Van Boxtel en Buwalda".

E stelt dat de contacten tussen kraakbeweging en gemeente veelal liepen via de afdeling bestuurscontacten of de stuurgroep HAT.

"De Groningse invulling van deze stuurgroep week af van die van veel ander steden. Daar was de club veelal ambtelijk gehouden, met als gevolg dat er op het gebied van jongerenhuisvesting veel meer van de grond kwam dan in die andere steden. De stuurgroep was groot, beoogde een breed draagvlak te hebben, door deelname van politieke jongeren-organisaties, het LOBH, vakbonden en gemeentelijke ambtenaren. Het was wel een politiek getinte club waarin veel en ideologisch werd gediscussieerd. De voorzitter was meestal een jonge socialist en deze was niet geheel onafhankelijk van het stadhuis".

De stuurgroep was zo belangrijk omdat het van Rijksweg een ton per jaar ter beschikking kreeg voor het verrichten van haalbaarheidsonderzoeken. Zowel in Baulig en Indië als in het ORKZ zijn haalbaarheidsonderzoeken verricht.

Algemeen bekend is dat de politiek bijna geen banden meer heeft met de krakers in de periode na de ontruiming van het OPB. Ze geeft soms wel blijk bij de problematiek betrokken te zijn. Zo zet het GPV zich met de PSP in voor vervangende woonruimte voor de bewoners van het WNC (NvHn 10-11-1989) iets dat de bewoners gezien hun open brief aan de bestuurders van de stad niet willen. "Het is werkelijk ontroerend dat jullie je om onze veiligheid bekommeren. En dat jullie met ons willen praten in de hoop dat wij het WNC dan vrijwillig zullen verlaten. Misschien dat er voor een paar van ons dan nog wat kippehokken in Beijum aan vast zitten, of misschien een gifbelt voor een krottenkampje (zoals jullie collega's in Amsterdam het hebben 'opgelost')". Pitstra van de PSP heeft altijd de belangen van de krakers, ook die van het WNC, verdedigd. G:

"Maar Pitstra had op het laatst ook geen invloed meer op die club".

N:

"Ook de socialistische arbeiderspartij en de socialistische partij staan sympathiek ten opzichte van kraken en kraakgroepen. Contacten zo ze er zijn verlopen op initiatief van de krakers. Het WNC biedt wel onderdak aan organisaties met linkse-extremistische grondslag. Zo vergaderde de anti-militaristische organisatie AMOK in het WNC".

Voor de onderhandelingen door de ORKZ-bewoners met diverse instanties wordt in principe geen deskundigheid ingehuurd. Een van de bewoners verdiept zich dan zelf in de materie zoals bij elektriciteit. K:

"De ORKZ-bewoners werden in 1980 al geconfronteerd met hoge elektriciteitsrekeningen en hebben verzocht gebruik te mogen maken van de noodstroominstallatie. Dit mag omdat men heeft aangebond over de benodigde technische kennis te beschikken. Deze kennis is nodig omdat deze 350 Volts-installaties bijgeregeld moeten worden. De bewoners hebben op 27 januari 1981 verzocht de transformatorcapaciteit te verlagen van 160 KW naar 60 KW max. Het vermogen is na goedkeuring van de directeur van het GEB met terugwerkende kracht teruggebracht tot 70 KW".

In bepaalde gevallen wordt bij betreffende instanties (zoals het Stoomwezen) specifieke informatie ingewonnen. C:

"Toen de verwarmingsketels definitief werden afgesloten liep ik met het idee rond dat ding definitief te maken. De installatie werkte op stoom die met 3 atm. door de leidingen werd gelezen. Zo'n ketel is erg ingewikkeld, maar plaatsing van waterketels zou betekenen dat alle leidingen in het ORKZ moesten worden vervangen; we waren dus gebonden aan die stoomketel. Volgens de Stoomwet moest een installatie als deze 24 uur per dag

door technici worden bewaakt. Omdat we die technici natuurlijk niet hadden konden we niet op het gas worden aangesloten.

We moesten het Gasbedrijf zo ver weten te krijgen om het hoge druk gas weer aan te sluiten. Ik ben me in de Stoomwet gaan verdiepen en merkte dat deze begint bij 0,5 atm.; daar beneden werden geen andere regels gesteld dan voor normale leverantie van gas. Kick van Bostel, die toen het ORKZ naar buiten toe meestal vertegenwoordigde, en ik hebben toen een afspraak gemaakt met het Stoomwezen.

Van buitenaf waren wij niet herkenbaar als kraker - ik zag er eigenlijk uit zoals ik nog zie - en het gesprek was constructief.

Samen met een ketelbedrijf hebben we de ketel gerenoveerd en gemodificeerd en in januari 1980 werd de installatie door mensen van het gasbedrijf en het Stoomwezen goedgekeurd*.

Het beheer van de financiën in het ORKZ wordt niet door financieel deskundigen gedaan (inkomsten zo'n f. 50.000,- huur/contributie per maand). B:

"Nee, maar wel door mensen met een gezond verstand".

Voor rechtsbijstand doet de vereniging 'De Koevoet' een beroep op advocaten. Deze wordt geselecteerd op en normaal gehonoreerd voor zijn/haar deskundigheid. Er is niet een vaste zogenaamde ORKZ-advocaat.

Conclusie:

In het begin van de ORKZ-periode bestaan hechte banden met linkse politieke partijen vooral die in contact staan met het KOG. Na verloop van tijd verflauwt die band. Toch nemen diverse politieke partijen deel aan de werkgroep RKZ. Tijdens de vele onderhandelingen wordt als intermediair vooral de stuurgroep HAT gebruikt. Deze heeft wel een duidelijke politieke inslag gehad. Ook het LOBH levert hulpbronnen voor het ORKZ zoals know-how en organisatie (LOBH 1980). Deze ondersteuning duurt tot februari 1983, wanneer de stuurgroep SEV respectievelijk Mevr. S. Langendijk-de Jong de functie van de stuurgroep HAT en het LOBH overnemen. In de WNC-periode is van een band tussen krakers met de democratisch gekozen politieke partijen nauwelijks sprake. Slechts in incidentele gevallen, zoals in de monumenten discussie hebben krakers en politieke partijen een gelijk belang. Soms wordt n.a.v. een rel een vraag door een PSP-woordvoerder gesteld in de gemeenteraad. Hulpbronnen in de vorm van politieke steun voor de verlangens van de krakers zijn in de ORKZ-casus wel aan te boren en in de WNC-casus nauwelijks. Gevolg hiervan is dat de ORKZ-beweging zich vanzelfsprekend richt op de oplossing van gerezen spanningen binnen institutionele kaders.

Verwachting 15: de bewoners van het ORKZ zullen bereid zijn per persoon meer kosten te maken voor nutsvoorzieningen en de afdracht van verplichte heffingen en belastingen.

Voor de toetsing van de verwachtingen zijn brochures en RKZ-kranen geanalyseerd.

Er is een stijging te constateren in de maandelijks contributie (zoals deze aanvankelijk heet) en de huur. Aanvankelijk betaalt niemand iets, in november 1979 wordt een contributie van f. 100,- per maand ingevoerd. Als gevolg van financiële problemen door wanbetaling, diefstal en energieprijsverhoging wordt op 2 oktober 1980 de bijdrage verhoogd tot f. 150,-. Als in november 1986 de huurcontracten worden getekend worden de woonlasten berekend op f. 200,- voor alleenstaanden en f. 300,- voor samenwonenden. Voor elke wooneenheid wordt de helft van de huur per maand aan de vereniging en de helft aan de penningmeester van het pand betaald. Dit laatste geld wordt besteed aan gas, water, elektriciteit en verontreinigingsheffing en onderhoud van CV-ketels en geisers. Het overblijvende geld kan in de panden worden gestoken. Het geld, afgedragen aan de woningbouwvereniging wordt samengevoegd. Dit bedrag wordt maandelijks afgedragen aan de woningbouwvereniging. Een deel van dit bedrag wordt ondergebracht in door de coöperatieve verenigingen zelf beheerde fondsen voor onderhoud, beheer, huurdering en algemene zaken.

Mogelijk zijn door de krakers van het WNC kosten voor het herstellen van gesloopte vloeren of trappen gemaakt. Uit hun eigen geschriften komt echter naar voren dat veelal gebruikte bouwmaterialen zijn verwerkt in de 'renovatie' en versteviging van het pand. Veel onderhoudskosten zijn niet gemaakt, omdat slechts minimale voorzieningen in het pand aanwezig waren. De krakers hebben nooit voor nutsvoorzieningen betaald en met veel minder voorzieningen genoeg genomen. Voor de opvang en verzorging van de gemobiliseerde groep sympathisanten hebben de krakers vermoedelijk wel veel kosten moeten maken.

Conclusie:

De bewoners van het ORKZ zijn bereid veel meer kosten te maken dan de krakers van het WNC. Het vragen van huur en het contractueel verplichten tot betalen werkt intern normerend. Het geeft bewoners rechten, die autonome krakers niet kunnen claimen en draagt derhalve bij aan de institutionalisering van de beweging. Daarnaast ontstaat een kapitaalcrachtige organisatie die in staat is in kostbare hulpbronnen te voorzien. In de ORKZ-casus leidden deze vormen van institutionalisering tot sociale controle die leidt tot versterking van de positie van de beweging t.o.v. andere bewegingen.

Verwachting 16: de, voor het voeren van gewelddadige collectieve actie te mobiliseren, groep sympathisanten is in de ORKZ-casus kleiner dan in de WNC-casus. Hier wordt instrumentele deskundigheid, voor zover deze ontbreekt, ingehuurd ter verdediging van het pand.

Voor de toetsing van deze verwachting zijn uitspraken van sleutelpersonen, perspublicaties, pamfletten van kraakgroepen en openbare dossiers van rechtszaken gebruikt.

Zoals we hebben gezien is de groep sympathisanten bij de kraakactie van het ORKZ zeer groot geweest. In de analyse wordt nog slechts naar de mobilisatie gekeken als gevolg van één van de beschreven versnellende factoren. C ziet de relatie tussen het ORKZ en het WNC heel specifiek:

"Het RKZ is een soort moederbedrijf voor krakers. De echte krakers vinden en vinden ons maar niks. Maar toch kijkt men er ook tegen op en het is ook altijd een grote broer die komt helpen".

B acht de drempel om toe te treden tot de WNC-groep erg hoog.

"Deze radicale groep is niet zo erg groot, maar heeft wel potentieel. Dit potentieel is ook te vinden in het ORKZ, een pand dat tot mei 1991 legale status heeft, maar nog puur dezelfde cultuur van het kraakpand van het begin kent. Die cultuur of eigenlijk sub-cultuur is een rechtcultuur".

Hij merkt op dat er nog steeds een kraakbeweging is, want er is nog steeds woningnood. A deelt die mening.

"De bestaansreden voor een kraakbeweging is pas ten einde als er geen leegstand meer is en geen woningzoekende".

Hoewel de buurt niet onsympathiek tegenover de ORKZ-bewoners staat (NvH 17-5-'91) is het niet een mobiliseerbare groep die zich bij incidenten achter hen opstelt. Het steun van de ambtelijke en bestuurlijke top met het ORKZ is volgens O wel hoog. G zegt daarvan:

"Zo is een leefgemeenschap ontstaan die het lang volhoudt, die jongens runnen de tent goed".

Maar ook dit is geen mobiliseerbare groep voor het voeren van een collectieve actie.

Onder 4.1.2 zijn de gebruikte communicatiemiddelen reeds besproken. Daarin is aangetoond dat de WNC-krakers meer landelijke publiciteit trekken in kraakkampen, om sympathisanten elders op de hoogte te houden dan het ORKZ. Volgens hun verklaringen taxeren krakers, rond de datum van het ontruimingsvonnis, hun kansen om een vervroegde ontruiming uit te lokken of een nieuw pand te kraken. De opkomst van 80 personen wordt als onvoldoende ingeschat om deze operatie succesvol af te ronden. Vervolgens wordt een nieuw tijdstip voor een actie bepaald en de verzamelde groep weer ontbonden. De oorzaak voor zo'n grote mobilisatie is waarschijnlijk gelegen in het publicitaire aspect van een grote 'harde prikactie' en een grote anonimiteit. Daardoor ontstaat maximale garantie voor een 'vrije aftocht', dan wel 'onvoldoende bewijs' in een strafzaak (Milgram 1969: 535-536). Op vrijdagavond verschijnt haast ongemerkt de groep die de volgende dag uiteindelijk de

actie heeft uitgevoerd. Bij deze actie worden specifieke groepen, zoals een mobiele groep uit Amsterdam, ingezet. Meer dan honderd externen hebben meegedaan aan de actie. Van een aantal kan worden aangenomen dat zij slechts hebben uitgevoerd wat anderen hebben opgedragen. Een deel echter heeft zijn/haar specifieke deskundigheid ingebracht. Mocht worden verwacht dat deze bij uitstek instrumentele deskundigheid werd ingebracht voor de bescherming van het complex, dan wordt dat tegengesproken. De actie was voornamelijk gericht op het uitlokken van een vervroegde uitzetting.

Van de 32 personen die naar aanleiding van de ongeregelde heden rond de WNC-ontruiming een verklaring hebben afgelegd, blijken 25 niet regelmatige bezoekers uit andere steden te zijn geweest. Bekend is dat het merendeel van de eigenlijke bewoners reeds voor de ontruiming een ander onderkomen heeft betrokken. Afgezien van de vele advocaten, die in de terechtzitting naar aanleiding van de ongeregelde heden, aan de verdachten zijn toegevoegd, hebben (achtereenvolgens en niet gelijktijdig) minimaal drie Groningse advocaten gezorgd voor de rechtsbijstand aan de WNC-krakers. Deze wisseling kan duiden op ontevredenheid bij één der participanten over de resultaten. Als gevolg van hun beroepscode waren de gevraagde advocaten verplicht te zwijgen over hun cliënten en de onderlinge relatie tussen raadsman en krakers. Wel is bekend dat gewelddadige acties door advocaten zijn veroordeeld en dat men zich na de ontruiming van het WNC laat bijstaan door advocaten uit Assen.

Conclusie:

De sociaal-expressieve deskundigheid te onderhandelen wordt door de bewoners van het ORKZ zelf ontwikkeld en toegepast. Door de bewoners van het WNC wordt deze deskundigheid niet ingehuurd of ontwikkeld, er wordt niet onderhandeld. Instrumentele deskundigheid op het gebied van belastingen en heffingen wordt door de bewoners van het ORKZ zelf ontwikkeld, op het gebied van nutsvoorzieningen is die aanwezig of wordt met externe hulp ontwikkeld (Stoomwezen). Deze tendens tot professionalisering binnen organisaties die groeien wordt ook in de literatuur onderkend. De deskundigheid op het gebied van contesteren wordt in de WNC-casus 'ingehuurd'. Een groep niet-bewoners, die bereid is risico's te lopen, wordt ingehuurd, of meldt zich op verzoek, als een collectieve actie wordt gevoerd. Veel gegevens over het inhuren van deskundigheid op het sociaal-expressieve vlak heb ik niet aangetroffen, behoudens rechtsbijstand. De ORKZ-bewoners laten zich door met zorg uitgezochte specialisten bijstaan, de WNC-krakers door een advocaat voor alle aangelegenheden. Zij wisselen regelmatig van advocaat.

Conclusie:

Dit alles maakt duidelijk dat WNC-krakers een grotere mobiliseerbare groep achter zich kunnen verzamelen voor een collectieve actie, die uit één van de versnellende factoren voortvloeit, dan de ORKZ-krakers. Deze groep is van zichzelf trouwens al groter.

Op basis van de uitgekomen verwachtingen blijkt dat beide groepen krakers hulpbronnen hebben aanbeoord. De ORKZ-krakers hebben zich met de aanwending ervan meer gericht op beïnvloeding van het bestuur, politici en de publieke opinie en de WNC-krakers meer op het mobiliseren van potentiële sympathisanten voor het voeren van de noodzakelijke collectieve actie.

4.6 Sociale controle ter regulering van de beweging

Sociale controle is een belangrijke determinant met een enigszins andere lading dan de andere vijf. "Met sociale controle wordt hier speciaal bedoeld op de pogingen van bepaalde groepen of personen in een samenleving om de ontwikkeling van een sociale beweging te reguleren, tegen te gaan, enz. Het gaat dus, anders gezegd om tegendeterminanten" (De Ru 1980: 34), waardoor "in certain respects this final determinant arches over all others" (Smelser 1969: 17).

Van autoriteiten wordt verwacht dat zij, om sociale controle op een beweging uit te oefenen, bepaalde acties onmogelijk maken en bepaalde acties selectief toelaten. Ze moeten voorkomen, dat vijandige uitbarstingen kunnen uitbreken en dat de legitimiteit van hun gezag rechtstreeks kan worden aangetast, door het beperken van gedragsalternatieven. Verder moeten zij de flexibiliteit op kunnen brengen om kanalen te openen, waardoor vreedzame agitatie voor normatieve veranderingen mogelijk wordt, en moeten ze ontvankelijke zijn voor het verminderen van spanningen die tot de waardegerichte beweging hebben geleid (De Ru 1980: 34-35). Als zodanig wordt gehandeld, voorspelt Smelser, dan zal de beweging verdwijnen of veranderen in een minder dreigende of een geïnstitutionaliseerde vorm aannemen die past binnen het sociale systeem. Schreuder beschrijft twee uiterste effecten voor sociale bewegingen als gevolg van sociale controle door de overheid. "Weet de overheid haar gezag te behouden en laat zij zich actief met de beweging in, dan slaat deze een systeemconforme weg in" .. "Luistert de overheid niet en doet zij niets behalve effectief gebruik maken van haar machts- en geweldsmiddelen, dan wordt de beweging vermorzeld of in het ondergrondse gedreven, als ze zichzelf niet opheft" (Schreuder 1981: 217). Sociale controle wordt uitgevoerd door o.a. bestuurders en ambtenaren, of leiders binnen de beweging. De invloed van geld, bestuurders, de samenwerking tussen ambtenaren en de kraakbeweging, en het aanwenden van macht zijn factoren die de determinant sociale controle beïnvloeden.

4.6.1 Invloed door geld en faciliteiten

Een belangrijk middel bij het uitoefenen van invloed is geld en het beschikbaar stellen van faciliteiten; vandaar dat wordt onderzocht op welke manieren deze zaken een rol spelen. Door enerzijds geld en faciliteiten ter beschikking te stellen kunnen anderzijds eisen worden gesteld aan een beweging. De ontwikkeling van de beweging kan derhalve met geld worden gereguleerd. Deze factor staat in nauw verband met de aanwending van hulpbronnen door een beweging.

Verwachting 17: de gemeente is bereid meer geld en faciliteiten te investeren in het realiseren van de alternatieve woonbestemming voor het complex dan die van het WNC.

Voor de toetsing van de verwachting zijn financiële gegevens verkregen uit gemeentelijke archieven en interviews met sleutelpersonen.

De materiële kosten die door de eigenaar zijn gemaakt om het ORKZ de nieuwe woonbestemming te geven zijn gedekt door een rijkssubsidie en een bijdrage uit het stadsvernieuwingsfonds. De kosten zijn gemaakt voor de eigendomsverwerving en de verbouwing van het complex. In 1981 besluit de gemeenteraad tot aankoop van de gekraakte delen van het ORKZ voor een prijs van 3,5 miljoen gulden. De eerder overeengekomen koopprijs tussen het RKZ-bestuur en Amfas was 8,5 miljoen. Doordat het RKZ zelf een recreatiezaal behoudt en Amfas het zusterhuis koopt voor 3,8 miljoen wordt RKZ-bestuur met het koopbedrag van de gemeente vrijwel schadeloos gesteld. Amfas heeft dan nog een claim van 1,5 miljoen aan kosten, die uitonderhandeld wordt met een gentlemen-agreement onder voorwaarden. Dit houdt in, dat Amfas kan deelnemen aan inere projecten in Groningen (OPB en Beijum) en dat de gemeente de architect van het ORKZ, Kause, moet overnemen. Deze overeenkomst wordt vanwege de beperktere bouwopzet in 1984 weer ontbonden. Van de 3,5 miljoen gemeentekosten is 2,8 miljoen gedekt door een rijksbijdrage, de zgn. 80% reconstructie en saneringsbijdrage. Van deze 2,8 miljoen is 2,5 miljoen afkomstig vanuit nationale middelen, de rest wordt vanuit de I.S.P.-regeling gefinancierd. Het complex heeft een boekwaarde van 1,35 miljoen gulden. Dit bedrag is opgebouwd uit het aankoopbedrag minus rijksbijdrage, kosten voor administratie, brandverzekering en rente. Deze rentekosten over 1982 en 1983 (5 ton) zouden op de bewoners kunnen worden verhaald, zij hadden dit ook aangeboden. Dit is niet door de gemeente geaccepteerd om mogelijk juridische verplichtingen te voorkomen naar de dan nog illegale bewoners. De basisprijs, vermeerderd met 1 jaar renteverlies, verzekering en onroerend goedbelasting 1984 leveren een grondprijs op van f. 1.075.000,- op basis waarvan het

erfpachtcanon wordt berekend. De berekening is opgemaakt in verband met de overeenkomst tot aankoop door de Woningbouwvereniging Groningen en dateert van medio 1984. Als in 1986 de finale besprekingen hierover volgen is de grondprijs iets verhoogd. Het erfpachtcanon wordt berekend op werkelijke rente + 1% administratiekosten van de grondprijs. De opstallen worden in 1987 samen met de erfpachtovereenkomst voor f. 1,- aan de woningbouwvereniging overgedaan. Deze accepteert echter de kosten voor OGB tot aan de feitelijke eigendomsdatum niet. Deze kosten en ook de rentelasten en verzekering tussen 1984 en de verkoopdatum moeten nog via het Stadsvernieuwingsfonds worden verrekend. Momenteel wordt het erfpachtcanon verhaald via de corporatie op de bewoners.

De verbouwkosten voor het woonexperiment zijn voor het grootste deel verhaald op het Stadsvernieuwingsfonds. Wel is het experiment op in 1985, met f. 48.000,- rijkssubsidie, officieel bekrachtigd. In augustus 1984 is de raad voorgesteld voor een periode van 5 jaar f. 660.000,- (5 x 660.000,-) beschikbaar te stellen vanuit het stadsvernieuwingsfonds voor het zogenaamde 'korte termijnplan ORKZ'. Door vertraging kan eerst in 1987 een voor de gemeente voordelige wijziging worden voorgesteld (2,6 miljoen gulden betaald per 1-10-1987). De totale verbeterkosten hebben voor minimaal de instandhoudingsperiode ruim 2,6 miljoen bedragen. "Zo op het eerste gezicht een fors bedrag maar relatief gezien feitelijk vrij laag (ca. 280 mensen in het ORKZ gehuisvest)" (notitie ORKZ ivm infomiddag 31-8-90).

Een andere kwestie is die van het vervangen van het dak van een deel van 'De Poli'. C hierover:

"Deze moest worden vervangen en de kosten voor de sloop van het oude dak werden begroot op f. 100.000,-. Daervan is door de gemeente f. 82.000,- en door de bewoners f. 18.000,- betaald".

Woningbouwvereniging Groningen meldt dat de corporatie geen geld investeerde en investeert in het complex.

"Destijds is afgesproken dat we er geen geld in zouden stoppen. Alles gebeurt met subsidies".

In het kort is geen resumé te geven van de totale kosten die de gemeente als eigenaar heeft moeten maken. Ingewijden hebben me verteld dat de boekwaarde laag is gehouden, hetgeen minder erfpacht oplevert, nogal wat rente door de gemeente is betaald en verlies door niet geïnde OGB is geleden. Vast staat dat echter de meeste kosten via subsidies of via het stadsvernieuwingsfonds zijn verhaald. Het zijn daarmee investeringen die de eigenaar kan verhalen op een derde, waardoor de alternatieve bestemming eenvoudiger te realiseren is. Het drukwerk 'Eén twee, betaalbare huisvesting', is in opdracht van de stuurgroep HAT opgemaakt door LOBH en architectenwerkplaats in 1979. 'Het verhaal van het RKZ (over spijkers en koppen)' is uitgegeven door het LOBH in oktober 1980. 'Niks moet, alles kan' is uitgegeven door het bewonerscollectief

van het ORKZ zelf. "De Centrale postkamer van de gemeente Groningen verzorgt al jaren postfrankering voor een aantal kleinere gemeentelijke bureaus en instellingen. Daarbij hoort ook de stuurgroep HAT, de instelling die de brief van de RKZ-krakers aan de leden van de Tweede kamer op het postkantoor aanbod ter verzending. De portokosten hierover worden periodiek verrekend". Dit is het antwoord geweest van het College van B&W op vragen van GPV-raadsleden. De ORKZ krakers kunnen hun wensen en verlangens al dan niet in rapportvorm via de stuurgroep HAT, verspreiden.

Over de door de eigenaar van het WNC gemaakte kosten voor alternatieve woonbestemming kan ik kort zijn. Ter voorkoming ervan zijn meer kosten gemaakt dan ter realisering ervan, deze zijn namelijk nul. Kosten als gevolg van de kraakactie en de ontruiming van het WNC zijn daarnaast aanzienlijk geweest. Deze vallen voor een deel toe aan de eigenaar (rente, waardeverlies en hogere sloopkosten) en voor een deel aan de gemeente. De krakers van het WNC, hebben volgens zeggen, minder steun van andere gesubsidieerde organisaties en geen steun van de overheid. Een uitzondering hierop vormt de Vredeswinkel die vermoedelijk wel drukwerk heeft verzorgd en bij acties betrokken is geweest.

Conclusie:

In de ORKZ-casus heeft de gemeente veel geld geïnvesteerd in de alternatieve woonbestemming van het complex en daardoor de huisvesting van 280 personen. Zijdellings is ook hier en daar facilitaire ondersteuning gegeven. Dit kan de institutionalisering van de beweging hebben bevorderd. In de WNC-casus is door de gemeente en de eigenaar geen geld geïnvesteerd in de alternatieve woonbestemming voor het complex. Toch hebben beide miljoenen schade geleden. Omdat de gemeente geen eigenaar was van het complex, heeft zij beperktere onderhandelingsmogelijkheden met de krakers van het WNC gehad, terwijl dit juist nodig was.

4.6.2 Invloed van bestuurders en ambtenaren op de kraakbeweging: wel of geen netwerk

Bestuurders dragen meestal naar buiten toe verantwoordelijkheid voor het optreden tegen kraakbewegingen, terwijl juist de ambtenaren min of meer achter de schermen als intermediair in processen fungeren. Daarom is het van belang te weten wat en hoe de relatie tussen hen en de kraakbeweging is. Ook is het van belang, naast uitspraken, hun feitelijke invloed en bemoeienis te registreren. Onder 4.2.2 zijn reeds uitspraken van politici en bestuurders genoemd. Bestuurders zullen niet vaak rechtstreeks invloed uitoefenen. Van Noort (Van Noort 1984: 215 e.v.) geeft aan,

dat burgemeesters een saignante rol kunnen vervullen in het omgaan met kraken en ontruimen hoewel er geen recept voor ophogen van spanningen uit kan worden ontleend. Hij stelt wel dat het opvalt "dat het gemeentebestuur door de kraakbeweging gestelde eisen in eerste instantie vaak noch inwilligt noch afwijst, maar eenvoudig negeert of routinematig afdoet". Getracht wordt te meten hoe vaak zij zich met kraakaangelegenheden bemoeien.

Verwachting 18: de bestuurders zijn er beter in geslaagd, door hun invloed, gewelddadige acties te voorkomen in de ORKZ- en de Baulig-Indië-casus dan in de WNC-casus.

Meetmomenten voor het toetsen van de verwachting zijn gelegen direct na de kraakactie, op momenten van cruciale onderhandelingen over de toekomstige bestemming en in de aanloop naar de ontruiming van een kraakpand. Gegevens hierover zijn betrokken uit gesprekken met sleutelpersonen en de reeds gebruikte informatie over de bewoners.

Zowel P als Q zijn van mening dat burgemeester Bouter de kraakactie van het ORKZ "heeft laten lopen". P:

"Hij vond dat het niet zijn probleem was en heeft dat het bestuur van het RKZ, dat zijn hulp inriep, ook laten weten".

Q constateert dat Bouter zo reageerde, omdat hij inzag dat het een kansloze zaak was.

"Zelf was hij tegen 'zelfbediening op de woningmarkt', maar het College als totaal stond sympathiek tegenover kraken".

Na de aankoop van het complex door de gemeente in 1981 hebben de bewoners van het ORKZ aangeboden om huur te gaan betalen. "Een van de redenen voor dat aanbod was de ervaring met een ander gekraakt ziekenhuis in Haarlem, dat door het stijgen van de rentelast niet meer verbouwd kon worden, domweg omdat het onbetaalbaar werd. De gemeente weigerde of sterker nog: reageerde er helemaal niet op. In plaats daarvan werd ieder jaar de rente gewoon bij het oorspronkelijk geleende bedrag opgeteld" (RKZ-krant okt. 1984). De uitspraak van Van Noort wordt hierdoor bevestigd. Zoals is beschreven dat er door de gemeente behoorlijke concessies in financiële zin zijn gedaan aan de krakers. Dit kan op twee wijzen worden uitgelegd. Of de onderhandelingen zijn van krakerszijde door meer competente mensen gevoerd dan van gemeentezijde of het was de bedoeling van de bestuurders de ontwikkeling in deze richting te sturen. Gezien de posities die alle bij de planontwikkeling betrokken ambtenaren nu bekleden mag worden aangenomen dat het laatste het geval is geweest. Het is echter weer wel zo dat wethouder Zunderdorp niet bereid is geweest de ORKZ-bewoners te ontvangen over de OGB-kwestie. Deze is

toen rechtstreeks afgedaan met de directeur financiën. De opstelling van de College-leden naar de bewoners zelf is afstandelijk geweest.

Ook in de Baulig-Indië-kwestie wordt de uitspraak van Van Noort in eerste instantie bevestigd. In de raadscommissie van 9 februari 1981 wordt de gemeente een veel te afwachtende houding in het algemeen t.a.v. leeggekomen en gekraakte panden in de stad en bij Baulig en Indië in het bijzonder, verweten. Gieterma verklaart zich er echter bereid alle partijen rond de tafel te krijgen. Eind februari neemt loco-burgemeester Wallage tijdelijk de functie van Bouter over. Volgens A heeft Wallage de situatie gered tijdens een vakantie van Bouter. Wat te constateren valt is dat een aantal besprekingen met alle betrokken partijen wordt gevoerd in eind februari en begin maart van dat jaar. Wordt in begin maart nog door de krakers verklaard dat geen toestemming wordt verleend voor een inspectie door de stuurgroep HAT in verband met een haalbaarheidsonderzoek, na onderhandeling is het mogelijk onder voorwaarden te inspecteren. De situatie blijft onderhandelbaar omdat de gemeente de eigenaar, die alle vergunningen voor een ontruimingsprocedure in handen heeft, weet te bewegen niet tot uitvoering van het vonnis te verzoeken. De reden is vermoedelijk geweest dat het College heeft overwogen een dergelijk verzoek niet te honoreren. In de brief van het College van B&W van 25 februari 1981, in reactie op de brief van het CPN-district Groningen van 5 februari 1981 wordt gesteld dat alles in het werk wordt gesteld om een confrontatie met de kraakbeweging te voorkomen. "Op zijn minst voorbarig achten wij daarom de laatste zinsnede van bovengenoemd schrijven. Zeker gezien in het licht van ons beleid ten aanzien van de 'kraakbeweging', dit temeer omdat in het geval van een verzoek om bijstand voor ontruiming, er voor de burgemeester geen sprake is van een vrije afweging. De suggestie als zouden wij na de gerechtelijke uitspraak bij een mogelijke effectuering van een ontruiming, geen wegen zoeken voor redelijke oplossingen, achten wij niet juist".

Ook in de WNC-casus is de conclusie van Van Noort van toepassing, zij het niet bij de kraakactie zelf. In 1983 is het bestuur geen partij bij de beslissing over de ontruiming en in 1985 niet bij die over al dan niet stopzetting van de kraakactie, omdat het op juridische gronden niet te ontruimen valt. In de verdere planontwikkeling zijn zowel vanuit de kraakbeweging als vanuit de gemeente geen initiatieven uitgegaan om met elkaar te onderhandelen. Burgemeester Staatsen zelf kan zich volgens O moeilijk inleven in de gevoelens die binnen de groep leven en omgekeerd worden bestuurders regelmatig met geweld en onbegrip van krakers geconfronteerd. Het voorkomen van acties door WNC-krakers lukt door de volstrekte afwezigheid van binding tussen krakers en overheid niet. Indien zich grote conflicten voordoen dan worden ze in de rechtszaal uitgevochten of

op straat. Reilen moeten met politiegeweld worden onderdrukt en de burgemeester moet steeds zwaardere middelen aangrijpen om het proces op de door het bestuur gewenste wijze af te wikkelen.

Conclusie:

Op grond van objectieve en toetsbare gegevens is de voorzichtige conclusie dat van direct toegepaste invloed door bestuurders nauwelijks sprake is. Door goedkeuring te geven aan kostbare plannen oefenen zij op de achtergrond wel invloed uit en in dit licht bezien aanzienlijk meer in de ORKZ-casus dan in die van het WNC. Op acties van krakers reageren bestuurders, in overeenstemming met een algemeen beeld, nogal afwachtend, of helemaal niet. Van effectieve sociale controle door bestuurders ter voorkoming van ongecontroleerde en ongeinstitutionaliseerde uitbarstingen is nauwelijks sprake.

Verwachting 19: in de ORKZ- en Baulig-Indië-casus is een intensievere relatie tussen ambtenaren en de kraakbeweging gegroeid, dan in de WNC-casus.

Voor de toetsing van de verwachting zijn gegevens uit interviews met sleutelpersonen geanalyseerd.

P is vanaf 1976 betrokken geweest bij het overleg met actiegroepen. Zijn belangrijkste functie in dit overleg noemt hij zelf relatiebeheer.

"Vanaf 1976 hebben we te maken gekregen met actiegroepen. Dit was later dan in Nederland en de problemen waren beheersbaar. In de periode tussen 1978 en 1980 hebben we als gemeente samen met het PKG flexibel leegstandsbeheer ontwikkeld. De contacten hiervoor zijn gelegd omdat ik een relatie had met het PKG. Van de andere kant had ik contact met de kraakcoördinator bij de politie. We gingen samen praten met kraakgroepen en ontruimen hield in dat we bezetters uit het pand droegen en hen een vrije aftocht garandeerden. We noemden dit "het Gronings model". Dit is zo gehanteerd totdat groepen echt op rottigheid uit waren, beginnend bij Redolele. PKG werd toen ook verdacht en het leggen van de noodzakelijke contacten werd steeds moeilijker".

P heeft na verandering van functie het kraken vanuit de openbare orde kant nog van nabij gevolgd. De bemiddeling tussen de krakers en de gemeente is toen overgenomen door O. Vanaf dat moment, ging het overleg van bestuurscontacten met krakers anders verlopen.

"Vanaf dat moment zijn we als regel geen voeren, en dat paste binnen het gemeentelijk beleid, dat de projectleider (van de dienst ruimtelijke ordening, J.S.) de eerst verantwoordelijke was voor het overleg met krakers. Pas wanneer deze er niet uitkwam zou bestuurscontacten worden ingeschakeld".

Zo is bestuurscontacten bij energie- en waterkwesties door de krakers ter bemiddeling geroepen of op kritische momenten wanneer de krakers wilden weten of de gemeente wel of niet ging ingrijpen. Het contact van ambtenaren met de kraakbeweging kenschetst ze als tijdgebonden.

"Eind jaren '70 was een tolerantere tijd dan de jaren '90. In deze periode worden normen weer aangetrokken. Een aantal topambtenaren is met die tijd meegegaan. In het begin van de jaren '80 waren er ambtenaren die 'in' waren voor kraken en op goede voet stonden met de krakers. De enige die nu nog 'in' is voor experimenten is Niek, tot op zekere hoogte. Als ik de anderen over de krakers hoor, dan schrik ik van de reacties. Toen jonge volkshuisvesters stelden zich niet meer zo open, leggen Ypke geen duimbreed in de weg bij het uitvoeren van het structuurplan '86. Ik heb respect voor Ypke, maar hij heeft te weinig tegenstand. En in het beleid past geen kraakpand in de binnenstad, die ook ruimte kan bieden aan nieuwbouw".

Ook de persoon van de projectleider heeft volgens O invloed gehad op de escalatie. Bij het WNC zijn mensen op een te laat tijdstip benaderd en op nogal botte manier.

"De houding bij de aanvang van het overleg was verkeerd, het leek op heilig moeten".

Met name vanuit de volkshuisvestingsfeer is binnen de gemeente rond de kraakactie van het ORKZ een aantal ambtenaren actief om voor de belangen van de krakers op te komen. Er is in ieder geval een duidelijke dialoog waarneembaar. Bij Volkshuisvesting een onderdeel van de dienst Ruimtelijke Ordening (R.O.) wordt in 1979 een functie gecreëerd voor jongerenhuisvesting. De in februari 1979 als vertegenwoordiger in de Stuurgroep HAT aangestelde E:

"Het was een politieke keuze geld vrij te maken wat te doen aan het probleem van de jongerenhuisvesting. In de stuurgroep zat Plantinga (ex-PKG) van het LOBH, de vakbonden een aantal politieke jongerenorganisaties en ambtenaren van het huisvestingsbureau en financiën. Na de kraak is via het LOBH (Plantinga) de stuurgroep ingeschakeld. Na 6 of 8 weken discussie zaten we bij wethouder Gietema en werd besloten tot een haalbaarheidsonderzoek voor de bouw van Van Dam-eenheden. Hieruit blijkt hoezeer de Stuurgroep HAT als vooruitgeschoven post van de gemeente heeft gefunctioneerd."

In het politiekorps wordt de coördinatie aanvankelijk door de recherche verricht. De kraakcoördinator vertolkt in 1980 een sleutelrol in een hechte samenwerking met P. Zij hebben regelmatig contact met krakers en onderhandelen bij Frigge, Indië, Baulig en vele andere. In zijn rapport van 8 september 1981 constateert de kraakcoördinator een hoge concentratie kraakacties. "Het fenomeen kraken begint een beschermmantel te worden voor maatschappelijk onangepast gedrag, doordat normale bijsturingsmechanismen nauwelijks meer functioneren". Hij stelt voor de dialoog met de kraakbeweging op gang te houden om zo de radicale elementen onder de krakers te isoleren. "Wellicht dat zelfs een periodiek overleg tussen politie, gemeente en krakers te overwegen valt". Het rapport, gericht aan de burgemeester wordt voorzien van een brief van een commissaris, die overleg met de krakers, zeker op korte termijn, moeilijk te realiseren acht. De netwerkpositie van de kraakcoördinator valt door de personele mutaties en minder mogelijkheden tot overleg binnen kraakbeweging en overheid langzamerhand weg¹⁰. De kraakcoördinator volstaat met het

vaststellen van de leegstand, het eventueel bemiddelen tussen partijen en het overleg met het Openbaar Ministerie, bij een ontruiming speelt hij vaak een indirecte afstemmende rol.

B stelt dat wanneer vanuit het ORKZ moet worden onderhandeld met de woningbouwvereniging zowel als de gemeente altijd contact wordt gelegd met bepaalde functionarissen. "Die mensen behoren tot de bekenden die we opzoeken als we iets geregeld moeten hebben. We hebben niet permanent contact met ze, het zijn geen goede kennissen en een echt netwerk kun je het ook niet noemen". In de OGB kwestie, die uit is gelopen op een subsidieregeling is bemiddeld door O. De onderhandelingen over de vervanging van het dak van een deel van 'De Poli' zijn gevoerd met R en E. Frappant is dat de mensen die ik naar sleutelpersonen binnen de gemeente heb gevraagd altijd naar dezelfde personen verwezen. Voor het ORKZ en Baulig en Indië zijn dit telkens Wink, Verdonk, Postma, Arends (inmiddels Ministerie V.R.O.M.) en Brinkhuis. Voor het WNC zijn dit ook steeds Stroomborg en Hartsuiker. En wanneer in de ORKZ-kwestie het overleg is vastgelopen dan wordt een bemiddelaar in de vorm van S. Langendijk aangetrokken. Uit alles blijkt dat de verwachting door de gegevens wordt bevestigd.

Conclusie:

Zowel door bestuurscontacten, volkshuisvesting, de politie, als binnen het kabinet van de burgemeester, wordt in de beslissende periode overlegd met actiegroepen in de ORKZ- en Baulig-Indië-casus. Er is zelfs sprake van een redelijk intensief netwerk. Daarvan is in de beslissende periode in de WNC-casus geen sprake meer. Ook hier blijkt dat de overheid er in de ORKZ-casus wel en de WNC-casus niet in geslaagd is sociale controle uit te oefenen.

4.6.3 Aanwenden van macht

Macht bestaat uit twee componenten, invloed en geweld. Het meten van een zo complex begrip als macht is aan veel voorwaarden gebonden en zelfs het begrip zelf kan voor veel verwarring zorgen. Macht wordt in deze studie in normatief-neutrale betekenis gebruikt. Macht is derhalve "het vermogen om iets te veranderen, om iets te verhinderen dat anders zou hebben plaatsgevonden of om iets (een groep, een sociale relatie) in stand te houden" (Ellemers 1983: 19).

Macht, in deze zin omschreven, valt niet scherp te onderscheiden van invloed, doch heeft iets extra's. Macht is invloed die kan worden afgedwongen door negatieve sancties, zoals geweld, suppressie of positieve, zoals beloning (De Jager en Mok 1971: 58). Het aanwenden van geweld geschiedt als niets anders meer helpt. Daardoor worden initiatieven voor nieuwe bewegingen snel

ingedamd. Een beweging, die met macht geconfronteerd wordt, kan gaan contesteren of juist gaan argumenteren.

Verwachting 20: in de ORKZ-casus zijn door de overheid minder machtsmiddelen toegepast dan in de WNC-casus. De beweging in het ORKZ raakt op den duur geïnstitutionaliseerd.

Geanalyseerd is welke machtsmiddelen de overheid ten dienste staan en welke op de kraakgroepen zijn toegepast, bij de collectieve acties, of op momenten dat versnellende factoren een rol spelen.

Blijkens de aan de hoofdcommissaris van politie gerichte brief van de hoofdofficier van justitie van het Arrondissement Groningen van 6 maart 1989, waarin de richtlijnen met betrekking tot kraken nog eens worden geactualiseerd, is het justitieel instrumentarium op grond van het strafrecht, ondanks de ontwikkeling en radicalisering van de kraakbeweging, sinds jaar en dag niet gewijzigd. Het beleid wordt namelijk gegrond op de brief van de Procureur-Generaal van 26 april 1971 over het "feitelijk in gebruik zijn als woning", de "Samenvatting van de geldende richtlijnen voor het beleid bij ontruiming van bezette gebouwen" van mei 1974, de discussienota (Resac 1980), het artikel van prof. T.M. Schalken (Schalken 1983) en de samenvatting van jurisprudentie.

Het bestuurlijk instrumentarium is herhaaldelijk getracht uit te breiden. Een anti-Kraakwet, in 1973 ingediend, zwaar becritiseerd, aangenomen in 1976 door de Tweede Kamer, is nooit langs de Eerste Kamer gekomen. De Leegstandwet, als ontwerp-wijzigingsvoorstel op de Woonruimtetwet 1947 door PvdA ingediend in 1978 is door de regering in 1979 omgezet tot een aparte wet. Deze moest gelden naast de anti-Kraakwet, maar is op zeer veel bezwaren gestuit met betrekking tot de uitvoerbaarheid door lagere overheden. In 1987 is de wet in uitgekleden vorm in werking getreden. Het beruchte leegstandsregister en de strafbaarstelling van daarin opgenomen woningen zijn eruit verdwenen.

De Woonruimtetwet 1947 biedt mogelijkheden tot optreden, indien wordt aangetoond dat kraken een duidelijke inbreuk op het woningbeleid van de gemeente veroorzaakt, en dit is meestal moeilijk aan te tonen (Caput Criminologie 1980: 68).

De Woningwet 1962 verbiedt bewoning van onbewoonbare of niet als woning in gebruik zijnde panden. Voorts verbiedt het het wonen zonder woonvergunning. Aan de toepassing van deze wet zijn nogal wat voorwaarden en waarborgen verbonden.

Indien er accuut gevaar dreigt voor instorting of bewoners, als gevolg van illegale bewoning van een niet daartoe geschikt pand, kan, na inspectie van de gebreken, direct worden overgegaan tot

ontruiming van een gevaarlijk pand op grond van de Bouwverordening. Ook kan bestuursdwang worden toegepast op grond van bijvoorbeeld de Verordening op de Verblijfsinrichtingen. De Gemeentewet biedt de burgemeester de bevoegdheid, in geval van oproerige beweging, samenscholing of andere stoornis van openbare orde, alle bevelen te geven die hij ter handhaving van de openbare orde of ter beperking van gemeen gevaar nodig acht. Hij is hiervoor aan de Raad verantwoording verschuldigd, hetgeen het gebruik aan democratische toetsing onderwerpt. Tenslotte is er de Algemene Politie Verordening (APV) waarin een anti-kraakartikel kan zijn opgenomen, waarvan diverse minder of meer uitgebreide versies bestaan.

In Groningen valt een toename te constateren van het gebruik van bestuurlijke instrumenten na 1988. Bij de ontruiming van Bleekerstraat 4/4a is bestuursdwang toegepast op grond van de Verordening Verblijfinrichtingen. De politieopslagloods aan het Hoendiep is ontruimd op grond van de Woningwet, de PKW-pakhuizen aan de Noorderhaven op grond van de Bouwverordening, en voormalig discotheek Mazzo aan de Oosterstraat is ontruimd op grond van de Gemeentewet. De meeste ontruiming van kraakpanden geschieden echter nog steeds op basis van een civiele procedure.

Bij de inning van heffingen en belastingen worden door de overheid in de onderzochte casus krakers niet altijd hetzelfde behandeld als andere burgers. De OGB wordt op kraakpanden niet geheven omdat het de illegale situatie bevestigt. Verontreinigingsheffing wordt wel op dezelfde wijze bij krakers in rekening gebracht als bij andere burgers. De waterschapsbelasting wordt in rekening gebracht bij een eigenaar van een pand. Indien deze gekraakt is kan de eigenaar met succes een bezwaar indienen. Bij het niet nakomen van verplichtingen wordt bij krakers zowel als anderen beslag gelegd op rekeningen of lonen. Deze worden bij krakers minder gemakkelijk geïnd. Op basis van voor de heffende instanties gerechtvaardigde argumenten van bewoners worden aanslagen gecorrigeerd.

Bij de betaling van nutsvoorzieningen worden, in de onderzochte casus, krakers die gebruik maken van legale voorzieningen, op dezelfde wijze door de overheid behandeld als andere burgers. In de ORKZ-casus wordt regelmatig sociale controle uitgeoefend zonder dat dit uiteindelijk tot geweld leidt. In de WNC-casus wordt bij gebleken gebruik van illegale voorzieningen door de overheid het belang van de openbare ordeverstoring als gevolg van de afsluiting, afgewogen tegen het belang van de afsluiting. Dit heeft betekend dat in de WNC-casus door de overheid niet altijd een machtsmiddel is toegepast terwijl dit wel had gekund.

Conclusie:

Het bestuurlijk en juridisch instrumentarium dat de overheid ten dienste staat om kraken tegen te gaan of ontruiming van gekraakte panden mogelijk te maken, is nauwelijks uitgebreid. De invoering van een APV-artikel maakt duidelijk dat het juridisch instrumentarium te wensen overlaft. Het bestuurlijk instrumentarium is echter vanaf 1988 vollediger benut. De meest extreme vorm van macht, nl. geweld, is in de WNC-casus uiteindelijk toegepast. Dit is pas gebeurd na een ontruimingsvonnis en de gewelddadige actie van de krakers. De machtsmiddelen van de overheid bij het illegaal gebruik van nutsvoorzieningen of het niet nakomen van belastingverplichtingen zijn niet allemaal gebruikt. Hoewel in de WNC-casus eerder kon worden overgegaan tot afsluiting van gas en elektriciteit is dat niet gebeurd. Hierbij is afgewogen of de uitoefening van macht opweegt tegen de spanning die dit op zich weer veroorzaakt. De overheid is niet in staat zonder het toepassen van machtsmiddelen deze beweging onder controle te krijgen.

Verwachting 21: naarmate de overheid meer macht uitoefent in de Baulig-Indië-casus gaat de kraakbeweging minder argumenteren en meer contesteren.

In de onderzochte casus is door de overheid slechts eenmaal geweld toegepast door inzet van Mobile Eenheid. In de ORKZ-casus en bij Baulig-Indië is hertoe niet overgegaan, omdat andere mogelijkheden dan het toepassen van geweld nog openstonden. De verharding in de Baulig-Indië-casus is opgetreden na vermeend machtsmisbruik door de overheid in de consentkwestie, de anonieme dagvaarding en het ontruimingsvonnis. Dit is voldoende geweest om tot barricadering van de panden over te gaan en een brede politieke lobby te beginnen. Naarmate meer macht ten gunste van de eigenaar van Baulig en Indië is aangewend, is de kraakbeweging verhard. Dat de gemeente zelf geen eigenaar is en te maken heeft met een derde partij die zelfstandig acties onderneemt, kan hieraan hebben bijgedragen.

Conclusie:

In de Baulig-Indië-casus heeft het toepassen van meer macht niet geleid tot verschuiving van argumenteren naar contesteren. De krakers hebben initiatieven in beide richtingen ontplooid.

¹ Ze kan de grond moeilijk verkopen omdat de kale grondprijs lager ligt dan het aankoopbedrag, en de ontruimings- en alternatieve huisvestingskosten van de krakers ook nog eens veel geld zal kosten. Verkoop inclusief opstallen zal ook niet gemakkelijk gaan. Aangezien aspirant-kopers van ongeveer dezelfde HAT-subsidies gebruik moeten maken als de gemeente, mag niet veel investeringsrendement worden verwacht. Overigens kan de gemeente zelf van subsidies gebruik maken voor aankoop en verbouw, derhalve hoeven daarvoor nauwelijks eigen middelen te worden aangesproken. Het besluit het ORKZ de status experiment te verlenen is van minder belang, omdat daardoor (slechts) een nieuwe subsidie, namelijk die voor instandhouding van het complex, kan worden aangeboord. De verkoop aan Woningbouwvereniging Groningen acht ik

ook een minder belangrijke realisering voor het voortbestaan van de leefgemeenschap, omdat deze actie is opgezet om het beheer van de grond en de opstallen niet bij de gemeente te houden.

² De reden voor ontruiming in 1983 is minder een politieke dan een juridische. Als de aangetroffen situatie in het geval ORKZ net zo was geweest als deze, dan had de hoofdofficier van justitie en in navolging van hem de burgemeester mogelijk besloten te ontruimen.

³ Van Noort stelt dat, in het liberaliseringstijdperk, het ambtelijk apparaat in de volkshuisvestingssector, als gevolg van deregulering, voor een groot deel wordt afgebroken. "De gevolgen daarvan zijn onderbemanning en gebrek aan deskundigheid en onderschikking van de volkshuisvestingssector aan andere beleidsectoren zoals ruimtelijke ordening" (Van Noort 1984: 225). Groningse ambtenaren, destijds belast met volkshuisvesting, gaan in dit tijdperk andere kader-, c.q. stafposities binnen ruimtelijke ordening dan wel de bestuursdienst en de volkshuisvesting op zich wordt in het gemeentelijk apparaat van Groningen uitgehold. De woningbouwcorporaties worden, zij het onder auspiciën van de gemeente, direct verantwoordelijk voor de woningtoewijzing.

⁴ De Ru noemt "de economische crisis en de ermee gepaard gaande absolute en relatieve achterstelling" de belangrijkste spanningfactor voor het ontstaan van de rechts-autoritaire beweging "Landbouw en Maatschappij" in de jaren 30. "Het was de 'wanverhouding' tussen agrarische en niet-agrarische lonen en prijzen die, zoals eerder vermeld, grote verontwaardiging en irritatie had gewekt" (De Ru 1980: 249-250).

⁵ Onder 3.2 is beschreven dat het RKZ-bestuur problemen heeft met het vinden van een koper voor het complex. Bestemmingsplantechnisch moet er ook behoorlijk geauleid worden om met inzet van weinig overheidsmiddelen te komen tot een voor projectontwikkelaars aantrekkelijk programma. Met dit programma heeft de commissie 'Bestemmingsplannen' dan ook moeite. Het inetorten van de huizenmarkt is direct aanleiding voor Amfas B.V. om te wijzen op een onverbindende voorwaarde in het voorlopig koopcontract. Dit alles duidt op, onder de gegeven omstandigheden, niet echt gewilde ORKZ-lokatie voor bouwondernemers.

⁶ Het belang van de gemeente bij het behoud van het complex was vooral gelegen in het scheppen van woonruimte voor jongeren met veel subsidie. Daarnaast is de invloed van de gemeente op de bestemming van de lokatie door de sankoop weer versterkt. Het geheel is onder 3.2 nader toegelicht.

⁷ Voorbeelden hiervan zijn de rellen met FC Groningen supporters, onder andere op 19-2-1982 en de rel met de politie op 2-11-1989, n.s.v. de aanhouding van twee bewoners voor winkeldiefstal.

⁸ De reden voor het verschil dat 'De Koevoet' ook ruimten in beheer heeft, die niet als woonruimte worden gebruikt. In zo'n geval mag een vereniging voor het gehele onder haar beheer vallende complex, worden aangesproken.

⁹ In de afweging om de WNC-krakers af te sluiten van gas en elektriciteit is vanuit de ambtelijke top geadviseerd, dit in verband met de mogelijke escalatie achterwege te laten.

¹⁰ In de periode vanaf 1986 heb ik de coördinatie in handen genomen.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

In de probleemstelling stond het ontdekken van factoren voor het ontstaan en de ontwikkeling van gewelddadig collectief gedrag centraal. Uitgangspunt hierbij is dat de kraakactie van het WNC - één van de grootste kraakpanden van Nederland - uiteindelijk op een gewelddadige uitbarsting uitgelopen en de kraakactie van het ORKZ - het grootste kraakpand van Nederland - niet. Het ORKZ heeft zelfs een door de bewoners gewenste en door de overheid gelegaliseerde bestemming gekregen.

De probleemstelling luidde daarom: *welke factoren verklaren het verschillende verloop van deze kraakacties.*

Met behulp van het analyseschema van Smelser zijn de aanzienlijke verschillen tussen beide onderzochte casus aan het licht gebracht. Per determinant worden ze hier onder kort geresumeerd.

5.1 Het 'value-added process'

5.1.1 De determinant 'structural conduciveness'

Bij de kraakacties zijn voorbeelden van normgeoriënteerde collectieve acties, gericht tegen woningnood, leegstand en onvoldoende afstemming artussen. Vastgesteld is dat de politieke context minder ruimte heeft gelaten voor de vorming van een alternatieve leefgemeenschap in het WNC dan in het ORKZ. Ook is gebleken dat in de WNC-casus de mogelijkheden om wensen en verlangens naar de politiek en het bestuur over te brengen en om over de dreiging van een ontruiming te communiceren, niet of nauwelijks zijn benut. Dit is in het ORKZ wel gebeurd. Als we het 'value-added process' analyseren vanaf de kraakactie dan kijken we naar de ontwikkeling van twee normgeoriënteerde bewegingen en zien dat deze determinant in beide casus aanwezig is. Het verschil groeit echter in de periode tussen november 1981 en november 1985. Analyseren we het proces na de kraakactie dan is de determinant voor de groei van gewelddadig collectief gedrag in de ORKZ-casus niet aanwezig.

5.1.2 De determinant 'structural strain'

Beide kraakacties zijn vormen van protest o.a. tegen de overheid en derhalve de resultante van spanning. De 'value dissonance' is in eerste aanleg in de WNC-casus groter, omdat de kraakactie mede gericht is tegen het gewijzigde stedenbouw- en volkshuisvestingbeleid van de gemeente. Het verschil neemt echter toe naarmate de planontwikkeling voortgaat. De handelingen en uitspraken van de WNC-bewoners versterken deze dissonantie extra. In de ORKZ-casus groeit de dissonantie in ieder geval niet, omdat zowel de bewoners als de overheid nut zien in en bereid zijn om te onderhandelen¹. Bij de analyse van het 'value-added process' vanaf de kraakactie is de determinant in beide casus aanwezig, in de WNC-casus echter in sterkere mate. In het proces dat leidt tot gewelddadig collectief gedrag ontbreekt de determinant in de ORKZ-casus.

5.1.3 De determinant 'generalized beliefs'

De ideologie ten tijde van de kraakacties van beide bewegingen verschilt. De ORKZ-krakers vinden het onaanvaardbaar dat een voor jongerenhuisvesting vatbaar complex wordt afgebroken en kraken het daarom. De WNC-krakers, die eerder al eens uit het complex waren gezet, willen zich niet laten afschrikken door zogenaamde plannen van de overheid en willen ruimtes naar eigen inzicht invullen. De ideologie binnen het ORKZ en het WNC sluiten collectief gedrag niet uit. Binnen het ORKZ optredende spanningen worden door vreedzame collectieve acties op een geïnstitutionaliseerde manier gereduceerd. Binnen het WNC optredende spanningen worden door zowel vreedzame als ook gewelddadige collectieve acties gereduceerd.

5.1.4 De determinant 'versnellende factoren'

Een op handen zijnde ontruiming is de versnellende factor bij uitstek voor de ontwikkeling van gewelddadig collectief gedrag. Zowel in de Baulig-Indië-casus als in de WNC-casus bereiden de krakers zich op een gewelddadige actie voor. In de eerste kwestie wordt daarnaast ook steun bij externen gezocht en is er bereidheid tot onderhandelen. Deze bereidheid tot onderhandelen in spanningsverhogende omstandigheden wordt, meer nog dan het zoeken van steun bij externen, aangetroffen in de ORKZ-casus. Ondanks het feit dat zij zich door het opleggen van verplichtingen, die aan illegale bewoners niet worden opgelegd, benadeeld kunnen voelen, leidt dit niet tot gewelddadig of vreedzaam collectief gedrag. Hieruit kan worden afgeleid dat de beweging geïnstitutionaliseerd is geraakt en door de overheid als organisatie wordt benaderd.

5.1.5 De determinant 'mobilisatie van de deelnemers'

In de analyse is de mobilisatie voor gewelddadige actie te onderscheiden van de mobilisatie van de originele kraakactie of onderhandelingen. De onderzochte kraakacties kunnen als grote operaties worden aangemerkt. Evenals de uitlokking van de ontruiming worden deze operaties geleid door instrumentele charismatici. Dit type leiderschap komt in de andere bewegingen ook voor, maar in die bewegingen worden de instrumentele kanten aangevuld met sociaal-expressieve vaardigheden. Ook kunnen de twee onderscheiden leiderschapstypen door verschillende personen worden uitgeoefend. Dit verschijnsel treedt op in de ORKZ-casus naarmate de beweging groeit en taakverdeling noodzakelijk wordt. Waarschijnlijk is de institutionalisering van de ORKZ-beweging er mede oorzaak voor dat de WNC-beweging, die zich niet wil laten institutionaliseren, genoodzaakt is engere doelen en extremere strategieën te kiezen. De hulpbronnen die beide bewegingen aanwenden verschillen dan ook aanzienlijk. De ORKZ-beweging benut contacten met linkse politieke partijen, steekt zelf veel geld in de instandhouding van de leefgemeenschap, ontwikkelt zelf deskundigheid of huurt specialistische kennis in en heeft geen te mobiliseren groep sympathisanten voor het voeren van gewelddadige actie. De WNC-beweging heeft deze groep wel, steekt in de logistiek voor de actie veel geld en huurt instrumentele deskundigheid voor het voeren van een harde prikactie in.

5.1.6 De determinant 'sociale controle'

De sociale controle die door de gemeente is uitgeoefend bestaat uit invloed en de toepassing van geweld. Bij de kraakacties door de overheid is in beide gevallen niet direct macht uitgeoefend. De invloed van de gemeente op de ORKZ-beweging is tot stand gekomen via een netwerk van ambtenaren met actiegroepen. Daartoe is veel geld in het ORKZ-complex geïnvesteerd, dat deels op de staat is verhaald. De invloed die de gemeente op de WNC-beweging heeft uitgeoefend is praktisch te verwaarlozen. Er was geen netwerk en er is in het complex geen overheidsgeld gestoken. De ontruiming daarentegen heeft de overheid zeer veel geld gekost. Machtsmiddelen zijn in beide casus toegepast, in de ORKZ-casus betreft dit de middelen die ook bij andere burgers worden toegepast. Dezelfde middelen worden in vergelijkbare situaties in de WNC-casus niet toegepast, uit vrees voor vroegtijdige confrontatie. De overheid is genoodzaakt in de aanloop naar de WNC-ontruiming steeds meer machtsmiddelen toe te passen en uiteindelijk geweld.

De verklaring van deze verschillen hangt samen met factoren als de politieke context, de ideologie van kraakgroepen en de toegepaste sociale controle. Met name de wisselwerking tussen deze factoren heeft in de periode tussen 1980 en 1982 geleid de institutionalisering van een deel van de Groningse kraakbeweging en de afscheiding en radicalisering van een ander deel ervan. Bij de beschrijving van deze wisselwerking gebruik ik slechts gegevens die afkomstig zijn van de analyse van beide kraakacties en hun historische context.

5.2 Op zoek naar een verklaring

Hierboven zijn de gevonden verschillen en de belangrijkste factoren hiervoor geresumeerd. Onder 4.5.2 is ook een aantal theoretische uitgangspunten gegeven, die betrekking hebben op de groei en verval van bewegingen. We hebben in de casus geconstateerd, dat de ORKZ-beweging sterke gelijkenis vertoont met de in de literatuur beschreven gematigde bewegingen. De WNC-beweging vertoont grote gelijkenis met een radicale beweging. We hebben ook geconstateerd, dat op het moment van de kraakacties de bewegingen qua ideologie en strategie minder ver uit elkaar lagen dan op het moment van de gewelddadige collectieve actie. Hieronder wordt een verklaring gezocht voor de geconstateerde evolutie van beide bewegingen.

5.2.1 Institutionalisering en radicalisering: het afscheidingsproces binnen de Groningse kraakbeweging.

In het eind van de jaren 70 worden door de PKG en de KOG talloze kraakacties uitgevoerd, waaronder die van Baulig-Indië, Radolala en het ORKZ. Achterliggend doel van de kraakbeweging daarbij is vooral de bestrijding van leegstand, speculatie en woningnood. Deze doelstellingen dissoneren niet met het toenmalige overheidsbeleid op het gebied van volkshuisvesting en stedbouw. Tussen 1980 en 1982 worden zo Baulig-Indië en Radolala, uiteindelijk met instemming van een groot deel van de bewoners, verbouwd tot HAT-eenheden met gemeenschappelijke voorzieningen. De gemeente kan door gebruikmaking van rijksbijdrageregelingen beschikken over veel geld, benodigd voor deze verbouwingen. Ook het ORKZ moet aanvankelijk verbouwd worden tot HAT-eenheden. Maar al gauw worden daar door de krakers vraagtekens bij deze dure oplossing gezet. De bewoners willen door slechts groot onderhoud te plegen en beperkt te verbouwen met veel zelfwerkzaamheid de woonlasten blijvend laag houden. Ook voor hun oplossing wordt geld ter beschikking gesteld, aanvankelijk door de gemeente, maar later voor een groot deel door het Rijk. Met al dit geld worden oude panden in de stad opgeknapt, wordt jongerenhuisvesting gecreëerd en worden zo ook

belangrijke doelstellingen van de kraakbeweging verwezenlijkt. Een aantal leden van de kraakbeweging wordt hierdoor min of meer tevreden gesteld en hun gedrag wordt binnen institutionele kaders teruggebracht³. In 1983 worden de PKG en de KOG opgeheven. Een aantal leden van dezelfde kraakbeweging is niet tevreden met de gekozen oplossingen. De bewoners van Indië keren niet terug in hun tot HAT-eenheden verbouwde pand. Een aantal Rado-bewoners scheidt zich af van de rest, omdat men de verbouw tot HAT-eenheden te duur vindt. Er zijn ook bewoners van het ORKZ die zich niet in de ontwikkelingen in dit complex kunnen vinden. Omdat leegstand, speculatie en woningnood onder jongeren volgens hen op grote schaal is blijven bestaan moet er actie gevoerd worden. Deze groep is niet bereid zich door de overheid of de beweging te laten institutionaliseren. De groep, die na de ontruiming van Radolala onderdak krijgt in het OPB en later in het WNC, ontwikkelt zich als withdrawal-beweging en het gedrag van kraakgroepen als deze wordt vergeleken met 'egel'gedrag. Als men er niet aankomt is de egel rustig, maar zodra men aan het dier komt zet het zijn stekels op. Het afscheidingsproces wordt ook bevorderd door harde confrontaties tussen krakers en de overheid (m.n. de politie) vanaf Kroningsdag en de eerste ontruiming in Groningen op 7 november 1980⁴. Zo bundelen zich aanvankelijk gematigde en radicale krachten regelmatig, maar is het aantal acties, dat in 1981 en 1982 volgt, zo groot dat een aantal gematigde krakers afhaakt⁴. Zij vinden de opbouw van de eigen alternatieve woongemeenschap belangrijker dan het actievoeren. Het optreden van de politie leidt wel tot verharding van de kraakbeweging. Het LOBH wijst er in januari 1981 op dat het 'Gronings Model' dreigt te escaleren. In september van dat jaar wordt door de toenmalige kraakcoördinator van de politie gewezen op de gesignaleerde radicalisering van bepaalde elementen binnen de kraakbeweging. De harde acties van krakers leiden tot veranderde acceptatie van de kraakbeweging door de overheid. Terwijl de gemeente zich inspant voor de verwezenlijking van de eerder genoemde plannen, pleegt zij de benodigde extra inspanningen om tot een netwerk te komen met afgescheiden kraakgroepen niet. Er wordt ook geen overheidsgeld geïnvesteerd in realisering van verlangens van deze groepen. De politieke context, i.c. het gemeentelijk stedbouwbeleid wordt beïnvloed door economische ontwikkelingen en de gevolgen van eerder gevoerd beleid; liberalisering van het gemeentelijk volkshuisvestingsbeleid is het gevolg van decentralisatie van Rijksoverheidstaken. Deze beleidswijzigingen zijn weer aanleiding voor autonome krakers om zich ertegen te verzetten. De institutionalisering van de ORKZ-bewonersgroep is dus een belangrijke factor voor het radicaliseren van dat deel van de kraakbeweging dat nog kraakacties pleegt. Het geconstateerde verschil in de uitgangssituatie in de WNC-casus is daarmee verklaard.

5.2.2 Gevolgen voor de onderzochte casus

Met behulp van dezelfde factoren zijn beide onderzochte casus verder onderscheiden. De kraakgroepen verschillen, ondanks het feit dat ze beide de kraakcultuur representeren en daarmee een bepaalde band hebben, qua aantal, sociale positie en ideologie, waardoor de ORKZ-bewonersgroep zich ontwikkelt tot organisatie en de WNC-groep niet. Het grote aantal (280) inwoners van het ORKZ vereist sturing, met als gevolg differentiatie door commissievorming. Dit is niet het geval in het WNC. Ook de individuele achtergronden van de bewoners dragen bij aan de verschillende ontwikkeling van de beweging. De ORKZ-bewonersgroep is gematigd, met maatschappijkritische elementen, kapitaalkrachtig en geïnstitutionaliseerd in 'verenigingen', dit vanuit beheers- overwegingen. De bewoners zijn bereid in hun pand te investeren, zich te conformeren aan hun omgeving en te voldoen aan belastingverplichtingen. Er is bereidheid sociale controle, die uitgeoefend wordt door de overheid te accepteren. De WNC-groep is radicaal, haar ideologie wordt gekenmerkt door autonomie, holisme en spontaniteit; de beweging is aan te merken als 'complex-issuë' beweging. Sociale controle wordt op deze groep slechts in geringe mate uitgeoefend en door deze niet geaccepteerd.

Door de overheid wordt anders gereageerd op de kraak van het ORKZ dan op die van het WNC. Aanvankelijk wordt in beide gevallen een afwachtende houding ingenomen, maar de kraakactie van het ORKZ leidt al vrij snel tot onderhandelingen, waardoor diverse ambtenaren worden ingeschakeld. Tot op heden is er tussen de bewoners van het ORKZ en de gemeente altijd een onderhandelbare situatie geweest, zij het dat overleg wel eens is opgeschort of externe bemiddeling nodig is geweest. In de WNC-casus is nooit van een onderhandelbare situatie sprake geweest. Volgens de krakers verzwakken onderhandelingen hun positie, maar niet onderhandelen heeft tenslotte geleid tot hun uitzetting.

De gevolgen van het afscheidingsproces binnen de Groningse kraakbeweging zijn belangrijk voor de verklaring waarom het in de WNC-casus is gekomen tot een gewelddadige collectieve actie.

Ook in de ORKZ-casus is het nog enkele keren gekomen tot 'collectieve actie'. De grote financiële nadelen van het gelegaliseerde ORKZ t.o.v. het illegale WNC in het betalen van belastingen en nutsvoorzieningen blijken echter onvoldoende om als versnellende factor voor de ontwikkeling van een collectieve actie te dienen. Voor de ontwikkeling daarvan is de dreiging van een ontruiming of afbraak nodig. De meeting vlak na de kraakactie en de bezetting van het

dak van een semi-permanent gebouw van het complex zijn voorbeelden in de ORKZ historie van collectieve acties op situationeel niveau.

Ook voor de ontwikkeling van gewelddadig collectief gedrag blijkt de dreiging van een ontruiming noodzakelijk te zijn. Daarna treedt een proces van verdediging van het pand op. Het verschil tussen een niet geëscaleerde, maar wel dreigende ontruiming, en een geëscaleerde ontruiming is, dat in de eerste casus (in het onderzoek Baulig-Indië) zowel hulpbronnen worden aangeboden ter verdediging van het pand als voor de onderhandeling met de eigenaar en de gemeente. Daartoe worden in beide casus deelnemers gemobiliseerd voor het voeren van actie. In de Baulig-Indië-casus zijn dit naast een harde kern, die het pand van binnenuit verdedigt, een veertig organisaties en 982 sympathisanten die hun handtekening zetten. In de WNC-casus is dit de zogenaamde 'mobiele groep' uit Amsterdam. Bij naderende ontruiming zijn het instrumentele leiders, die de dienst uitmaken. Overigens zijn ook grote kraakacties te vergelijken met militaire operaties, waar het om leiderschap en organisatie gaat. In de naderende confrontatie zijn partijen gewapend met helm, soms wapenstok en schild, waardoor het treffen iets krijgt van een Griekse valdslag. De tactieken van partijen krijgen dat overigens ook. Het aantal deelnemers dat van krakerszijde kan worden gemobiliseerd is van belang voor het ontwikkelen van een collectieve episode, afhankelijk van het doel van de actie. In de WNC-casus is een eerder poging om een vervroegde uitzetting uit te lokken mislukt omdat onvoldoende actievoerders (80) waren gemobiliseerd. Uitspraken en handelingen van bestuurders lijken niet doorslaggevend voor de ontwikkeling van een collectieve episode te zijn. De toegepaste sociale controle is wel van essentieel belang voor de ontwikkeling van de collectieve episode geweest. Deze is in de ORKZ casus regelmatig en in minder extreme mate op de bewoners uitgeoefend dan in de WNC-casus, hoewel zich daar de kansen wel hebben voorgedaan. Beleidsadviseurs hebben toen afgeraden bepaalde maatregelen te nemen, omdat het de spanning zo zou verhogen dat het wel eens vroegtijdig tot een collectieve episode zou kunnen leiden die niet adequaat bestreden zou kunnen worden. Er werd in deze casus niet eerder tot toepassing van sociale controle overgegaan dan bij de feitelijke ontruiming van het WNC, toen de noodzakelijke machtsmiddelen mochten worden toegepast.

5.3 Beleidsaanbevelingen

Vanuit deze studie kan een aantal aanbevelingen voor het beleid worden geformuleerd. Daarnaast bieden deze aanbevelingen uitgangspunten voor nadere studie.

Collectief gedrag, zo ook gewelddadig zondebokgericht collectief gedrag, kan het best worden voorkomen door te interveniëren in bewegingen door genuanceerd uitoefenen van sociale controle.

Ook de woningnood onder jongeren en de nog steeds leegstaande ruimte in de stad verdienen extra veel aandacht van de overheid. Voor een deel van 'de kraakbeweging' geldt dat wanneer de discrepantie hiertussen te groot wordt er spanningen ontstaan, die kunnen leiden tot kraakacties.

Voorbeelden van het op positieve wijze indammen van de mogelijkheden van protest en het voorkomen van grote spanningen zijn het Flexibel Leegstands Beheer, de Stuurgroep HAT en het ORKZ-experiment.

Een deel van 'de kraakbeweging' is daarnaast ook gekant tegen het stedenbouwbeleid en streeft autonomie na. De groep is ideologisch niet bereid tot onderhandelen en stelt de overheid voor de keuze om te tolereren of te verdrukken. De groep beschikt over een mobiliseerbare groep voor het voeren van collectieve actie. Gezien het maatschappelijk belang van het voorkomen van grote rellen kan het aanbeveling verdienen juist ook aandacht te schenken aan aperte tegenstanders van het beleid.

De aanwas van de beweging uit deze groep is door de overheid te beïnvloeden. Als de overheid een concessie doet aan de krakers of aantoonbaar zorgvuldig naar de kraakgroep te zijn geweest, dan zal de mobiliseerbare groep kleiner zijn. Dit vereist investering in menskracht ten behoeve van ogenschijnlijk weinig zinvolle netwerkbouw met kraakgroepen.

De rol van de leider of leiders is moeilijk door de overheid te beïnvloeden. Zoals we hebben gezien is de leider bij een collectieve gewelddadige actie een charismatische met instrumentele capaciteiten. De overheid kan deze leiders wel opsporen en hun mogelijkheden tot het uitoefenen van dit leiderschap beperken.

Tenslotte kan het aantal toegepaste machtsmiddelen door de overheid op een niet onder controle te krijgen beweging worden gevarieerd. Deze onbepaaldheid kan de beweging er vervolgens van weerhouden bepaalde acties te ondernemen. Het kan echter ook tegengedrag uitlokken, variërend van collectieve paniek tot het ondergronds gaan van de beweging.

Naar mijn mening verdient het op positieve wijze beïnvloeden van de mogelijkheden tot protest en het daartoe genuanceerd gebruik van sociale controle op grond van de bevindingen in dit onderzoek aanbeveling.

1. Incidentele spanning, zoals bij ontruimingen van andere panden, doen zich zeker voor maar hebben geen structurele invloed.
2. We hebben overigens wel gezien dat m.n. in het ORKZ zich tijdens het institutionaliseringsproces van de beweging, nog wel kleine collectieve acties kunnen voordoen.
3. Amsterdam is, via de media, zowel voor de verharding van de kraakbeweging als voor de tanende steun van grote delen van de bevolking, toonaangevend (Schreuder 1985: 157). Deze stelling wordt ondersteund door de geïnterviewden B en C, die stelden dat vanaf deze periode de geweldskant van de kraakbeweging, zowel intern als via de media, enorm de overhand heeft gekregen.
4. Opvallend is dat vanaf de ontruiming van hotel Willems op 25 maart 1981 het Gronings model van ontruimen t.w. in normaal uniform of in burger niet meer wordt toegepast en dat er voornamelijk met M.E. wordt ontruimd.

6 SAMENVATTING

In dit onderzoek is een geëscaleerde kraakactie vergeleken met een niet geëscaleerde. Beide acties zijn eerst historisch beschreven. De aanleiding tot de kraak, de daarop gevolgde planontwikkeling voor het gekraakte complex en de uiteindelijke afloop ervan hebben hierbij aandacht gekregen. Vervolgens is per kraakactie een aantal kenmerken gegeven. Dit is gebeurd aan de hand van het theoretisch model, gepresenteerd door Smelser in zijn 'Theory of collective behavior' (1967). Hij noemt een collectieve actie een 'value-added process', het gevolg van een keten van voorwaarden, determinanten genoemd. Er moet binnen de maatschappelijke structuur ruimte zijn voor protest (structural conduciveness), vervolgens moeten spanningen binnen het systeem optreden (structural strain), waardoor bij leden van een maatschappij zich een idee (generalized belief) ontwikkelt. Een gebeurtenis (versnellende factor) kan dan aanleiding zijn voor de 'mobilisatie van deelnemers' voor het voeren van een collectieve actie. Het is de reactie van de autoriteiten (sociale controle) in deze vijf stadia, die bepalen of de actie ook daadwerkelijk optreedt of niet. Het theoretisch model is voor latere stadia aangevuld met elementen van de 'resource mobilization approach' (RMA), gepresenteerd door McCarthy en Zald in 'Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory' (1977). Deze theorie zet zich af tegen verklaringen van collectief gedrag waarbij de nadruk ligt op sociale problemen. Niet de aanwezigheid van grieven of frustraties worden van doorslaggevende betekenis geacht voor de opkomst van bewegingen, maar het optreden van personen en organisaties die de onvrede activeren en exploiteren. Het aanwenden van hulpbronnen, zoals kennis, vaardigheden, tijd en geld, door de leiders van de beweging heeft hierbij bijzondere aandacht gekregen.

In dit ex post facto onderzoek is een documentenstudie gecombineerd met open ongestructureerde interviews. Gecodificeerde data zijn verkregen uit diverse archieven van (boven)gemeentelijke instellingen, het archief van het Nieuwsblad van het Noorden, een verzameling van RKZ-kraakkranten, brochures van kraakgroepen, hun pamfletten en persoonlijke dossiers. Lacunes in het materiaal zijn gecompleteerd met data verkregen van sleutelpersonen.

De betrouwbaarheid van de interviewdata is gebleken problematisch te zijn. Ook is het onmogelijk gebleken door steekproeftrekking de betrouwbaarheid te verhogen. Om deze redenen zijn de interviewdata slechts gebruikt ter verduidelijking of illustratie, dan wel als meetmateriaal als ze minimaal door andere (interview)data worden ondersteund.

Met de in het onderzoek gebruikte theorie en methode is een complex onderzoeksveld in kaart gebracht. Het is de waarde van de theorie van Smelser dat het lijn brengt in deze complexiteit. De theorie van McCarthy en Zald is gebruikt om de studie te concentreren op bepaalde essentiële factoren voor het bepalen van de richting van een determinant.

De studie heeft kenmerkende verschillen aangewezen tussen beide onderzochte casus. Een nieuw 'anti-serum' tegen kraken is niet ontdekt, dat was noch de intentie van de theorie, noch die van het onderzoek. Wel is een theoretisch kader geoperationaliseerd waardoor ruim 10 jaar kraakbeweging in Groningen en haar resultaten voor het beleid konden worden geëvalueerd.

7 LITERATUUROVERZICHT

Bemmelen, J.M. van, Het kraken van woningen, Nederlands Juristenblad, jrg. 46, februari 1971, pp. 221-224.

Bestemmingsplan Openbare Bibliotheek, (Groningen: Dienst Ruimtelijke Ordening), oktober 1989.

Bewonerskollektief Oude RKZ Groningen, Niks moet, alles kan, (Groningen: Bewonerskollektief Oude RKZ 1982).

Blumer, Herbert, Social Movements, in Barry McLaughlin (ed.), Studies in Social Movements: A social psychological perspective, (New York: The Free Press, 1969) pp. 8-29.

Boeles, P., De leegstandswet, Nederlands Juristenblad, jrg. 55, april 1980, pp. 371-375.

Biilage Raadsverslag, inzake het beleid in het verleden en in de toekomst met betrekking tot leegstand en het kraken van leegstaande gebouwen, Burgemeester en wethouders van Groningen, notitie gericht aan de Raad, (Groningen, maart 1991).

Caput Criminologie, Kraken en politie, (Apeldoorn: Nederlandse Politie Academie, 1980, 2^e herziene druk).

Crozier, M., The Bureaucratic Phenomenon (Chicago: University of Chicago Press, 1964).

Dijst, Ton, De Bloem der Natie in Amsterdam. Kraken, subcultuur en het probleem van orde, (Leiden: COMT, 1986).

Ellemers, J.E., en Aug. ter Hoeven, De bureaucratische omknelling van het maatschappelijk werk, Sociologische Gids, jrg. 2, 1955, pp. 151-156.

Ellemers, J.E., The Determinants of Emigration. An analysis of Dutch studies on migration, Sociologica Neerlandica, jrg. 3, 1964, pp. 41-58.

Ellemers, J.E., The revolt of the Netherlands. The part played by religion and the process of nation-building, Social Compass, jrg. 14, 1967, pp. 93-102.

Ellemers, J.E., Het meten van macht en invloed, in P. Veen en H.A.M. Wilke (red.), Zicht op macht, (Assen: Van Gorcum, 1983) pp. 19-31.

Ellemers, J.E., Machtsafstandsreductie in macro-sociologisch perspectief, in O. Wiegman en H.A.M. Wilke (red.), Macht en beïnvloeding, (Deventer: Van Loghum Slaterus, 1987), pp. 145-156.

Goor, H. van, en N.Y. Kuiper, Vooronderstellingen in het onderzoek naar retrospectieve vertekeningen in interviews, Sociologische Gids, jrg. 36, 1989, pp. 118-130.

Groninger Kraakhandleiding. Met praktische en juridische tips, (Groningen: C. 1985).

Gurr, T.R., Why men rebel, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970).

Handleiding voor krakers, (Amsterdam: Gezamenlijke kraakgroepen, 1979).

Hilgard, E.R., R.C. Atkinson en R.L. Atkinson, Introduction to Psychology, (New York: Harcourt Brace Jovanovich, inc., 5^e editie: 1971).

Hofsloot, Gerdt van, Oude RKZ: dorp in een stad, Nieuwsblad van het Noorden, 17 mei 1991.

Jager, H. de, en A.L. Mok, Grondbeninselen der Sociologie, (Leiden: H.E. Stenfort Kroese, 1971).

Keers, C., en H. Wilke, Orientatie in de sociale psychologie: het individu en de groep, (Alphen a/d Rijn: Samson uitgeverij, 3^e druk: 1980).

Kraken in Nederland, (Amersfoort/ Voorburg: Raad van Kerken in Nederland, 1978).

LOBH, Het verhaal van het RKZ (over spijkers en koppen), (Amsterdam: LOBH), oktober 1980.

Loo, H. van der, F.G. Snel en B. van Steenberg, Een wakkend perspectief ? Nieuwe sociale bewegingen en culturele veranderingen, (Amersfoort: De Horstink, 1984).

McCarthy, J.D. en M.N. Zald, The trend of social movements in America. Professionalization and resource mobilization (Morristown, N.J: General Learning Press, 1973).

McCarthy, J.D., en M.N. Zald, Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory, American Journal of Sociology, jrg. 82, 1977, pp. 1212-1241.

Milgram, S. en H. Toch, Collective Behavior: Crowds and Social Movements, in G. Lindzey en E. Aronson (eds.), Handbook of Social Psychology, (Reading, MA: Addison-Wesley 1969) pp. 507-610.

Miolet, Frits, Janneke Blaas en Henk Sibum, Gemeente-Kraakbeweging, werkstuk in het kader van Aspecten van de Nederlandse Samenleving, (RijksUniversiteit Groningen 1982).

Noort, W.J. van, Leegstand, kraken en overheidsbeleid, ('s Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening 1982).

Noort, W.J. van, Kraken als actie en leefwijze, Marge, jrg. 35, 1982, pp. 141-150.

Noort, W.J. van, De effecten van de kraakbeweging op de besluitvorming van gemeentelijke overheden, (Leiden: COMT, 1984).

Noort, W.J. van, L.W. Huberts en L. Rademaker, Protest en Pressie. Een systematische inleiding in collectieve actie (Assen: Van Gorcum, 1987).

Noort, W.J., Bevlogen bewegingen: Een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging, (Amsterdam: SUA, 1988).

Otto, L., en M.P. Schaaper, Leegstandswet door de Tweede Kamer, (Woningraad 1981), 9 juni, pp. 11-13.

Pannen, T. van der (e.a.), Kraken en Volkshuisvesting, (Leiden: Werkgroep Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit, 1983).

Resac, discussienota betreffende het optreden tegen krakers, ('s Gravenhage, 24 juni 1980).

Ru, J.H. de, Landbouw en maatschappij: Een analyse van een boerenbeweging in de crisisjaren, (Wageningen: Landbouwhogeschool, 1980).

Samenvatting van de geldende richtlijnen voor het beleid bij ontruiming van bezette gebouwen, ('s Gravenhage, mei 1974).

Schalcken, T.M., Huisrecht, kraking en de rijkweidte van het strafproces, Algemeen Politieblad, jrg. 132, 9 juli 1983.

Schreuder, O., Sociale bewegingen: Een systematische inleiding, (Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981).

Schreuder, O. (red.), Moderne bewegingen: Oude thema's in een nieuw klimaat, (Zeist: Kerckebosch b.v., 1985).

Smelser, N.J., Theory of collective behavior, (New York: The Free Press, 1962) (London: Routledge & Kegan Paul; 2^e druk 1967).

Speuren bij de bespieders: Politie-observatie in Nederland, (Amsterdam: Stille Nacht Heilige Vracht, 1986).

Stichting Geus, Praktiese Kraakgroep Groningen, Huisvesting vanuit de basis, Groningen, maart 1980.

Stuurgroep HAT, Een twee betaalbare huisvesting, (Groningen: LOBH, 10 oktober 1979).

Tromp, B., Gemiste kansen, in: Evaluatie en maatschappijkritiek. Een tussentijdse balans, Civis Mundi, jrg. 12, 1973, p. 181.

Tromp, B., *Revolutie en Restauratie: Kanttekeningen over beeld en betekenis van enkele veranderingsprocessen*, Sociologische Gids, jrg. 26, 1979, pp. 452-469.

Tromp, B. *Kraken als actievoeren: een verkenning*, Sociologische Gids, jrg. 30, 1981, pp. 23-35.

Turner, R.N., en L. Killian, Collective Behavior. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1972).

Verdonk, H., H. Boldewijn en J.D. de Boer, *Bewonerszelfbeheer en woningcorporatie bij verbouw RKZ-Groningen*, NCIV Volkshuisvesting, maart 1985, pp. 105-109.

Uw rechtsorde is de onze niet, (Amsterdam: Klachtenburo Politie-optreden, 1981).

Weringh, J. van, *Het kraken van leegstaande panden: verslag van een mislukt onderzoek*, Wonen-TA/BK, jrg. 1973.

Zald, M.N. en J.D. McCarthy, The Dynamics of Social Movements. (Cambridge, Mass.: Winthrop Publishers, Inc., 1979).

BIJLAGE 1

COLLEGEPROGRAM'S

COLLEGEPROGRAM'S

De inleidingen en ruimtelijke ordeningsparagrafen van de collegeprogram's 1974-1978, 1978-1982, 1982-1986, 1986-1990 en 1990-1994 zijn hieronder kort samengevat. Ze dienen als uitgangspunt voor de beschrijving van de politieke context.

1974-1978

Op stedenbouwgebied richt het college zich op bouw van nieuwbouwwijken, stadsvernieuwing en de verbetering van oude woningwetwoningen met inschakeling van de bevolking. De gemeente streeft naar rechtvaardige woonruimteverdeling. "Zowel bij nieuwbouw als bij stadsvernieuwing blijft het realiseren van goede betalbare woningen voor gezinnen, alleenstaanden en jongeren een eerste vereiste". Variatie in nieuwbouw wordt beoogd, zowel koop als huur en binnen deze categorie meer woningwetwoningen dan premiewoningen. De uitgangspunten voor het Gemeentelijk Huisvestingsbureau worden in een verordening neergelegd.

1978-1982

"De verbetering van de woon-, werk- en leefsituatie in onze stad, het bestrijden van de maatschappelijke ongelijkheid en de democratisering van het bestel.....krijgen centrale aandacht, die voor alle beleidsterreinen richtsnoer is". De centrumpositie van de stad wordt versterkt door actief en samenhangend ruimtelijk beleid en een zelfstandige plaats voor volkshuisvesting. "In de binnenstad krijgt de zwakste functie, het wonen en vooral betalbaar wonen, extra aandacht. In de vooroorlogse wijken blijft het accent gericht op renovatie, niet alleen voor het handhaven van betaalbare huurwoningen, ook om het karakter van de wijk en zijn sociale samenhang te bewaren". In na-oorlogse wijken en nieuwbouwwijken is het beleid gericht op verbetering van de woonomgeving. Nieuwbouwwijken moeten betaalbare woningen bevatten en krijgen een 'werwend woonmilieu'. Volkshuisvesting is gericht op bestrijden van onrechtvaardige verschillen in de positie van huurders en eigenaar/bewoner. "Uitgangspunt is daarbij het recht op zelfstandige woonruimte voor iedereen, ongeacht maatschappelijke omstandigheden". Onnodige leegstand wordt krachtdadig bestreden door vorderingsbeleid leegstaande woningen en "onderzocht wordt een mogelijke samenwerking met buurt- en kraakorganisaties om langdurige leegstand te bestrijden". Bij nieuwbouw zal minstens de helft van de woningen worden bestemd voor één- en twee-persoonshuishoudens. "Ook voor leefgegeven worden voorzieningen getroffen. Woonbunkers voor alleenstaanden zullen zoveel mogelijk voorkomen worden". "De gemeente bestrijdt de huisjesmelkers door zoveel mogelijk de (illegale) bewoners te helpen".

1982-1986

"De sterk toenemende werkloosheid, de daling van koopkracht en gebrek aan betaalbare woonruimte zijn wel de meest opvallende problemen". Beleid in deze is gericht op bescherming van de meest achtergestelden, zoveel mogelijk versterken van de werkgelegenheid en het voortvarende woningbouw- en renovatiebeleid onverminderd voortzetten. "Met minder middelen moeten groeiende problemen worden aangepakt".

In het ruimtelijke ordeningsbeleid wordt rekening gehouden met de verdeling van schaarse ruimte met sociaal-economisch zwakke functies. Het college stelt zich voor het structuurplan voor het gemeentelijk grondgebied vast te stellen, waarin de centrumpositie en de vervlechting van wonen, werken en recreëren uitgangspunt zal zijn. Het uitgangspunt in het volkshuisvestingsbeleid is een goede afstemming van de woningbehoefte op nieuwbouw, renovatie en woonruimteverdeling. Het beheer van de woningvoorraad is gericht op "het realiseren van gelijke rechten op huisvesting en het voorzien in de woningbehoefte van iedereen van 18 jaar en ouder, die zelfstandig of in zelfgekozen gezins- of groepsverband wil wonen". Behoeft aan woonruimte voor nieuwe woonvormen ook in het centrum wordt nader onderzocht. Bouw moet gericht zijn op betaalbaarheid door relatief kleine woningen in grotere dichtheden, "het realiseren van ook niet-zelfstandige eenheden met gemeenschappelijke voorzieningen, niet alleen omdat dit toegang geeft aan mensen met de allerlaagste inkomens maar ook omdat dit tegemoetkomt aan eigentijdse wensen met betrekking tot samenwonen".

De gemeente onderzoekt tussenvormen van huur en eigendom. Overwogen wordt woningbouwcorporaties in te schakelen bij nieuwe ontwikkelingen "tot het instellen en betrekken van bewonerscommissies bij beslissingen inzake renovatie en groot onderhoud". "Langdurige leegstand is maatschappelijk ongewenst en zal daarom moeten worden bestreden. In dit licht wordt niet iedere vorm van kraken bestreden."

1986-1990

De beleidsvoornemens van het college "zijn geformuleerd vanuit de ambitie het economisch herstel in Groningen en de regio te versterken en te bevorderen dat ook de sociaal-economisch zwakkere groepen deelnemen aan de positieve effecten ervan". Het college streeft naar versterking van de centrumfunctie door het aantrekken en stimuleren van bedrijvigheid. "Voorts streeft ons college in dit kader naar een verdere verbetering van het stedelijk woon- en leefmilieu en naar een goed beheer ervan zodat onze stad voor een diversiteit aan inwonersgroepen aantrekkelijk is. Hoofdstuk 2 bevat de voornemens voor het ruimtelijke ordening en volkshuisvestingsbeleid. Het ruimtelijke ordeningsbeleid vervult een centrale rol in het op een hoger plan brengen van de

versterkende functies van de stad. Het gaat hierbij niet alleen om economische, maar ook om culturele functies. In de binnenstad wordt een actief beleid gevoerd inzake herstel en verbetering van monumenten en beeldbepalende panden, zowel als stimulering van woningbouw op de verdiepingen van winkelstraten. Op stadsvernieuwingengebied krijgt naast afronding van renovatie van vooroorlogs woningwetwoningen, stimulering van na-oorlogse woningwetwoningen, de particuliere woningverbetering van vooral de slechtste binnenstadswoningen prioriteit. Het volkshuisvestingsbeleid richt zich onder andere op "het realiseren van gelijke rechten op huisvesting en het voorzien in de woonbehoefte van iedereen van 18 jaar en ouder die zelfstandig of in een zelfgekozen huishoudens- of groepsverband wil wonen". Dit wordt gerealiseerd door "het behouden, verbeteren en uitbreiden van de voorraad betaalbare huurwoningen" en "het tot stand brengen van een gedifferentieerd en flexibel aanbod, mede ten behoeve van nieuwe inwoners van de stad". Bij de volkshuisvestingsprogrammering krijgen zwakke groepen op de woningmarkt bijzondere aandacht. Het college zet zich voorts in voor het tegengaan van discriminatie van personen op de woningmarkt, "het tegengaan van leegstand door een actief vorderingsbeleid en door het flexibel toepassen van regels in die delen van de voorraad waar leegstand voorkomt, c.q. dreigt", en "het bestrijden van het in gebruik geven en nemen van woonruimte zonder een woonvergunning". Het gemeentelijk huisvestingsbureau heeft geen plaats meer in het toewijzingsbeleid, dat is vervangen door een puntenstelsel dat wordt uitgevoerd door de woningbouwcorporaties, onder eindverantwoordelijkheid van de gemeente.

1990-1994

"Vernieuwing moet de kern van deze benadering zijn, en dan gaat het zowel om de bestuurlijke, sociale en stedelijke vernieuwing als om verregaande maatregelen tot behoud en herstel van natuur en milieu". Met als uitgangspunt het 'Integraal Structuurplan 1987' blijft het bij de stedelijke vernieuwing gaan om een verdere versterking van de centrumpositie van de stad Groningen en het duurzaam verbeteren van de leefbaarheid van de stad. In het kader van de sociale vernieuwing richt het college haar beleid op de oplossing van de maatschappelijke tweedeling in de samenleving en de bedreiging van de leefbaarheid door ontwikkelingen als vandalisme, normvervaling, criminaliteit, racisme en vervuiling. Het is zaak om de gehele samenleving hiervoor medeverantwoordelijk te maken. Het volkshuisvestingsbeleid is gericht op het inlopen van de achterstand van kwalitatief goed en kwantitatief voldoende woonruimte voor alle groepen woningzoekenden. "Daartoe zal het gemeentebestuur zich inspannen om zowel in de sociale sector als in de marktsector het maximaal aantal woningen te bouwen. Bijzondere aandacht is daarbij nodig voor de laagste inkomensgroepen en de een- en tweepersoonshuishoudens (waaronder ouderen)". Verder wordt een doorstromingsbeleid bevorderd. "Dit betekent dat modale en hogere inkomens verleid moeten

worden om te verhuizen naar voor hen geschikte woonruimte", vooral binnen de wijk. "Gezien het bestaan van een regionale woningmarkt en de relaties die deze markt heeft met de economische structuur en de mobiliteit, is het wenselijk om met de in de agglomeratie Groningen liggende gemeenten en de betrokken provincies afspraken te maken over nieuwbouw en locatiekeuze". Ook het stadsvernieuwingsbeleid richt zich in het kader van de sociale vernieuwing op een integrale aanpak van problemen in het woon-, werk- en leefmilieu. De woningverbetering moet in het teken staan van huisvesting voor ouderen en jongere een- en tweepersoonshuishoudens. Daarnaast moet met het oog op de doorstromingspolitiek aandacht worden geschonken aan vervangende nieuwbouw voor gezinnen in de wijk, en, met de actieve inbreng van de corporaties, aan de voortgang van de particuliere woningverbetering. Het behoud en herstel van monumenten dient met kracht te worden voortgezet.

BIJLAGE 2

OVERZICHT KRAAKACTIES IN GRONINGEN EN AMSTERDAM

'n Kwastie van kortsluiting

23 mei	1976	kraakactie		Groningen	vm Hoofdcommissariaat
19 augustus	1977	kraakactie		Groningen	Elzenga
september	1977	kraakactie		Groningen	Indie*
november	1977	kraakactie		Groningen	Singelweg, Carolieweg, Noorderbuitensingel
december	1977	kraakactie		Groningen	Moessstraat, Singelweg, Sabangplein, Carolieweg
januari	1978	kraakdag		landelijk	
februari	1978	kraakactie		Groningen	De Clown
mei	1978	kraakactie		Groningen	Baulig, een te renoveren woning, start F.L.B.
juni	1978	kraakakties		Groningen	13 renovatiewoningen
oktober	1978	kraakakties		Groningen	St-Walb.str./huize d'Ovelgunne/Haddingedw.str. Radolala, anti-speculatiespel vnl tegen B.N.N.
december	1978	kraakactie		Groningen	pand Oskar Keip
mei	1979	kraakakties		Groningen	diverse woningen
juni	1979	kraakactie		Groningen	pakhuis Rotterdammerstraatje
28 augustus	1979	kraakactie		Groningen	Oude RKZ Poli
1 september	1979	kraakactie		Groningen	Oude RKZ-hoofdgebouw
8 februari	1980		ontruiming	Amsterdam	Saffierstraat 30
3 maart	1980		ontruiming	Amsterdam	Vondelstraat 72
30 april	1980		kroningsdag	Amsterdam	
19 juni	1980		ontruiming	Amsterdam	Herengracht 242
3 juli	1980		ontruiming	Amsterdam	Vogelstruys (Herengracht)
19 augustus	1980		ontruiming	Amsterdam	Prins Hendrikkade
8 september	1980		ontruiming	Amsterdam	De Vogelstruys
6 november	1980		ontruiming	Groningen	Frigge-Zuiderdiep
24 november	1980	herkraak		Groningen	vm hotel Indie
2 december	1980		ontruiming	Amsterdam	De Grote Wetering
4 december	1980		knokploeg	Groningen	Parklaan
9 januari	1981		naaml. dagv.	Groningen	Mondriaanlaan
10 januari	1981		ontruiming	Groningen	Mondriaanlaan
18 januari	1981	kraakakties		Groningen	Zwanest., Kl. Kruisstraat, Frigge-dependance
30 januari	1981		naaml. dagv.	Groningen	Baulig, Indie
6 februari	1981		ontr.vonnis	Groningen	Baulig

'n Kwastie van kortsluiting

9 februari 1981		ontruiming	Amsterdam	Prinsengracht 715
24 februari 1981		ontruiming	Nijmegen	Piersonstraat
25 maart 1981		ontruiming	Groningen	Garni-Willems
3 april 1981		ontruiming	Amsterdam	Honthorststraat
8 april 1981		ontruiming	Amsterdam	Ferdinand Bolstraat
18 mei 1981	kraakactie		Groningen	Oude Politie Bureau
11 juni 1981		ontruiming	Amsterdam	Groenburgwal
3 juli 1981		ontruiming	Amsterdam	Groenburgwal
1 september 1981	kraakactie		Groningen	Adriani-pakhuizen Hoge der A
8 oktober 1981		ontruiming	Amsterdam	De Kleine Wetering
16 oktober 1981	kraakactie		Groningen	Stationsstraat (vm Arbeidsbureau)
3 november 1981		ontruiming	Groningen	Katshuis (vm Huisvestingsbureau)
16 november 1981	kraakactie	ontruiming	Groningen	Praediniussingel
2 december 1981	kraakactie		Groningen	Hotel Hofman
6 december 1981	kraakactie		Groningen	Levie-gebouw
7 december 1981		ontruiming	Groningen	Hofman, Levie-gebouw
8 december 1981		ontruiming	Groningen	Hofman
15 december 1981	kraakactie		Groningen	Rubensstraat
13 januari 1982		ontruiming	Amsterdam	Blaaskop
19 januari 1982		ontruiming	Amsterdam	Frederiksplein 10
3 februari 1982		ontruiming	Amsterdam	Reguliersgracht 20
3 mei 1982	kraakactie	verlaten	Groningen	Indie
6 mei 1982		opheffing	Groningen	Indie
mei 1982	kraakactie		Groningen	Kleine Peperstraat
2 juni 1982		ontruiming	Amsterdam	Prinsengracht 846
juni 1982	kraakactie		Groningen	Sumatralaan 2
14 juli 1982	kraakactie		Groningen	Sumatralaan 30
16 juli 1982	kraakactie		Groningen	Unioncomplex Oosterhamrikkade
10 september 1982	herkraak		Groningen	Pelsterstraat
21 september 1982		ontruiming	Groningen	Ennia Westersingel
11 oktober 1982		ontruiming	Amsterdam	Lucky Luyk
12 oktober 1982	inbraak		Groningen	woningbouwvereniging Groningen (Radoosjes)
12 oktober 1982		ontruiming	Amsterdam	Spiegel-/Paulus Potterstraat
23 oktober 1982		ontruiming	Groningen	Radolala
18 november 1982		ontruiming	Amsterdam	Nw Herengracht/Biesboschstraat
23 december 1982		ontruiming	Amsterdam	Vondelstraat
25 december 1982	kraakactie		Groningen	Schlichting Herestraat (bovenetage)

'n Kwastie van kortsluiting

5 januari 1983		ontruiming	Groningen	Schlichting Herestraat
26 januari 1983		ontruiming	Amsterdam	Roerdompstraat 32
1 februari 1983		ontruiming	Amsterdam	Keizersgracht 700-702
16 maart 1983		ontruiming	Amsterdam	Reialengracht
27 maart 1983		ontruiming	Amsterdam	Binnengasthuis
1 september 1983		ontruiming	Amsterdam	barrikades Paardestraat
8 september 1983		ontruiming	Amsterdam	Winterdijkstraat 6
14 september 1983		ontruiming	Amsterdam	Gravenstraat 14
15 september 1983		ontruiming	Groningen	pakhuis Niemeijer Marwixstraat
18 september 1983		ontruiming	Amsterdam	Keizersgracht 489/Aiax-Feijenoord
26 september 1983		ontruiming	Amsterdam	Sarphatipark 113
30 september 1983		ontruiming	Groningen	Stationsstraat 14
4 oktober 1983		ontruiming	Amsterdam	Paardestraat 134-136
12 oktober 1983	inbraak		Groningen	Wolters Noordhoff Complex
12 oktober 1983		ontruiming	Amsterdam	Pontanusstraat
17 oktober 1983	kraakactie	ontruiming	Groningen	Veenweg 2
20 oktober 1983		ontruiming	Groningen	pakhuis Battengang
28 november 1983		ontruiming	Groningen	koetshuis Hilghepad
1 december 1983		ontruiming	Amsterdam	Herengracht 50
7 december 1983		ontruiming	Amsterdam	Herengracht 50
15 december 1983		ontruiming	Amsterdam	Singel 114
19 december 1983		ontruiming	Groningen	Oude Ebbingestraat 68
30 januari 1984		ontruiming	Amsterdam	District 5
14 februari 1984		ontruiming	Amsterdam	Wyers
20 februari 1984		ontruiming	Groningen	Pelsterstraat
23 februari 1984	inbraak		Groningen	projektbureau stadsvernieuwing O.Boteringestr.
28 maart 1984	herkraak		Groningen	Oude Ebbingestraat 68
24 april 1984		ontruiming	Amsterdam	District 5
3 mei 1984		ontruiming	Amsterdam	District 5
7 mei 1984		ontruiming	Amsterdam	District 2
7 juni 1984		ontruiming	Amsterdam	District 5
10 september 1984	herkraak		Groningen	Pelsterstraat
8 oktober 1984		ontruiming	Amsterdam	District 5
18 oktober 1984	kraakactie		Groningen	Kwinkenglein 47
23 oktober 1984		ontruiming	Amsterdam	Singel 114
29 oktober 1984	kraakactie		Groningen	Boterdiep 46 Lijnco
30 oktober 1984		knokploeg	Groningen	Boterdiep 46

'n Kweslie van kortsluiting

31 oktober 1984		ontruiming	Groningen	Boterdiep 46
14 februari 1985		ontruimingv	Groningen	Winschoterkade 9
24 oktober 1985		ontruiming	Amsterdam	Schaepmanstraat 59-I
26 november 1985	kraakactie		Groningen	Wolters Noordhoff Complex
27 november 1985		knokploeg	Groningen	Wolters Noordhoff Complex
21 december 1985	kraakactie		Groningen	Oranjestraat
15 januari 1986		ontruiming	Amsterdam	Administratieve afdeling V.U.
20 januari 1986		ontruiming	Amsterdam	Groen van Prinsterenstraat 31
21 januari 1986		ontruiming	Amsterdam	3e Oosterparkweg 145/Eikenweg 60
4 maart 1986		ontruiming	Amsterdam	Zeedijk 88-90
2 april 1986		ontruiming	Amsterdam	Kanaalstraat 2
2 mei 1986	kraakactie		Groningen	Villa Volonte, Verlengde Hereweg
7 mei 1986		ontruiming	Groningen	Villa Volonte
19 juni 1986		ontruiming	Amsterdam	Van Bossestraat 20-I
9 juli 1986	kraakactie		Groningen	Winschoterkade
10 juli 1986		ontruiming	Groningen	Winschoterkade
3 augustus 1986		ontruimingv	Groningen	Unioncomplex
12 augustus 1986		ontruiming	Amsterdam	Scheldestraat 100
4 september 1986		ontruiming	Amsterdam	Gerard Doustraat 8
21 oktober 1986		ontruiming	Amsterdam	3e Oosterparkstraat/Eikenweg
23 oktober 1986		ontruiming	Amsterdam	Okeghemstraat 21-II/III
31 oktober 1986		ontruiming	Amsterdam	New England Koningsplein
3 november 1986		ontruiming	Amsterdam	Bomvrije Kluis Memlingstraat
7 november 1986	kraakactie		Groningen	vm Van Lieflandschool
20 november 1986		ontruiming	Amsterdam	Rokin 154-156
25 november 1986		ontruiming	Amsterdam	2e Jan Steenstraat 114
28 november 1986		ontruiming	Amsterdam	3e Oosterparkstraat 162
4 december 1986		ontruiming	Groningen	Oude Politie Bureau
15 januari 1987		ontruiming	Amsterdam	Kwakerstraat
22 januari 1987		ontruiming	Amsterdam	Hiller
6 april 1987		ontruiming	Amsterdam	Singel 114
1987	kraakactie		Groningen	Nieuwpoort, Paulus Lamanstraat
1987		ontruiming	Amsterdam	Van Borssebruggestraat
29 juni 1987		ontruiming	Amsterdam	Groen van Prinsterenstraat
7 juli 1987		ontruiming	Amsterdam	Dintelstraat
26 augustus 1987	bezetting		Groningen	terrein Oude Politie Bureau
3 februari 1988		ontruiming	Amsterdam	Haarlemmerdijk 124
2 maart 1988		ontruiming	Amsterdam	Nieuwzijds Voorburgwal 64

'n Kweslie van kortsluiting

7 maart 1988		ontruiming	Amsterdam	District 3
22 maart 1988		ontruiming	Amsterdam	Jacob Obrechtstraat 25
13 juni 1988		ontruiming	Groningen	vm Van Lieflandschool
30 juni 1988		ontruiming	Groningen	Blekerstraat 4/4a
13 juli 1988		ontruiming	Amsterdam	Herengracht
18 juli 1988		ontruiming	Amsterdam	Conradstraat
10 februari 1989	kraakactie		Groningen	St-Walburgstraat 4/4a
20 februari 1989	kraakactie	verhinderend	Groningen	Landbouwhuis Martinkerkhof 31/31a
21 februari 1989	kraakactie		Groningen	Martinkerkerhof 31/31a
27 februari 1989		ontruiming	Amsterdam	District 6
11 april 1989		ontruiming	Amsterdam	Weteringdwarsstraat
16 april 1989	kraakactie		Groningen	Hereweg 82/82a
29 april 1989	kraakactie		Groningen	vm Van Lieflandschool
30 april 1989		ontruiming	Groningen	vm Van Lieflandschool
8 mei 1989		brand	Groningen	St-Walburgstraat 4/4a
20 juni 1989	kraakactie		Groningen	A-weg
17 juli 1989	kraakactie	ontruimingv	Groningen	Rademarkt 4
26 juli 1989	kraakactie		Groningen	Oude Stationsweg
14 augustus 1989		ontruiming	Groningen	Paulus Lamanstraat
14 augustus 1989	kraakactie		Groningen	H.W. Mesdagplein (Rijksgebouwendienst)
14 augustus 1989		ontruiming	Amsterdam	Reguliersgracht 27
4 september 1989		ontruiming	Amsterdam	Stadhouderskade
16 september 1989		ontr.vonnis	Groningen	H.W. Mesdagplein
4 oktober 1989		ontruiming	Groningen	A-weg 43
20 november 1989		ontruiming	Amsterdam	Tesselschadestraat 7-9
23 november 1989		ontruiming	Amsterdam	Levantkade
6 december 1989		ontruiming	Amsterdam	Prinsengracht 491
18 december 1989		ontruiming	Amsterdam	Lodewijk Tripstraat
december 1989		ontruiming	Groningen	Pelsterstraat 15-16a
20 januari 1990		ontruiming	Amsterdam	Stadhouderskade
29 januari 1990	kraakactie		Groningen	Gedempte Zuiderdiep
1 februari 1990	kraakactie		Groningen	Oosterstraat (Mazzo)
8 februari 1990		ontr.vonnis	Groningen	Hereweg 82/82a
4 april 1990		ontruiming	Groningen	Oosterstraat 31,33,41a en Blekerstraat 4/4a
10 april 1990	kraakactie	ontruiming	Groningen	Oosterstraat 31

'n Kwestie van kortsluiting

27 mei	1990	ontruiming	Groningen	WNC Oude Boteringestraat
30 mei	1990	ontruiming	Groningen	PKW Noorderhaven
30 november	1990	ontruiming	Amsterdam	Spuistraat 256-258
7 februari	1991	ontruiming	Amsterdam	Palmdwarsstraat 2-6